

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI SEFİRLERİNİN GÖZÜNDEN RUSYA

ESRA YEŞİLYURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. FATİH ÜNAL

ORDU - 2017

TEZ JÜRİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün **11530300009** numaralı Yüksek Lisans öğrencisi ESRA YEŞİLYURT ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "**Osmanlı Sefirlerinin Gözünden Rusya**" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur. Bu çalışma **Tarih** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Ad-Soyad-Üniversite

İmza

Başkan (Danışman): Doç. Dr. Fatih Ünal

.....

Jüri Üyeleri : Yrd. Doç. Dr. Selim Karakaş

.....

: Yrd. Doç. Dr. Fuat Hacısalıhoğlu

.....

Savunma Tarihi: 14.04.2017

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ*

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Osmanlı Sefirlerinin Gözünden Rusya” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17/04/2017

Esra YEŞİLYURT

ÖZ

[Esra YEŞİLYURT]. [*Osmanlı Sefirlerinin Gözünden Rusya*], [Tarih], Ordu, [2015].

Osmanlı İmparatorluğu; taht değişikliğini duyurmak, antlaşma yapmak, dostluk duygularını belirtmek, yapılan fetihleri bildirmek, düğün gibi organizasyonlara davet etmek, hükümdarların tahta çıkışlarını tebrik etmek, sadrazamların mektublarını iletme ve daha birçok şey için devletlere sefirler(elçiler) gönderirdi. Osmanlı Devleti, bu sayede diğer ülkelerle olan temasını sağladı. Elçilerin, görevlendirildikleri bu seyahatleri boyunca kaleme aldıkları eserlere de "*sefaretname*" denmektedir. Sefaretnamelerde ülkelerin siyasi, askeri, iktisadi, sosyal ve kültürel hayatına ilişkin pek çok bilgiyi bulabilmekteyiz.

Osmanlı Sefirlerinin Gözünden Rusya adlı tez çalışmamızda 1722-1794 yılları arasında Rusya'ya gönderilen elçilerin sefaretnameleri incelenmiştir. Bu çalışma 7 adet sefaretnameden oluşmaktadır. Bunlar: Nişli Mehmet Ağa, Mehmet Emin Paşa, Derviş Mehmet Efendi, Şehdi Osman Efendi, Necati Efendi, Abdülkerim Paşa ve Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya ile ilgili yazdığı sefaretnamelerdir.

Bu tezde, Osmanlı sefirlerinin Rusya intibaları nakledilmeye çalışılmıştır. Sefirlerin İstanbul'dan çıktığı andan Rusya'ya ulaşana kadar gördükleri ilginç olaylar, konaklanma durumları, karşılanma merasimleri, mübadele âdetleri, yol üzerinde gördükleri yerler, ekonomik ve sosyal hayat gibi pek çok detay incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Rusya, Sefaretname, Elçi, Diplomasi

ABSTRACT

[Esra YEŞİLYURT], [The Impressions of Ottoman Ambassadors About Russia], [History], Ordu, [2015].

The authors of Sefaretname who entrusted by Ottoman Empire such as asambassador gives a lot of information about political, military, economic, social life of Russia. That envoys or ambassadors were ensuring connection between other governments and the Ottoman Empire.

The study which called The Impression of Ottoman Ambassadors About Russia we tried to examine Sefaretnames of tha ambassadors who went to Russia between 1722-1794. This study formed by 7 Sefaretnames. These are: Nişli Mehmet Aga's Russia Sefaretname, Emin Pasha's Russia Sefaretname, Dervish Mehmet Efendi's Russia Sefaretname, Şehdi Osman Efendi's Russia Sefaretname, Necati Effendi's Russia Sefaretname (History-i Crimea), Abdülkerim Pasha's Russia Sefaretname and Mustafa Rasih Pasha's Russia Sefaretname.

At this study we tried to transfer the Ottoman Empire's Ambassadors impressions about Russia. This study inculudes the ambassadors experience the ambassadors travel between Istanbul and Russia such as interesting events in their route, situation of hosting, meeting ceremony, exchange habits,the places which the ambassadors saw on their route, economic and social life e.t.c.

Key words: Ottoman Empire, Russia, Sefaretname, Ambassador, Diplomacy

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı :	Esra YEŞİLYURT
Doğum Yeri ve Tarihi :	Ordu 21.05.1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi :	Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi :	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller :	İngilizce
Bilimsel Etkinlikleri :	
İş Deneyimi	
Uygulamalar :	
Projeler:	
Çalıştığı Kurumlar:	
İletişim	
E-Posta Adresi :	rosaesra@hotmail.com
Telefon:	0545 881 86 64
Tarih ve İmza:	

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser.
a.g.m.	:Adı geçen makale.
a.g.t.	:Adı geçen tez.
bkz.	:Bakınız.
s.	:Sayfa.
S.	:Sayı.
C.	:Cilt.
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi.
ICANAS	:International Conference On Advances İn Natural and Applied Sciences.
TTK.	:Türk Tarih Kurumu.
İÜEFD.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
OTAM.	:Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.
Göm. No.	: Gömlek Numarası.

ÖNSÖZ

Sefaretname, yabancı memleketlere gönderilmiş olan elçilerin (sefirlerin) İstanbul'dan hareketlerinden başlayarak gittikleri yerlerde gördükleri şeylerle, görüştükları devlet adamları, siyasi hadiseler ve yaptıkları işler hakkında tanzim ve takdim ettikleri raporlara verilen addır.¹

Bu tez çalışmamız; Rusya'ya, çeşitli sebeplerle ve değişik zamanlarda gönderilen sefirlerin gözlemlerinden oluşan 7 adet sefaretnameden ibarettir. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı seferilerinin gözünden Rusya intibalarını anlatmaktır.

Sefir olarak görevli kimseler yola çıkmadan önce sadrazam ve şeyhülislamla birlikte padişahın huzuruna çıkarak götürecekleri mektubu teslim alırdı. Burada kendisine gerekli talimatlar verildikten sonra sadrazamın da mektubunu alarak görevine başlardı. Bu incelenen 7 adet sefaretnamede elçiler İstanbul'dan başlayarak Rusya payitahtına varıncaya kadar gördükleri, karşılaştıkları durumları not etmişlerdir. Bu görevlendirmede elçiler yalnız değildi. Etrafında kalabalık bir heyet de bulunmaktaydı. Bunlar arasında aşçı, olayları yazmakla görevli müellif, yardımcı askerler, iletişimi sağlayan haberciler gibi kimseler vardı. Bunun yanı sıra elçiler Rusya'da buldukları sırada yol gerekleri, güvenlik ve özellikle esirlerin mübadeleri konusunda pek çok sıkıntı da çekmişlerdir.

Elçiler gerek padişahın huzuruna çıkarken gerek mübadele töreni sırasında gerekse Rus Çarları ile karşılaştıklarında özel kıyafet giymekteydiler. Bu tür resmi görüşmelerde elçiler hilat giyip hançer taşıyıp bazı zamanlarda da kürk giymekteydiler. Mübadele törenleri esnasında ise karşılıklı kaidelere uyulmasına ihtimam göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'ni temsil ettiklerinin bilincinde olduklarından devleti küçük düşürebilecek davranışlara, hareketlere, kararlara ve sözlere itibar etmemişlerdir.

Sefaretnamelerin tamamına bakıldığında elçilerin Rusya'da gördükleri ilginç durumları ve olayları aktardıkları göze çarpmaktadır. İnsan suretleri ve ağaç dallarından

¹ Mehmet Zeki Pekalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB., Ankara 1993, C. III, s. 318.

akan fiskiyeler, süslü bahçeler, havuzlar, tershaneler, su kanalları, tiyatro gösterileri ve balo davetleri elçilerin dikkatini çeken noktalar arasındadır.

Sefirler, notlarına Allah'a hamd, peygambere dua ve dönemin sultanlarına övgülerle başlamaktadırlar. İstanbul'dan törenle yola çıkan sefir ve maiyetinde bulunan heyet, Rusya'nın başkentine kadar yol boyunca karşılaştıkları her detayı naklederlerdi. Karşılaşılan bazı durumlar sefirleri öyle şaşırtmış olmalı ki maskeli balo için "*tuhaf görünümlü*", Rus askerinin karakol görevlileri için "*işe yaramaz*", bahçe ve parkları için "*görölmeye değer*" gibi pek çok ilgi çekici noktalardan bahsedilmektedir. Bazı sefaretnameler hem gidiş hem de dönüş yolundaki mübadeleden bahsederken, bazıları ise dönüş mübadelesine yer vermez. Bazıları İstanbul'dan çıkışlarından itibaren izlenimlerini aktarmaya başlarken bazıları da Rus sınırına ayak bastıkları andan itibaren notlarına devam etmektedir. Bazı sefaretnameler oldukça ayrıntılı olmasına karşın bazıları ise çok kısa notlardan ibarettir.

Bu tez çalışmasının giriş kısmında Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya gönderdiği sefirler ve sefaretnameleri hakkında bilgi verildikten sonra, çalışmanın asıl kısmı olan sefaretnamelerin içeriğinden bahseden bölümler yer almaktadır. Bu bölümler ise; *Nişli Mehmet Ağa'nın Rusya İzlenimleri*, *Mehmet Emni Beyefendi'nin Rusya İntibaları*, *Derviş Mehmet Efendi'nin Rusya Gözlemleri*, *Şehdi Osman Efendi'nin Anlatımıyla Rusya*, *Necati Efendi'nin Rusya İzlenimleri*, *Abdülkerim Paşa'nın Rusya Notları ve Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya İntibaları* başlıklarıyla 7 bölümden oluşmaktadır. Sonuç kısmında ise, anlatılmaya çalışılan konu, ana hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışmasında esas kaynak olarak sefirlerin kaleme aldığı sefaretnameler kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki ilgili kaynaklar, konu ile ilgili kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Bu çalışmada ana kaynak olarak kullanılan sefaretnamelerden 6'sı hakkında yüksek lisans tezi hazırlanmış olup Derviş Mehmet Efendi'nin sefaretnamesi ise bu çalışılan tezlerin dışındadır. Bu sefaretname, diğerlerinin aksine 10 sayfalık gayet özet bir izlenimden oluşmaktadır.

Bu tezin konusu hakkında öneride bulunan, her türlü desteği ve sabrı gösteren, tezin ilerleyişi ve metodu konusundaki titizliği ve özverisinden dolayı danışman hocam Doç. Dr. Fatih Ünal'a, bana yardımcı olan ve değerli vaktini benden esirgemeyen Sayın Turan Tok'a, yazım aşamasında bana yardımcı olan arkadaşım Aslı Güller'e ve Fatih

Kılıç'a, her türlü maddi ve manevi yardımı benim için sonuna kadar sarf eden Necati Kırış'a, edebi açıdan incelemeler ve düzenlemelerde bulunan Sayın Musa İşleyen'e ve aileme teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
ÖZ	I
ABSTRACT	II
ÖZGEÇMİŞ	III
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VIII
GİRİŞ	1
1.OSMANLI RUS DİPLOMASİSİNİN TARİHİ SÜRECİ	
1.1. Osmanlı Devleti'nde Elçilik.....	1
1.2.Osmanlı- Rus Diplomasisi.....	11
2.SEFİRLER VE SEFARETNAMELERİ	
2.1.Nişli Mehmed Ağa	14
2.2.Mehmed Emni Bey	15
2.3.Derviş Mehmed Efendi.....	15
2.4.Şehdi Osman Efendi	16
2.5.Necati Efendi	17
2.6.Abdülkerim Paşa	19
2.7.Mustafa Rasih Paşa.....	20
I.BÖLÜM	
NİŞLİ MEHMET AĞA'NIN RUSYA İZLENİMLERİ	
1.1. Nişli Mehmet Ağa'ya Sefaret Görevinin Verilmesi ve İstanbul'dan Ayrılışı ...	22
1.2.Yolda Görülen Kale ve Şehirlere Ait İzlenimler	24
1.3. Nişli'nin Kazak Hatmanları ve Civar Bölgeler Hakkındaki İzlenimleri.....	26
1.4. Dübnek Kalesi ve Civar Bölgeler Hakkında İntibalar.....	27
1.5. Nişli'nin Yol Üzerinde Gördüğü Kaleler Hakkındaki İzlenimleri.....	29
1.6. Moskova'daki Karşılama Töreni Krizi	30
1.7. Nişli Mehmet Ağanın Rusya'da Yaptığı Resmi Görüşmeler ve İntibaları	31
1.8. Çar I. Petro İle Görüşme ve Name-i Hümayunun Teslimi	33
1.9. Nişli Mehmet Ağa'nın Çar Petro'nun Mektubunu Teslim Alması	36
1.10. Amiralin Daveti Hakkında İzlenimler	37

1.11. Masharalık Daveti ve Geri Dönüş Hakkında Nişli'nin İntibaları	40
---	----

II. BÖLÜM

MEHMET EMNİ BEYEFENDİ'NİN RUSYA İZLENİMLERİ

2.1. Mehmet Emni Beyefendi'ye Elçilik Görevinin Verilmesi.....	43
2.2. Yolculuk Sırasındaki İntibalar.....	45
2.3. Osmanlı Sefaret Heyeti'nin Moskova'ya Girişi	46
2.4. Mehmet Emni ve Ruslar Arasında Geçen Münakaşalar.....	48
2.5. Osmanlı Sefaret Heyetine Tahsis Edilen Gemi ve Rusya'daki Su Kanalları Hakkındaki İntibalar	49
2.6. Mehmet Emni Bey'in Petersburg Hakkındaki Gözlemleri	50
2.7. Name-i Hümayun'un Çariçe'ye Teslimi	52
2.8. Petersburg ve Civarı Hakkında İzlenimleri	53
2.9. Rusya'da Görülen Tershane ve Kaleler Hakkında İzlenimler	55
2.10. İstanbul'a Dönüş İçin Yapılan Hazırlıklar ve Dönüş Mübadelesi	56

III. BÖLÜM

DERVİŞ MEHMET EFENDİ'NİN RUSYA İZLENİMLERİ

3.1. Derviş Mehmet Efendi'nin Görevlendirilmesi.....	58
3.2. Sefaret Heyeti'nin Petersburg'a Ulaşması ve Padişah Mektubunun Teslimi	59
3.3. Derviş Mehmet'in Petersburg İzlenimleri ve İstanbul'a Dönüş	60

IV. BÖLÜM

ŞEHDİ OSMAN EFENDİ'NİN ANLATIMIYLA RUSYA İZLENİMLERİ

4.1. Şehdi Osman Efendi'ye Elçilik Görevinin Verilmesi ve Sefaret Yolculuğu İntibaları	61
4.2. Şehdi Osman'ın Moskova ve Civarı Hakkında İzlenimleri	64
4.3. Şehdi Osman'ın Novgorod İntibaları ve Esirler.....	65
4.4. Şehdi Osman Efendi'nin Petersburg ve Civarı Hakkındaki İzlenimleri	66
4.5. Şehdi Osman Efendi'nin Neva Nehri ve Civarı Hakkındaki İzlenimleri.....	70
4.6. Rus Tersaneleri ve Civar Kaleler Hakkındaki İzlenimler	72
4.7. Petersburg ve Civarı Hakkında İzlenimler	74
4.8. Elizabet Sarayı ve Civarı Hakkında İzlenimler	76
4.9. Rus Askeri Sistemi Hakkındaki Gözlemler.....	77
4.10. Şehdi Osman Efendi'nin Dönüş Yolunda Karşılaştıkları	78
4.11. İstanbul'a Dönüş	79

V. BÖLÜM

NECATİ EFENDİ'NİN RUSYA İZLENİMLERİ

5.1. Necati Efendi'nin Sefaretnamesi Hakkında	81
5.2. Esir Olunduktan Sonra Yolda Görülen Kaleler Hakkında İntibalar.....	82
5.3. Necati Efendi'nin Petersburg İzlenimleri.....	84
5.4. Çeşitli Gösteriler Hakkında İzlenimler.....	85
5.5. Rusların Sofra Adapları Hakkındaki İntibalar.....	86
5.6. Rus Para Sistemi Hakkındaki İntibalar.....	88
5.7. Pugaçov Hakkında Gözlemler.....	88
5.8. İdil Nehri ve Civarı Hakkındaki İzlenimler.....	89
5.9. Rusya'da Bulunan Etnografya Müzesi Hakkında İntibalar	90
5.10. Neva Nehri Hakkındaki Gözlemler	91
5.11. Moskova Hakkındaki İntibalar	92
5.12. Mesire Yeri, Önemli Görüşmelerin Yapıldığı Saray ve Katerina'nın Mücevheratı Hakkındaki İntibalar.....	93
5.13. Petersburg'daki Tersaneler ve Gümrük Uygulaması Hakkındaki İzlenimler .	95
5.14. Rusların Asker Tertibi Hakkındaki Gözlemler.....	95
5.15. Rusya'nın Şehir Düzeni Hakkındaki İntibalar	97
5.16. Rusya'daki Kimsesizler Yurdu ve Rusya'da Çıkan Yangınlar Hakkındaki Gözlemler	98

VI. BÖLÜM

ABDÜLKERİM PAŞA'NIN RUSYA İZLENİMLERİ

6.1. Abdülkerim Paşa'ya Sefirlik Görevinin Verilmesi ve Sefaret Yolculuğunun Başlaması.....	100
6.2. Mübadele Töreni ve Adetleri Hakkındaki İzlenimler	101
6.3. Abdülkerim Paşa'nın Rusya Hududuna Girişinden Sonraki Bazı Kaleler Hakkında İzlenimleri	103
6.4. Leh Arazisi Hakkında Gözlemler.....	104
6.5. Kiev Kalesi ve Osmanlı Heyetine Tahsis Edilen Konak Hakkında İzlenimler	104
6.6. Nijniy, Glushkova ve Civar Kasabalar Hakkında	106
6.7. Orel, Nikolo ve Tula Kasabaları Hakkında	107
6.8. Moskova'ya Giriş ve Name-i Hümayunun Teslimi	107
6.9. Petersburg Hakkındaki İzlenimler ve Rusya'da Katılan Davetler	110

6.10. Tiyatro Gösterileri Hakkındaki Gözlemler.....	111
6.11. İstanbul'a Dönüş Hazırlıkları.....	112

VII. BÖLÜM

MUSTAFA RASİH PAŞA'NIN RUSYA İZLENİMLERİ

7.1. Mustafa Rasih Paşa'ya Sefaret Görevinin Verilmesi.....	114
7.2. Petersburg Hakkındaki İntibalar.....	116
7.3. Rusların Meşverethane Görüşmeleri Hakkındaki İzlenimler.....	118
7.4. Rusya'daki İktidar Kavgaları Hakkındaki Gözlemler.....	119
7.5. Rusya'da Verilen Cezalar Hakkındaki Gözlemler.....	120
7.6. Rus Para Sistemi Hakkındaki İzlenimler.....	120
7.7. Rusya'daki Ticaret İzlenimleri Hakkındaki İntibalar.....	122
7.8. Mustafa Rasih Efendi'nin Rusya Reayası ve İdari Teşkilat Hakkındaki İzlenimleri.....	123
7.9. Rus Askeri Sistemi Hakkındaki Gözlemler.....	124
7.10. Rus Soldatlarına Ulufe Dağıtımı ve Seferlere Soldat Temini Hakkındaki İzlenimler.....	126
7.11. Rus Soldatlarının Parola Kullanımı Hakkındaki İzlenimler.....	129
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA.....	133

GİRİŞ

1.OSMANLI RUS DİPLOMASİSİNİN TARİHİ SÜRECİ

1.1. Osmanlı Devleti'nde Elçilik

Sözlük anlamı olarak elçi anlamına da gelen *sefirin* çoğulu *süferadır*². Elçi kelimesi "*halk, ülke, devlet*" manasına gelen Türkçe "*el(il)*" isim köküne "*çi*" yapım ekinin getirilmesiyle türetilmiştir. Bu şekilde ve özel isim olarak ilk defa Uygur metinlerinde "*bitegci, ılmga ve tamgacı*" olarak rastlanan kelime "*haberci, peygamber*" anlamına da gelmektedir. Tarihi ilk çağa kadar giden elçilik kurumu, zamanla sağlam bir gelenek ve hukuki bir statü de kazanmıştır. Bu statü, "*Elçiye zeval olmaz.*" Türk atasözüyle manidar bir şekilde ifade edildiği gibi milletler arası imtiyazlara ve dokunulmazlığa sahip olmak şeklinde de özetlenebilir³.

İslam öncesi Türk devletlerinde siyasi temasları yürüten dışişleri dairesi önemli bir birimdi. Burada çoğunluğu tercüman olmak üzere çeşitli seviyelerde görevliler çalışırdı. Bu görevliler, çift yönlü diplomasiyi idare ederlerdi. Yabancı ülkelere gelen sefir, tüccar ve ziyaretçilerin casusluk yapmadıkları sürece serbestçe dolaşmalarına izin verilirdi⁴. Eski Türk devletlerinde sefirlerin, hanların tahta çıkışını bildirmek ve karşı tarafa tebriklerde bulunmak gibi çeşitli nezaket ziyaretlerinde buldukları da bilinmektedir. Ortaçağda ise sefirler, ticari ve kültürel temasların artmasına yardımcı olmuşlardır. Ayrıca çeşitli şartlar ve pazarlıklar karşılığında esirlerin mübadelesi, karşılıklı talepler, kültürel ve dini bazı konular sefaret heyetlerinin müzakere ettiği konuların başlıcalarıdır⁵.

Karahanlılar dönemi ile ilgili olarak Yusuf Has Hacib "*Kutadgu Bilig*"de elçilerin yetişmesi, vasıfları, kusurları hakkında bilgi vermektedir. Buna göre elçi, "*insanlar arasında mümtaz, akıllı, bilgili, seçkin, çok cesur, temkinli, hayâ sahibi, her*

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007, s.929.

³ Mehmet İpşirli, "Elçi", *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s.3.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s.278-279.

⁵ İpşirli, *a.g.m.*, s.5.

türlü vazifeyi bilen, çok iyi, hazır cevap, himmet sahibi, mert" bir kişidir. "*Haris olanları*" sefirliğe layık bulmayan düşünür, "*kof*" kişilerin, devletin "*itibar*" kaybına sebep olacağı görüşündedir. "*Nefsine hâkim*" olmasını istediği sefirin; yazı yazma, söz söyleme, dil bilme, sanattan ve çağın bilimlerinden anlama gibi meziyetlerinin yanında salon ve sportif oyunlarda maharet sahibi olmasını istemektedir. Ünlü düşünür Yusuf Has Hacib; bütün bunların dışında elçinin "*gözü gönlü tok*", devletine "*içten bağlı, doğru ve dürüst tabiatlı*" olmasını da yeğler⁶.

Selçuklulardaki sefirlik anlayışını ünlü vezir Nizamülmülk "*Siyasetnamesi*"nde özlü bir şekilde ifade etmiştir. Ona göre sefirler: "*hükümdara hizmet adabını bilen, az konuşan fakat sözlerini cesaretle söyleyen, çok seyahat etmiş, Kuran'ı ezbere bilen, akıllı, ileri görüşlü ve fiziki güzelliğe sahip, tercihen olgunluk çağına gelmiş âlim kişiler*" arasından seçilmelidir. Eserde, hükümdarlar arasında sefirlerin gidip gelmesinin nezaket gereği olmadığını, asıl amacın; tarihi, coğrafi, askeri, siyasi kurumları, halklarının refah seviyesi ve devletlerine olan bağlılıklarının derecesi hakkında bilgiler toplamak olduğunu etraflıca anlatmıştır⁷.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren Bizans, Germiyanoğulları, Karamanlılar, Candaroğulları, Memlûklüler, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Timurlular ve diğer devletlerle diplomatik münasebetler içinde olmuştur. Bunun dışında Osmanlılar, Rumeli ve Anadolu'daki fetihler sonucu süratle büyüyüp Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde hâkimiyetlerini genişletmeleri üzerine; bu bölgelerde önemli çıkarları olan Venedik, Ceneviz gibi İtalyan devletlerle diplomatik ilişki kurmak amacıyla da sefir göndermişlerdir⁸.

1.2. Osmanlı-Rus İlişkilerinin Başlangıcı

Slav ırkına mensup olan Rusların ilk vatanları Vistül nehrinden başlayarak Pripet havzasını ve Orta Dinyeper sahrasını işgal etmektedir. VII. ve VIII. yüzyıllarda Avarlar ve Hazarların hâkimiyeti altında kaldıkları dönemlerde tarihlerinde ilk defa siyasî teşkilât kurmaya başlamışlardır. IX. yüzyılda Peçenekler, Hazar nüfuzunu

⁶ Aydın Kezer, *Türk ve Batı Kültüründe Siyaset Kavramı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.123.

⁷ Mehmet Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, c. II, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Ankara 1983, s.72-83.

⁸ Muhammet Safi, *Osmanlı Elçilerinin Wikileaks Raporları*, Ural Yayıncılık, İstanbul 2011, s.26.

zayıflatınca Novgorod merkez olmak üzere Knez Rurik idaresinde Rus devletini kurmuşlardır.⁹

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk diplomatik münasebetler III. İvan ve II. Bayezid dönemlerinde başlar. Bu dönemde Kırım hanı Mengli Giray'ın aracılığıyla III. İvan bir elçilik heyetini (1492-1497) İstanbul'a göndererek, Osmanlı Devleti'nin kontrolü altındaki Kuzey Karadeniz limanlarında yani Kefe ve Azak bölgesindeki Rus tüccarların yaşadığı sorunların giderilmesini istedi. Bu talep II. Bayezid tarafından uygun görülerek Rus tüccarlarının sorunlarıyla ilgili gerekli girişimleri yapıldı ve sonuç olarak Kefe ve Azak bölgesinde Rus ticaret faaliyetleri arttı. II. Bayezid, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile Moskova Knezliği arasında doğrudan doğruya diplomatik ilişkilerin kurulmasını uygun görmedi.¹⁰

Osmanlı Devleti, uzun süre daha çok Akdeniz ve Balkan hâkimiyetiyle meşgul olurken XVI. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Avrupa'da hızla bir gelişme ve büyüme sürecine giren Rusya'ya karşı ilgisiz kaldı. İki devlet arasındaki ticari ilişkiler ise varlığını sürdürse de bu dönemde geniş hacimli bir yapıya ulaşmadı. Özellikle Karadeniz'in ve boğazların Osmanlı Devleti tarafından kontrol altında tutulması Rus tüccarlarının ticaret yapmalarındaki en büyük engeldi.¹¹ Nitekim Rusya'nın XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Karadeniz'e çıkma çalışmalarına ağırlık vermeye başlaması, Osmanlı-Rus mücadelelerinin başlamasına ve gittikçe şiddetlenmesine neden oldu.¹²

IV. İvan zamanında Kazan ve Ejderhan Hanlıkları işgal edilmiş ve bundan sonra Rus knezleri, eskiden hâkimiyeti altında oldukları Altınordu hükümdarlarınca kullanılan "Çar" ünvanını kullanmaya başlamışlardır. Kanunî Sultan Süleyman tarafından 1557'de Rusya'ya gönderilen bir nâmede "Çar" ünvanının kullanılması, bu durumun Osmanlı

⁹ Osman Köse, 1722-1776 Tarihli Ecnebi Defterine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. IX, Samsun 1994, s. 152.

¹⁰ Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, Ankara, 1999, s.119-121; Mehmet Saray, "Başlangıçtan Petro'ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *İÜEFĐ*, (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı), S. 35, İstanbul 1994, s. 202.

¹¹ Ahmet Aksın, "Osmanlı-Rus Ticari Münasebetleri (1787-1830)", *Türk Tarih Kongresi*, 9-13 Eylül Ankara, 2002, s. 1028.

¹² Serhat Kuzucu, Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Siyasi Seyri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 35, S. 59, Ankara 2016.

Devleti tarafından da kabul edildiğini göstermektedir¹³. Bu aynı zamanda da Osmanlı Devleti'nin Rusya'yı kabullenmeye başladığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Kazan ve Ejderhan hanlıklarının 1552 ve 1555'deki işgali¹⁴, Osmanlı-Rus ilişkilerinin yalnızca ticarî değil, siyasî bir mahiyet kazanmasına da yol açmıştır. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Orta Asya'ya, Hazar Denizi'ne ve kendi sınırlarına doğru yayılmasından endişe duyarak, bunu önlemek için Don ve Volga Nehirleri arasında bir kanal açma girişiminde bulunmuştur. Ancak bu teşebbüs, kanal yapımının engellenmesine yönelik Rus taarruzları ve Osmanlı Devleti'ne karşı hâkimiyetini tamamen kaybedeceğinden korkan Kırım Hanı'nın el altından engelleyici faaliyetleri yüzünden sonuçsuz kalmıştır¹⁵.

1672'de Ukrayna'da bağımsız bir devlet kurma niyetinde olan Kazak Hatmanı Dorosenko'nun kendi isteği ile Osmanlı himayesine girmesi, ilk Osmanlı-Rus Savaşı'na zemin hazırlamıştır. *Dorosenko'nun* kalesi olan *Çehrin*'in Ruslar tarafından kuşatılması üzerine, 1674 Eylül ayında Osmanlı ordusu gönderilmiş, Ruslar'da kuşatmayı kaldırmışlardır. Ancak, *Dorosenko* daha sonra Osmanlı Devleti'ne ihanet etmiş ve *Çehrin*'i Ruslara teslim etmiştir. *Çehrin* üzerine 1677 ve 1678'de iki sefer daha düzenlenerek, kale 21 Ağustos 1678'de büyük zorluklarla geri alınmıştır. Daha sonra Rusya'nın isteği ile iki devlet arasında 1681 yılında barış yapılmıştır.¹⁶

1.3. XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus İlişkileri

İki devlet arasında ki ilişkilerin yoğun bir şekilde başladığı dönem Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde ki emellerini gerçekleştirme fırsatı bulduğu XVIII. yüzyıl olmuştur. XVIII. yüzyıl hem Osmanlı Devleti'nin hem de Rusya'nın siyasi tarih açısından önemli donum noktalarını teşkil etmektedir. Çünkü XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti için gerileme, Rusya için ise ilerleme döneminin sembolü olmuştur. Osmanlı Devleti bu dönemde gerilemesini durdurmak amacıyla birçok yenilik çalışmaları

¹³ İsmet Binark, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Nâme-i Hümâyûn Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500. Yıl*, TTK, Ankara 1999, s.197-207.

¹⁴ Jean- Paul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 423-424.

¹⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, C. II, İstanbul 1971, s.74.

¹⁶ Ayşe Arıkan, *1774 Elçilik Hatıratı ve XV-XVIII. YY. Osmanlı-Rus İlişkileri*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çankırı 2012, s. 7-8.

yapmıştır. Bunu takiben Rusya'da XVIII. yüzyılda yaptığı yenilik çalışmalarıyla ilerleme fırsatı bulmuştur.¹⁷

Belirtilen bu süre içerisinde iki devlet arasında pek çok savaş ve bunlara bağlı olarak çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. İlişkilerin başladığı ilk yıllarda Ruslara göre siyasî ve askerî açıdan üstün durumda olan Osmanlı Devleti bu üstünlüğünü yaptığı antlaşmalara da yansıtmiş ve buna uygun bir diplomatik tavır içerisinde olmuştur. Ancak özellikle XVIII. Yüzyıla gelindiğinde 1699 tarihli Karlofça Antlaşması ile ilk toprak kayıplarını yaşayan Osmanlı Devleti, hemen arkasından Ruslar ile imzaladığı İstanbul Antlaşması (1700) ile Azak Kalesi'ni Ruslara bırakmak zorunda kalmıştır. Yine bu antlaşmayla tarihinde ilk kez Moskof prensi olarak geçen Rus Çarı'nın "Çarlık" unvanı kabul edilmiştir.¹⁸ Bu dönemde İran'da çıkan iç karışıklıklar üzerine, gerek Osmanlı Devleti gerekse Rusya, Kafkasya'daki bazı İran topraklarını ele geçirmek için harekete geçmişler, ancak bir savaş yapmadan bu toprakların paylaşımı konusunda bir antlaşma imzalamışlardır.¹⁹ Bu şekilde XVIII. yüzyılın başlarında askeri ve siyasî alanda yaşanan başarısızlık, diplomatik alana da kaymış ve Osmanlı-Rus ilişkilerinde Rusların üstün olmaya başladığı yeni bir döneme girilmiştir. Osmanlı Devleti, Prut Antlaşması'yla (1711) kayıplarını kısmen telafi edebilmişse de bu yüzyılda Ruslara karşı asıl önemli başarısını Sultan I. Mahmud'un 24 yıllık saltanatı (1730-1754) döneminde göstermiştir.²⁰ 1736 yılında Rusya'nın, Avusturya ile daha önceden yapmış olduğu ittifaktan yararlanarak Kırım'a asker sevk edilmişti. Azak ve Kılburun kalelerinin işgal etmesi ve Lehistan meselesinden dolayı Osmanlı ve Rusya arasında yeni bir savaş dönemi başlamıştı. Rusya ve müttefiki Avusturya'ya karşı Osmanlı üstünlüğü ile geçen savaşlardan sonra 1739 *Belgrad Antlaşması* imzalanmıştır. Bu antlaşma iki devlet arasında 1768 yılına kadar 29 yıl sürecek uzun bir barış dönemini başlatmıştır.²¹

Osmanlı Devleti için XV. yüzyıldan itibaren XVII. yüzyıla kadar fethedilmesi gereken yer Viyana ve düşman devlet olarak Avusturya Devleti görülüyordu.

¹⁷ Hanife Güner, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus İlişkileri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2014, s. IX.

¹⁸ Uğur Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri", *Belleten*, C. 285, S. LXXIX, Ağustos 2015, s. 590.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarsılı, *OSMANLI TARİHİ, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, TTK, C. III, 5. Baskı, Ankara 1995, s.179-180.

²⁰ Kurtaran, *a.g.m.*, s. 590.

²¹ Arıkan, *a.g.t.*, s.13.

Avrupa'nın diğer devletleriyle dost olan Osmanlı Devleti, Macaristan üzerindeki hakimiyet tartışmaları yüzünden Avusturya ile her an savaş yapmaya hazırdu rusya'nın büyük bir güç olarak tarih sahnesine çıkması ve Osmanlı topraklarında çıkar gütmeye başlaması ile XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ruslar, Osmanlı Devleti'ne karşı kadim düşmanlığın başlamasına zemin hazırladı. Rusya ile 1768-1774 yılı savaşları sonucu imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ise de Osmanlı-Rus kadim düşmanlığının perçinlenmesinin siyasi koşulları oluşturuldu. Bu antlaşmayla Kırım üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti kısmen engellendi ve Kırım topraklarının Ruslar tarafından ilhak edilmesinin önü açıldı. Nitekim 1783 yılında II. Katerina işgal ettiğini bildiren bir fermanla Kırım'ı ele geçirdi. Ayrıca Karadeniz'de bulunan Kerç, Yenikale ve Kefe Kalelerinin Rusların eline geçmesiyle Karadeniz'in kuzey kısımları Osmanlı hâkimiyetinden çıktı. Ruslar, Karadeniz ve Akdeniz'e gemileriyle ticaret yapma hakkı elde etti.²²

Kırım'ın Müslüman bir belde olması dolayısıyla Hristiyan bir devletin eline geçmesini bir türlü kabullenemeyen Osmanlı Devleti, İngiltere ve Prusya'nın da teşvikleriyle Kırım'ı geri almak ve mevcut Rus tehlikesini bertaraf etmek için 1787 yılında Rusya ile yeniden savaşa girişti. Osmanlı Devleti'ne verdiği sözleri tutmayan İngiltere ve Prusya, Fransız ihtilali olaylarıyla meşgul olup Osmanlı'ya yardımcı olmadılar. Ruslar ise Avusturya'yı yanlarına almayı başararak Osmanlıyı iki cephede savaşmaya mecbur bıraktılar.²³ Osmanlı Devleti yapılan savaşlarda yenilgi almaya devam etti. Fransız İhtilali nedeniyle savaşın sonuna doğru Osmanlı'nın imzaladığı Prusya ve İsveç ittifakları da daha başlamadan bitti. Osmanlı Devleti, Avusturya ile Zıştovi Antlaşmasını, Rusya ile Yaş Antlaşmasını imzaladı. Avusturya ile olan antlaşmada savaş öncesi pozisyonunu koruyan Osmanlı Devleti, Ruslarla yapılan Yaş Antlaşmasında, Küçük Kaynarca'da imzalanan ağır şartları yeniden kabul etti. Ayrıca Ruslar bu antlaşmayla Eflak-Boğdan Voyvodalıkları ve Gürcistan Hanlıkları üzerine söz sahibi oldu.²⁴

XVIII. yüzyıl başlarında 16 senelik uzun harpten yeni çıkmış olan Osmanlı Devleti bir taraftan iç durumunu düzeltmeye uğraşırken diğer taraftan da sınır

²² Samet Sazak, "Mustafa Rasih Paşa'nın Gözlemleriyle XVIII. Yüzyıl Sonu Rus İmparatorluğu", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, Ekim 2016, s. 29.

²³ Sazak, *a.g.m.*, s. 28.

²⁴ Sazak, *a.g.m.*, s. 29.

devletlerle yaptığı antlaşmalara uymaya çalışıyordu. Aynı zamanda Ruslarla sınır olan kalelerin tamir ve tahkimine uğraşüyor ve yeniden bazı müdafaa kaleleri de yapıyordu.²⁵

III. Ahmed'in son zamanlarından ve I. Mahmud'un saltanatının ortalarına kadar İran, Avusturya ve Rusya seferleri dolayısıyla para sıkıntısı çekilmişti ancak mali bir buhran yaşanmadığı gibi halk da herhangi bir sıkıntı görmemişti. I. Mahmud zamanında üç devletle yapılan muharebelerde padişahın saraydaki bazı gümüşlü eşya ve kürkler, kumaşlar, sırmalı dokumalar ve gümüş havyan takımları ve saray kütüphanesinde bulunan bir kısım nadide eserlerin satılması ile mali sıkıntı önlenmişti. Padişahın yerinde harcama yaptırması ve hazinenin durumunu dikkatle kontrol etmesi ve yaptırdığı tasarruf sayesinde katiyen mali zorluk görülmemiştir. Hatta Sultan Mahmud'un hazineye koydurduğu para ve daha sonra savaşız geçen senelerde yapılan tasarruf sayesinde hazine bolluğu 1768 seferi ortalarına kadar devam etmiştir.²⁶ XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca devam eden Osmanlının küçük el sanatları, çinicilik, dokumacılık, silah ve gemi yapımında XVIII. yüzyılda düşüş yaşanmıştır. Bu geri kalış büyük çoğunlukla askeri alanda yapılan düzenlemelerle telafi edilmeye çalışılmıştır. Ordu bozuk bir nizam arz ediyordu. Bu dönemlerde Avrupa devletleri ordularına birtakım yenilikler getirip ordusunu güçlendirirken, Osmanlı ordusu özellikle de Kapıkulu askerleri nizamsızdı ve sadece bir kalabalıktan ibaretti. Devlet askere ihtiyacı olduğunda ise belli müddet hizmet etmesi şartıyla hariçten adam alıyordu. Özellikle Kapıkulu ocakları disiplinsizliği nedeniyle Humbaracı Ocağı Teşkilatı kuruldu. Hatta kurulan bu ocak için Yirmisekiz Çelebizade Said Mehmed Efendi Paris'ten dönüşünde padişaha getirdiği hediyelerin dışında humbaracı ocağında hizmet görmek üzere 22 de topçu getirmişti. Ancak bu düzenlemelerden beklenen sonuç elde edilemedi.²⁷

Rusya'da ise, XVIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan endüstrilerin yapısı tümüyle devletin ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmiş bulunuyordu. Petro'nun ardı arkası kesilmeyen savaşları bu endüstrinin başlıca itici gücünü oluşturdu. Askeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla top dökümevi, silah yapımevi, ordunun üniforma ihtiyacı için yüklü dokuma fabrikaları açıldı. Petro, yeni oluşturmakta olduğu Rus sanayisini Batı

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *OSMANLI TARİHİ, Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın sonuna Kadar*, C.IV, 5. Baskı, Ankara 1995, s. 48.

²⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.IV, s. 320-321.

²⁷ Hayri Çapraz, *1740-1792 Osmanlı-Rus Münasebetleri (Siyasi ve Ticari)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 1997, s. 23.

Avrupa rekabetinden korumak için de, "*Merkantalizm*" politikasını esas aldı.²⁸ Petro ile başlayan bu ilerlemelerin XVIII. yüzyıl sonu II. Katerina döneminde zirveye çıktığı görülmüştür. III. Selim oluşturmak istediği ıslahat programı olan Nizam-ı Cedid hareketini oluşturmada özellikle de Mustafa Rasih Efendi'nin Rusya'da döndükten sonra yurttan yazdığı Rusya Arızasından faydalanmıştır.²⁹

1.4. Sefirlerin Karşılama Merasimleri Hakkında

Dış ülkelerden gelen sefirler, Osmanlı sınırlarından içeri girdikleri andan itibaren *misafir* olarak kabul edilmiş ve her türlü ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıştır. Hatta devletin güçlü olduğu dönemlerde, henüz sınırdan girmeden, başka ülkelerden geçerken bile elçilerin can güvenliği ile ilgilenildiği görülmektedir. Öte yandan daimi olarak İstanbul'da ikamet eden kapı kethüdalarına ihtiyaçlarının temininde yardımcı olunması ve vergilerden muaf tutulması gibi kolaylıklar da gösterilmiştir. Osman Köse'ye göre, sefirlerin reçel ve pekmezlik üzüm gibi ihtiyaçları konusunda hükümler bulunmaktadır. Ona göre bu durum un, odun, sebze, meyve ve diğer yasak olmayan ve Müslüman halkın da kullanabildiği ihtiyaçların temini için Divan-ı Hümayundan izin alınmasına gerek olmadığından kaynaklanmaktadır.³⁰

İstanbul'a gelen bir elçi daha şehre girmeden karşılanır ve kendisi ile maiyetine yemek verilirdi. Padişahın bulunduğu şehre girdiğinde ise resmi tören başlardı. Bu tören tabii ki Osmanlı Devleti'nin geleneklerine göre yapılırdı. Bazen elçiler, törende kendi geleneklerinin de uygulanmasını isterlerdi. Örneğin; Tolstoy, II. Mustafa'nın bulunduğu Edirne şehrine yaklaştığında böyle bir talepte bulunmuştu. Yine Tolstoy'un resm-i kabul töreni ise şu şekilde olmuştu: Önce çavuşlar emini 20 kadar adamıyla gelerek, Tolstoy'u kaldığı yerden alıp kabulün yapılacağı yere getirmişti. Bu sırada sadrazam kethüdası, reis efendi, çavuş başı ve diğer divan görevlileri orada hazır bulunmaktaydı. Tolstoy'un gelişinden sonra Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa kafesli odadan çıkararak kabul odasına girmişti. Mustafa Paşa'nın odaya girişini ise çavuşlar alkış tutarak içeride bulunanlara bildirmişlerdi. Ardından Sadrazam için yazılan mektup sunduktan sonra kahve ve şerbet

²⁸ Çapraz, *a.g.t.*, s. 22.

²⁹ Sazak, *a.g.m.*, s. 24.

³⁰ Köse, *a.g.m.*, s. 158.

içilmişti. Daha sonra ise Tolstoy ile birlikte 20 adamına da hilatler giydirilmişti. Bu kabul şekli Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin tamamı için geçerlidir. Ancak elçinin temsil ettiği ülke, mensup olduğu din, rütbesi kabulün şeklinde bazı değişikliklere neden olmaktadır. Mesela gelen elçi Müslüman bir ülkeyi temsil ediyorsa daha fazla saygı görürdü. Müslüman elçi huzura kabul edildiğinde Sadrazam dâhil bütün devlet ileri gelenleri ayağa kalkardı. Elçi Hristiyan ise ayağa kalkılmazdı.³¹

Osmanlı Devleti'nde sefir, tayin olduğu memlekete gitmeden önce sadrazam ve şeyhülislamla birlikte padişahın huzuruna çıkardı. Burada padişah tarafından *hil'at* giydirilir ve *name-i hümayûn* teslim edilerek gerekli emir ve tavsiyeler kendisine bizzat padişah tarafından yapılırdı. Ardından sefir, saraydan ayrılır konağa dönerdi. Daha sonra gideceği yere hareket etmek üzere İstanbul'dan bir merasimle uğurlanırdı. Merasim alayı yerebatan, şengül hamamı, alay köşkü önünden divanyoluna çıkardı. Sefir ve maiyeti alay köşkü önünden geçerken padişahı selamlarlardı. Edirne ve diğer büyük şehirlere girişi de merasimle olurdu. Sefirler, gönderildikleri devlete gitmek üzere geçtikleri eyaletlerde valiler tarafından eyalet sınırında karşılanırlardı. Mübadeleden sonra ise misafir oldukları devlet tarafından sefirlere yol boyunca refâkat eden mihmandarlar tahsis edilirdi. Sefirlerin mübadelesi için sınıra yaklaşıldığında diğer devletin sefiriyle haberleşme sıklaşırdı. Ardından da mübadele yeri ve zamanı tespit edilirdi. İki sefirin mübadele merasimine son derece önem verilerek en ince protokol kurallarına riayet edilirdi. Ayrıca bu mübadele hususunda birçok defalar ihtilaf çıktığını da sefaretnamelerden öğreniyoruz³².

Osmanlı sefirleri, beraberinde getirdikleri "*hümayunname*" ya da "*name-i hümayun*"u gönderildikleri ülkenin hükümdarına iletirlerdi. Sefirlere, Osmanlı İmparatorluğunu layıkıyla temsil edebilmeleri ve o ülke halkı üzerinde unutulmaz bir izlenim bırakabilmeleri için hazineden çok değerli eşyalar ve giyisiler verilirdi. Yurda

³¹ Bülbül, *a.g.t.*, s. 26.

³² Yılmaz Karakaya, *Mustafa Rasih Efendi'nin 1793 Tarihli Rusya Sefaretnamesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s.5-6; Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçilerinin Resmî Kabul Protokolleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.XI., İzmir 1996, s. 112-113; Uğur İyigünler, *Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1998, s. XII.

döndüklerinde ise bunları hazineye teslim ederlerdi. Örneğin, 1774 yılında Rusya'ya geçici sefir olarak gönderilen Abdülkerim Efendi, hazinenin en değerli eşyalarından biri sayılan Sultan II. Bayezit'in değerli taşlarla bezenmiş hançerini beline takarak bu ülkeye gitmişti³³. Ancak Osmanlı sefirlerinin fevkalade eli olarak gönderildiği dönemlerde parasal bir sıkıntı söz konusu olmadığı için aldıkları hediyelere de sahiplenebilmekteydiler. Ancak, daimi (alelade) elçiler döneminde durumun oldukça değiştiği, hatta parasal sıkıntı içine düşenlerin buldukları ülkelerin devlet adamlarından veya dost sefirlerinden borç istedikleri bilinmektedir. Örneğin, 1802-1806 Paris'e sefir olan Halef Efendi, Prusya elçisinden hatta Napolyon'un kedisinden borç istemiştir.³⁴

Osmanlı Devleti'nin, ilk devirlerinde yabancı devletlere yolladığı sefirleri, hangi sınıf ve dereceye göre gönderdiği hakkında açık bir malûmata rastlanmamıştır. Acil siyasi çözümler için genelde fevkalade olarak küçük bir maiyetle teşrifatsız ve hediyesiz elçilerin gönderilmesi tercih edilmiştir. Yüzyıllar boyu siyasi işler esas itibariyle bunlar eliyle sürdürülmüştür. Bunlara genelde 17. Yüzyıl öncesi dönemlerde *çavuş* denilmektedir. Fevkalade elçi olarak algılanan Çavuşlar, bu niteliklerinden ötürü diplomatik konumları itibariyle belirli bir protokole sahiptirler. Hammer bunları "*Internuntius*" olarak anılan Avusturya elçilerine has sıfatla tanımlanır. Venedik ile ilgili belgelerde bu anlamda gönderilen Osmanlı elçileri "*orta elçi*" olarak nitelenir. Görevli olduğu hükümdarın mektubunu yerine ulaştıranlara ise "*namerer*" denildiği bilinmektedir. Ancak namererler, siyasi temaslarda bulunma ve sürdürme yetkisine sahip değillerdir.³⁵ Gönderilen ilk Osmanlı elçileri genelde *çavuş* sıfatını taşımış "*Dergâh-ı ali çavuşu*" olarak anılmışlardır.³⁶ Fevkalâde elçi olarak gönderilirken kendilerine, görev dönüşünde tekrar îade etmek üzere pâyeye veriliyordu ve bu göreve, gönderildikleri ülkenin itibarına ve diplomatik misyonun ehemmiyetine göre *orta elçi* veya *büyük elçi* olarak tayin ediliyorlardı. *Orta elçi* olarak gönderilenlere genellikle *defterdar veya nişancılık* rütbesi; *büyük elçi* olarak gönderilenlere ise, *beylerbeyliği* pâyesi veriliyordu. Bu elçiler, gönderildikleri ülkede diplomatik misyonlarının tamamlanmasına kadar kalıyorlardı. Elçilerin maliyetlerinde bulunan sefaret heyeti

³³ Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s.20.

³⁴ Beydilli, *a.g.m.*, s. 25-26.

³⁵ Gümeç Karamuk, "Hacı Zağanos'un Elçilik Raporu", *Belleten*, LVI/216, Ağustos 1992, s. 391.

³⁶ Beydilli, *a.g.m.*, s. 11-12.

üyelerinin sayısı sefaretten sefarete göre değişiklik göstermektedir. Bu sayı bazen 1000'i aşmaktadır. 1748 yılında Viyana'ya gönderilen *Mustafa Hattı Efendinin* sefaret heyeti 8215, 1720 yılında yine Viyana'ya gönderilen *İbrahim Paşanın* sefaret heyeti ise 763 kişiden oluşmaktaydı.³⁷

1.5. İlk Osmanlı-Rus Sefirleri ve Yazılan Sefaretnamelerin İçeriği

Rusya'dan Osmanlı devletine gelen ilk sefir 1497 yılında III. İvan'ın II. Bayezid'e bazı konulan görüşmek için gönderdiği Mihail Pilaşceyev'dir. İki ülke arasındaki karşılıklı elçi gönderme işlemi 1700 İstanbul antlaşmasına kadar devam etmiş, bu tarihte ise antlaşmanın 13. maddesine binâen Rusya'ya daimi elçilik bulundurma imtiyazı verilmiştir.³⁸

Osmanlı Devleti'nin Moskova'ya gönderdiği ilk elçi Menkub Beyi Kemal Bey'dir (1514). Kemal Bey'in vazifesi padişahın mektubunu ve "*efendisinin dostâne hislerini*" Knez III. Vasili'ye iletmeğidir.³⁹ Omeljan Pritsak, *1491-1532 Yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri* isimli çalışmasında Kemal Bey'in yanında İskender Bey adında bir kişinin daha olduğunu söylemektedir. İskender Bey 1521'de bir kez daha Rusya'ya gitmiştir.⁴⁰

İstanbul'da ilk ikâmet elçiliği (daimi elçilik), fethin ertesi yılı Venedik tarafından kurulmuştu. İşte bu tarihten itibaren dış devletler, Osmanlı başkentinde "*balyos*" denilen yüksek yetenekte bir temsilci bulunmasına özen göstermişlerdi. Bu kişiler İstanbul'dan Venediğe sık sık raporlar gönderir ve böylelikle de İstanbul'da neler olup bittiğini öğrenirlerdi⁴¹. Daha sonra bunu 1475'te Lehistan, 1497'de Rusya, 1525'te Fransa, üç yıl sonra Avusturya, 1583'te İngiltere ve 1612'de Hollanda'nın açtığı elçilikler takip etmiştir. Osmanlılar ise bu devletlerle daimi elçilik kurma uygulamasına XVIII. yüzyılın sonlarına kadar gitmemiştir. 1792'de Londra'ya ilk ikamet elçisi olarak Yusuf Ağâh Efendi, sonra Paris'e Seyit Ali Efendi ve Berlin'e Aziz Efendi gönderilmiştir. III.

³⁷ Tuncer, *a.g.e.*, s.18.

³⁸ Köse, *a.g.m.*, s. 156.

³⁹ İsmail Bülbül, *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007,s. 4.

⁴⁰ Omeljan Pritsak, "1491-1532 yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, TTK.*, Ankara 1999, s. 70.

⁴¹ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diploması Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 52.

Selim'in saltanatı sırasında bu usul takip edilip lüzum görüldükçe bu sefirliklere başkaları tayin edildiyse de, II. Mahmut döneminde memleketin uğradığı birçok iç ve dış olaylar sebebiyle daimi elçiliklerin esaslı bir şekilde tesisi ancak bu hükümdarın son senelerinde meydana gelmiştir⁴².

Sefaretname de bu heyetin başında yer alan elçinin faaliyetleri ile ilgili olarak tuttuğu rapordur⁴³. Sefaretnameler, edebi tür açısından seyahat günlüğü ve içeriği sadece politik yazılardan oluşanlar olmak üzere iki kısımda değerlendirilebilir. Mevcut sefaretnameler incelendiğinde, Osmanlı sefirlerinin sınırlarda nasıl mübadele olduklarını, gönderildikleri ülkelerin payitahtına nasıl ulaştıklarını ve yabancı hükümdarlar nezdinde yaptıkları resm-i kabul merasimlerini nasıl icra ettiklerini tafsilatlı bir şekilde öğrenmekteyiz⁴⁴. Kendi türüne göre genelde belirli bir tertip standardına (Allah'a şükr, Peygamber'e sena, Padişah'a duâ, kimlik tesbiti, görev tanıtımı, menziller, varış, ağırlanış, ziyaretler, dönüş, hitam duâsı, tarih) sahip olan sefaretnameler, belirlenmiş bölümleri, standart boyutları ile müstakil bir edebiyat türü olarak ortaya çıkan Venedik elçilerinin raporlarıyla (Relazioni) bu yönden de benzeşirler.⁴⁵

Sefaretnamelerin içeriğinin oldukça çeşitlilik arz ettiği ve bunlarda verilen bilgilerin değerinin tamamen söz konusu sefirin entelektüel ilgi, eğitim düzeyi ve bilgiye açıklık derecesiyle orantılı olduğu bilinmelidir. Sefirlerin Osmanlı bürokrasisindeki görev alanları (askeriye, ilmiye, kalemiye), entelektüel ilgileri, elçi olarak görev yaptıkları zaman dilimi ve gittikleri ülkeler sefaretnamelerde öne çıkardıkları konularda farklılıklar oluşturmaktadır. Tanzimat dönemi öncesinde birkaçı dışında sefirlerin yabancı dil bilmemeleri, ilk defa yabancı (gayrimüslim) bir toplumda ve yabancı bir coğrafyada bulunmaları gözlemlerini etkilemektedir. Diplomatik görevlerinden gelen resmî ilişkiler de gözlemlerini aktarma biçimlerine ve değerlendirmelerine tesir etmekteydi. Örneğin Kara Mehmed Paşa, görev yaptığı dönemde iki ülkenin ilişkilerinin etkisiyle, Avusturya toplumuna pek ilgi göstermemiştir. Anlattıkları tamamen diplomatik ilişkiler hakkındadır. Paşa, Viyana'da

⁴² Faik Reşid Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara 1992, s.20.

⁴³ Ekmeleddin İhsanoğlu-Salim Ayduz, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi", *Türkler Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul 1996, s. 882.

⁴⁴ Savaş, *a.g.m.*, s.111.

⁴⁵ Beydilli, *a.g.m.*, s. 14.

dokuz ay kalmasına rağmen, sefaretnamesinde Avusturya'nın sosyal ve kültürel hayatına ilişkin bilgi aktarmaz. Sefirin, Bostancı odabaşılığı yapmış olması da gözlemlerindeki önceliği askerî alanlara vermesinde etkili olmuştur.⁴⁶

Sefaret listeleri ile ilgili de birçok tesbit bulunmaktadır. Hammer'in tertib etmiş olduğu liste en zengin bilgileri ortaya koymakla beraber, birtakım bilgilerde eksik veya yanlışların bulunduğu göze çarpmaktadır⁴⁷. Mesela; 1721'de İran'a gönderilen ve sefaretnamesi *Raşit Tarihinde* yer alan Ahmet Dürri Efendi, 1729'da İran'a giden Raşit Mehmet Efendi ve 1740'ta Rusya'ya gönderilen Mehmet Emni Bey hakkında Hammer'in listesinde bilgi yoktur. Hâlbuki Hammer tarafından da istifade edilen ve bu devre ait bulunan üç mühim kaynak olan Silahtar Tarihi'nin 1. cildinde, Vakayiname-i Abdi'nin 2. cildinde ve Tarih-i Sülale-i Köprülü'de bu konuda yeterli derecede bilgi olduğu bilinmektedir. Bu sebeple Hammer'in listesinin doğruluğuna mutlak bir suretle güvenilemez⁴⁸.

Bursalı Tahir Bey'in listesinde ise Abdürrahim Muhip yerine Sait Muhip, Mehmet Sait yerine Sait ve Sabri şeklinde isim yanlışlıkları görüldüğü gibi sefaretnamelerden basılı olmayanların nerede buldukları hakkında da hiçbir malumat verilmemekte ve Abdürrahim Muhip Efendi'nin henüz basılmamış olan sefaretnamesini basılmış olarak gösterildiği anlaşılmaktadır⁴⁹.

Hidayet Tuncay, araştırdığı sefaretnamelerin sayısını yirmi dokuza çıkartmak suretiyle kendisinden önce bu konuda çalışmış olanların saptadıkları sefaretnamelere üç tane daha katmıştır⁵⁰. Bununla beraber yeni olarak tanıttığı 1725 tarihli Moskova Sefaretnamesi ile 1730 tarihli Viyana Sefaretnamesi hakkında verdiği bilgide bunları yazan sefirlerin bilinemediğini söylemektedir. Hâlbuki Moskova Sefaretnamesinin metninde sefirin Kapucubaşı Mehmet Ağa ve Hammer'in listesinde de Nişli olduğuna dair kayıtlar bulunduğu gibi, 1730'da Viyana'ya padişahın cülusunu tebliğ için giden

⁴⁶ Korkut, *a.g.m.*, s. 494-495.

⁴⁷ Joseph von Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi, Mehmet Ata Tercümesi*, C.II., Matbaa-i Amire, İstanbul 1947, s. 127. Hammer'e göre; Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1774 Küçük Kaynarca Barışına kadar 36 değişik devlete 205 kadar sefaret heyeti gönderilmiştir. Fakat bu sefirlerinin muhtemel takrirlerinin yapılan araştırmalar sonucunda sadece 42 tanesinin mevcut olduğu tesbit edilebilmiştir.

⁴⁸ Unat, *a.g.e.*, s.8-9.

⁴⁹ Unat, *a.g.e.*, s. 10.

⁵⁰ Bunlar: Rusya Sefaretnamesi-Nişli Mehmet Ağa, Viyana Sefaretnamesi-Mustafa Hattı Efendi, İran Sefaretnamesi-Bozoklu Osman Şakir Efendi.

zâtın da Başmukatacı Mustafa Efendi⁵¹ olduğu *Sefinetürriüesa*'da yazılı bulunduğu bilinmektedir⁵².

2.SEFİRLER VE SEFARETNAMELERİ

2.1.Nişli Mehmed Ağa

İncelemiş olduğumuz bu sefaretnamenin iki ayrı nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan birinin İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nin revan odası kütüphanesinde numara 1313'te kayıtlı olduğu bilinmektedir. İkinci nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin yıldız yazmaları arasında numara 270'de bulunmaktadır. Bunların dışında 1942 yılında Tarih Vesikaları Dergisi'nin 10 ve 12. sayılarında 284-299 sayfa aralığında Faik Reşit Unat tarafından yayınlanmıştır. Yine aynı yazar tarafından 1943 yılında yine aynı derginin 11. sayısı 352-371 sayfa aralığı ve 12. Sayının 462-472 sayfa aralığında neşredilmiştir⁵³. Bunların dışında Faik Reşit Unat'ın "*Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*" adlı kitabının 1992 yılı basımında 62-65 sayfa aralığında sefaretname hakkında çalışması bulunmaktadır. Ayrıca 2005 yılında Aydın Mertayak, bu konuyu Tokat Gaziosman Paşa Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır.

Nişli Mehmed Ağa, sefaretnamenin birinci bölümde olayların genel manzarasını çizdikten sonra Rus generali olan Topal Yuvan'ın birtakım kötü faaliyetlerini sıralar. Daha önce meydana gelen Don Kazaklarının Nogay, Çerkez ve Zaporok Kazaklarına verdiği zararı anlatır. Ayrıca Rus Çarı'nın Çerkez vilayetlerine yaptığı saldırıları ve Arslan Bey olayının aslını araştırıp bir rapor halinde Sultan III. Ahmed'e sunmak üzere bir rapor hazırladığını söylemektedir⁵⁴. Bu sefaretnâme için denebilir ki, 1724 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında İstanbul'da yapılan ve hedef olarak da İran'ın paylaşılmasının amaçlandığı ittifakın ilk müzakere zemininin nasıl hazırlandığını göstermektedir⁵⁵.

⁵¹ Mustafa Efendi sonraları Reisülküttaplık yapmıştır. Aynı zamanda Tanukçu Reis adı ile de tanınmaktadır.

⁵² Unat, *a.g.e.*, s. 11.

⁵³ Suna Suner, Ottoman Empire and Theatre VIII: "Culture, Diplomacy and Peacemaking: Ottoman-European Relations In The Wake Of The Treaty of Belgrade (1739) and The Era of Maria Theresia (r.1740-1780)", *Don Juan Archive Wien International Symposium*, 28-29 May 2015 in İstanbul, at the Pera Museum.

⁵⁴ Aydın Mertayak, *Nişli Mehmet Ağa'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi (1722-1723)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2005, s.17.

⁵⁵ Mertayak, *a.g.t.*, s.22-32.

2.2.Mehmed Emni Bey

Mehmed Emni Bey, I. Mahmut devrinde 1739 Belgrat anlaşmasından sonra münasebetleri kurmak için, Rusya hükümeti nezdine elçi olarak memur edilince 19 Nisan 1740'ta merasimle name-i hümayunu bizzat padişah'tan teslim almıştır. Heyet 1740 Mayısının ortalarına doğru sefaret yolculuğuna çıkmıştır. Mehmed Emni Bey'in sefaretnamesine baktığımızda mübadele yerinin belirlenmesi hakkındaki Romansof, ile yaptığı uzun münakaşalar göze ilk çarpanlar arasındadır. Ayrıca bu tarihlerde Çariçe Anna'nın ölüm haberini aldığını ve Moskova'nın da üçte ikisinin yandığı da serfaret yolculuğu esnasında öğrenmiştir. Ayrıca sefaretnamede Rus Çarlarının çoktan beri istemekte ısrar ettiği "*İmparator*" ünvanını kendilerine verildiği de belirtilmektedir. Mehmed Emni, Rusya'da bulunduğu süre içinde askeri talimleri izlemiş, Petersburg kale ve tershanelerini ziyaret etmiştir. Bu sırada İsveç ile Rusya arasında bir savaş çıkacağı haberi alınmıştır. İstanbul'a dönüş hazırlıklarının yapıldığı sırada ise Rusya'da bir taht değişikliğinin yaşandığı, Elizabet Petrovna'nın çocuk Çarın yerine geçtiği haberi de sefaretnamenin son bölümünde yer almaktadır. Mehmed Emni Bey, seleflerinden almış olduğu mektupları bu yeni tahta geçen çariçeye de onaylattıktan sonra Petersburg'dan ayrılmıştır⁵⁶.

Sefaretnamenin yazma nüshası İstanbul Molla Kütüphanesi numara 1458'de mevcut olduğu bilinmektedir⁵⁷. Ayrıca Münir Aktepe'nin, *Mehmet Emni Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989 yılı basımlı 127 sayfalık bir kitabı bulunmaktadır. Bunun yanında, Faik Reşit Unat'ın da *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* kitabınının 73-82 sayfa aralığında Mehmet Emni Bey hakkında da malumat mevcuttur.

2.3.Derviş Mehmed Efendi

1754'te İstanbul'dan yola çıkan elçilik heyeti, koyu bir kışta otuz günlük bir yolculuktan sonra Bender'e ulaşmıştı. 19 Şubat 1755'te Bender'den hareket ederek

⁵⁶ Aktepe, *a.g.e.*, s.10-25.

⁵⁷ Suner, *a.g.m.*, s. 10 ; Azmi Süslü, Un Aperçu Sur Les Ambassadeurs Ottomans Et Leurs Sefaretname, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C.14, S.25, Ankara 1981, s.258.

Lehistan toprağında yaptığı kısa bir yolculuktan sonra Vasilikof'tan Rusya hududuna girerek Kiyef, Kozluca, Nejin, Tuğla, Moskova, Novigrad yoluyla 23 Nisan 1755'te Petersburg'a varmıştır. Daha evvelden Osmanlıların Rus çarlarına *imparator* ünvanını vermeyi kabul ettikleri halde, Ruslar Derviş Mehmed Efendi'nin Petersburg'a gelişine kadar Osmanlı hükümdarlarından bir mektup almamışlardı. Bu defa gelen mektupta bu ünvanın kullanılmış olup olmadığı hakkında epey endişe etmişlerdi. Sadrazamın mektubunun Rus başvekile teslim edilmesinden sonra ise endişelenecek bir durumun olmadığını anlamışlardı. 4 Mayıs 1755'te Elizabet tarafından kabul olunan heyet, götürdüğü name-i hümayunu imparatoriçeye merasimle teslim etmiştir. Derviş Mehmed Efendi, sefaretnamesinde Petersburg şehrine dair malûmat vermekte; bulunduğu maskeli balo, sarayda ziyaret ettiği imparatoriçeye ait hususi odalar, Peterhof Sarayı ve bahçesi, tersane ve Rus donanması hakkındaki görüşlerini gayet özet notlar halinde anlatmaktadır. 24 Temmuz 1755'te Petersburg'dan ayrılan heyet gittiği yolu takiben 42 günde Kiev'e ve on bir gün sonra da Bender'e varmış ve yirmi gün süren bir yolculuk daha yaparak İstanbul'a dönmüştür.

Sefaretname hakkında Vasıf Tarihi, C.I, s. 40-43 sayfa aralığında kısaltılmış olarak ve Tarihi-i Güşen-i Maarif, C.I, s. 1495-1498 sayfa aralığında yine kısaltılmış olarak bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Emanet hazinesinde No: 1439'da ve Fatih Millet Kütüphanesinde No: 829'da, Seyyit Hakim Tarihi'nin 150-163 sayfaları arasında da mevcuttur. Bunların dışında Süleyman Kani İrtem 15 Haziran 1942 yılında Akşam gazetesinde "*Derviş Mehmet Efendi Petersburg'da*" başlığı ile de yayınlanmıştır. Derviş Mehmet hakkında Faik Reşit Unat'ın *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnamesi* adlı kitabının 99-101 sayfa aralığında bir çalışması bulunmaktadır. 1754 yılında yayınlanmış olan *Journal Asiatique* adlı derginin 118-125 sayfa aralığında da Fransızca olarak kısa bir tercümesi bulunmaktadır⁵⁸.

2.4.Şehdi Osman Efendi

Sefaretnameye baktığımızda Şehdi Osman Efendi 13 Aralık 1757'de İstanbul'dan karayoluyla hareket ederek önce Babadağı'na sonra Bender'e geçmiştir. Rusya'ya giden

⁵⁸ Suner, *a.g.m.*, s.10 ; Unat, *a.g.e.*, s.99-101.

Osmanlı elçileri arsında en tafsilatlı sefaretnameyi yazan Şehdi Osman Efendi, Kiev ve Rusya'nın payitahtına giden yol ve üzerinde yeni yapılmış olan kaleler hakkında bilgi vermektedir. İstanbul'dan kendisine verilen talimatlar doğrultusunda eskiden Rusya'ya esir düşmüş Müslümanları bulup çıkarmaya çalışmıştır. Şehdi Osman, burada kendisine erkek kıyafetleri içinde binbir güçlükte yaklaşma fırsatı bulan bir Türk kızını himayesine almıştır. Ve daha sonra da yoluna devam ederek Moskova ve Novgrad'dan geçmiş ve Petersburg'a varmıştır⁵⁹. Bundan sonra sefaretnamede, elçinin alayla şehre girişi tasvir edilmektedir. 10 Temmuz 1758'de Petersburg sarayında, İmparatoriçe Elizabet tarafından kabul olunan heyet, getirdiği name-i hümayunu kendisine törenle teslim etmiştir⁶⁰. Şehdi Osman Efendi, Petersburg sarayı ve bahçeleri hakkında uzun malumat verdikten sonra Petersburg civarında gördüğü yerleri ve tesisleri anlatmaktadır. Ayrıca Rusya'nın iklimi, ahvali ile Rus ordu teşkilatı ve askeri talimleri hakkında oldukça geniş bilgi vermektedir⁶¹.

Sefaretnamenin Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine No: 1577 ve Bibliothèque nationale de France No: 1040 da yazmaları bulunmaktadır⁶². Faik Reşit Unat'ın "*Tarih Vesikaları Dergisinde*" 1. Sayı 66-67 sayfa aralığında bir çalışması bulunmaktadır. Ayrıca Unat'ın Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri adlı kitabının 107-111 sayfa aralığında malumat bulunmaktadır. Türkan Polatçı, *Şehdi Osman Efendi'nin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*, Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Bilim Dalı, Tokat 2003 yılında çalışmıştır⁶³.

2.5.Necati Efendi

Necati Efendi'nin hayatı hakkındaki malûmâtımız, eserinde gördüklerimizden ibarettir. Sefaretnamede Necati Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus harbinde Kırım cephesi komutanı İbrahim Paşa'nın Defter Emînliği vekilliğine tayini, bu cephede iki yıla yakın geçen hayatı, esir düşmesi, Rusya'daki esâret günleri ve esâret sonrası

⁵⁹ Türkan Polatçı, *Şehdi Osman Efendi'nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnamesi (1757-1758)*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2003, s.21-22.

⁶⁰Unat, *a.g.e.*, s.109.

⁶¹ Polatçı, *a.g.t.*, s.26.

⁶² Süslü, *a.g.m.*, s. 259.

⁶³ Unat, *a.g.e.*, s. 111.

dönüşünde tayin olduğu vazifeler yer almaktadır. Necati Efendi, 18 Haziran 1769'da Kırım cephesi seraskerliğine tayin edilen İbrahim Paşa'ya, Tevcihât Defterleri ve Defterhâne kalemi kâtiplerinden Kîsedâr vekili Feyzullah Sıdkı Efendi ile beraber Kefe sahrasında katılmıştır. Necati Efendi, iki yıla yakın bu cephede Serasker'in yanında bulunmuş, bu esnada bir kısım Kırım ulemâsı ile dostluk kurarak onların bazı sırlarına da vâkıf olmuştur. Kırım Hanı Kaplan Giray'ın Ruslarla gizlice anlaşmasından haberdar oluşu da buradaki sohbet meclisleri yoluyla olmuştur. Serasker İbrahim, Necati Efendi ve yanında bulunanlar, Rusların Or Kapı'sına yaptığı ikinci hücum üzerine cereyan eden muhârebeler esnasında 9 Temmuz 1771'de esir düşmüştür. Rusya'da geçen esaret hayatları boyunca tiyatro ve operalar seyredilmiş, maskeli balolar ve yemek ziyafetlerine gidilmiş, Petersburg'da bulunan müzeler, saraylar ve tersaneler gezilmiştir. Ayrıca Necati Efendi'nin verdiği bilgilerden Rusya'nın vergi sistemi, posta ve askeri teşkilatı hakkında da malûmat edildiği görülmektedir. Bunların dışında Necati Efendi'nin notlarından anlaşıldığına göre, Kırım ile Rusya arasında antlaşma akdi için gelen Şâhin Giray ve İran tecavüzlerine karşı Rusya'dan yardım talebine gelen Gürcü hanı Eraklis'in oğlunun ziyaretlerine şahit oldukları görülmektedir. Yine bu sıralarda Rusya'da meydana gelen Pugaçev isyanı⁶⁴ hakkında da önemli malûmatlar edinmiştir. Necati Efendi'nin İstanbul'a döndükten sonraki vazifeleri ve ölüm tarihi ile ilgili başka bir bilgi bulunmamaktadır⁶⁵.

Sefaretname hakkında Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, No. 2278; Fatih Millet Kütüphanesi, No. 831; İstanbul Üniversite Kütüphanesi, No. 3880 yazma nüshaları bulunmaktadır⁶⁶. Ayrıca Cevdet Tarihi, C. I, s. 81-84 aralığında sefaretname hakkında bilgi bulunmaktadır. Erhan Afyoncu'nun *Necati Efendi Tarih-i Kırım (Rusya Sefaretnamesi)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990 yılında yapılmış çalışması vardır. Ayrıca Faik Reşit Unat'ın *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* adlı kitabının 116- 128 sayfa aralığında da bilgi bulunmaktadır. Eserin Rusça çevirisi Vasili Dimitriyeviç Smirnov "*Zapiski Muhammed Necati Efendi, TuerkovaPlennova v Rassii Vı 1771-1775 gg*", Jurnal Ruskaya Starina adlı dergide yayınlanmıştır⁶⁷.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., Kurat, *a.g.e.*, s. 283-284.

⁶⁵ Erhan Afyoncu, *Necati Efendi Tarih-i Kırım (Rusya Sefaretnamesi)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1990, s.VII-IX.

⁶⁶ Süslü, *a.g.m.*, s. 259.

⁶⁷ İhsan Çomak, "Vasili Dimitriyeviç Smirnov (1846-1922)", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S. 21, Bahar 2012, s. 282.

2.6. Abdülkerim Paşa

Abdülkerim Paşa, 2 Şubat 1775'te İstanbul'da büyük bir sefaret alayı tertip ederek yola çıkmış, iki taraf elçilerinin mübadele edileceği Hotin civarına bir gün önce ulaşarak Rusya'dan gelmekte olan büyük elçi General Repnin'i bekletmemeye çalışmıştır. 21 Ekim 1775'te Moskova şehrine giren Osmanlı heyeti, kendisine tahsis edilen saraya yerleşmiştir. Evvelâ Başvekili ziyaret ederek Sadrazamın mektuplarını veren Abdülkerim Paşa, ertesi günü merasimle II. Katerina'ya Padişah'ın hediyelerini ve antlaşmanın tasdiknamesini takdim etmiştir. Diğer sefaretnamelerde olduğu gibi burada da Abdülkerim Paşa'nın bilhassa Rusya'daki Türk ve Müslüman esirlerin iadesi hususunda etkili teşebbüslerde bulunduğu görülmektedir⁶⁸.

Sefaretnamenin bundan sonraki bölümü, Moskova tiyatrosunda Abdülkerim Paşa ve maiyetinin seyrettikleri tiyatro ve operalara, diğer bir bölümü de İmparatoriçe'nin sarayında tertip olunan bir maskeli baloyu anlatmaktadır. Müellif Mehmet Emin Nahifi Efendi, sefaretnamesinin son kısmında Moskova şehri ve yetimhaneleri, kış bahçeleri, Rus para sistemi ve banknotları hakkında bilgi verdikten sonra geri dönüşlerini anlatmaktadır. Vatanına 1 Temmuz 1776'da dönen Abdülkerim Paşa, Hotin, Boğdan, Dobruca, Hacıoğlupazarı, Kırkkilise, Silivri yoluyla 17 Ağustos 1776 tarihinde İstanbul'a gelmiştir⁶⁹.

Sefaretname hakkında Aslı İlikmen'in, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, adıyla Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tarih Bölümü'nde 2001 yılında hazırlamış olduğu bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Ayrıca Unat'ın *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* adlı kitabının 129-133 sayfa aralığında malumat mevcuttur. 1989 yılında İkdam matbaasında Sefaretname-i Abdülkerim Paşa adıyla basması bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yıldız Yazmaları No: 270'de, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi No: 2281/1 ve 2281/2 yazma nüshaları vardır. Ayrıca Cairo, Univ. Libr., TK. No: 207'de⁷⁰ bulunmaktadır.

⁶⁸ Unat, *a.g.e.*, s. 129-133.

⁶⁹ Unat, *a.g.e.*, s. 129-133.

⁷⁰ Süslü, *a.g.m.*, s. 10 ; Unat, *ag.e.*, s. 133.

2.7. Mustafa Rasih Paşa

I. Abdülhamit zamanında Rusya ile başlayan savaş Osmanlı Devleti aleyhine ilerlemelerinin verdiği sıkıntıyla vefat etmiş, yerine III. Selim tahta geçmişti. Yapılan bu taht değişikliğine rağmen savaşın gidişatı değişmedi ve Osmanlı Devleti, Rusya ile Yaş Anlaşmasını imzalanmıştı. Protokol gereği anlaşmanın tasdikli metninin onaylanması ve pekiştirilmesi için *büyük elçilik* makamına Mustafa Rasih Efendi seçilerek kendisine Rumeli Beylerbeyliği rütbesi verilmiştir. 31 Ocak 1793'te de heyet sefaret yolculuğuna başlamıştır. Diğer sefirler farklı olarak Mustafa Rasih, Rusya'ya ayak bastığı andan itibaren notlarına başlamaktadır. Söylediğine göre, Rus sefaret heyeti ile müzakere yeri konusunda anlaşmazlığa düşüldüyse de sonunda Tombasar'da karar kılınmıştır. Petersburg şehrine ulaştığında ise bando ve tören alayı eşliğinde kendileri için hazırlanmış konağa geldiklerini aktarmaktadır. Mustafa Rasih, Petersburg şehrine gelişinin ikinci günü başvekile giderek sadrazamın mektubunu vermiştir⁷¹.

Sefaretnamesinde kendilerine gösterilen muameleden, Rusya'nın olası bir savaş hazırlığı içinde olduğundan, suçlu ve hükümlülere verilen cezalardan ayrıntısıyla bahsetmektedir. Söylediğine göre, Rusya'da bir kişinin suç işlediği zaman onun en ağır şekilde cezasını çektiğini, onu imparatorundan başkası da affedemediğini, ölümle cezalandırılan kişiler idam edilmeyip burnundan bir parça kesilerek Sibiryaya sürüldüğünü ve o kişinin oradan asla kaçamadığını, kaçacak olsa bile burnundan tanınarak anlaşıldığını ve sonunda yine Sibiryaya gönderildiğini yazmaktadır. Bunların dışında Rus askerinin çeşitli milletlerden oluştuğunu, içki ve kumarın yaygın olduğunu ayrıca ikliminin de soğuk ve toprağın genellikle kar ve buzla kaplı olduğunu söylemektedir⁷².

Sefaretnamenin müstakil bir basması bulunmamaktadır. Ancak pek çok yazma nüshası⁷³ mevcuttur. Sefaretname hakkında 2 adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

⁷¹ Karakaya, *a.g.t.*, s.16-24.

⁷² Karakaya, *a.g.t.*, s.27-32.

⁷³ İstanbul Topkapı Sarayı, Emanet Hazinesi, No: 1438; İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, No: 830; İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, No. 630/5 V. 39-82; İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, No. 2281/1; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız Yazmaları, No. 76; Cairo, Univ. Libr., TK. No. 178; Paris, Bibl. Nat., Manuscripts Orientaux, No. S. 1025; Vienna, Österr. Nat. Bibl., Gustav Flügel Katalog, No. 1150; Cairo, TK, No. 178. Bkz., Süslü, *a.g.m.*, s. 259-260; bkz., Sunar, *a.g.m.*, s. 11.

Birincisi Yılmaz Karakaya tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden 1996 yılında, "*Mustafa Rasih Efendi'nin 1793 Tarihli Rusya Sefaretnamesi*" başlığı altında yayınlananmıştır ve 193 sayfadan oluşmaktadır. İkincisi ise "*Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*" başlığı altında, 1998 yılında Uğur İyigünler tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 85 sayfalık bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

I.BÖLÜM

NİŞLİ MEHMED AĞA'NIN RUSYA İZLENİMLERİ

1.1. Nişli Mehmet Ağa'ya Sefaret Görevinin Verilmesi ve İstanbul'dan Ayrılışı

Kaynaklarda Nişli Mehmet Ağa'nın doğum tarihi hakkında net bir bilgi olmamasına rağmen adındaki "Nişli" lakabı sebebiyle memleketinin "Niş" olduğu anlaşılmaktadır⁷⁴. Yaptığı vazifelere sırasıyla baktığımızda ise ilk olarak kapıcıbaşılık görevinde bulunduğu, ardından kapıkulu askeri biriminde sipahiler ağalığına geçtiği ve bir süre de maliye dairesinde çalıştığı görülmektedir. Damat İbrahim Paşa'nın sadareti sırasında rütbesi geri alınarak 1725'te 5 sene Kastamonu'da sürgünde kalmıştır. Patrona Halil İsyanı'ndan sonra 1730 yıllarının sonlarında serbest kalarak Mısır'a memur olarak gitmiştir. Bunların yanı sıra Nişli Mehmed Ağa, devlet üslûbunu ve gerekli dış protokolleri yürütebilecek düzeyde iyi bir diplomasi eğitimi almış ve bu konuda uzmanlaşmış biridir. Bu nedenle de 1722-1723 yılında Rusların, Osmanlı himayesindeki Lezgiler⁷⁵ ve Kabartay ülkesine yaptığı saldırıların aslını öğrenmek, İran'ın içine düştüğü karışık durumlardan faydalanıp Ruslarla ittifak yapma imkânını araştırmak ve ayrıca Şirvan Hanlığı'nın Osmanlı himayesine girdiğini bildirmek amacı ile Nişli, Rusya'ya *orta elçi* olarak gönderildi⁷⁶.

⁷⁴ Aydın Mertayak, "Nişli Mehmed Ağa", *Historias Of The Ottoman Empire*, Ağustos 2008, s. 1.

⁷⁵ Lezgiler: "Dağıstan'ın güneydoğusu ile Azerbaycan'ın kuzeydoğusunu içine alan kurak ve çıplak Samur havzasında yaşarlar. VII. ve VIII. yüzyıllarda Müslüman Arap savaşçılarıyla bölgeye ulaşmalarıyla İslam'la tanışan Lezgilerin bir kısmı o dönemde Müslüman olmuş, halkın hepsinin Müslüman olması ise ancak XV. Yüzyılda Şirvan Şahı Halil'in bölgeyi fethinden sonra gerçekleşmiştir. XVIII. yüzyıla kadar Azerbaycan'daki Türk hanlıklarının etkisi altında kalan Lezgiler, 1775'te merkezi Kurak olan bağımsız Küri Hanlığı'nı kurdular. Küri Hanlığı 1812'de Rusya himayesine girdi. 1864'te hanlık yönetimine son verilerek toprakları Rusya İmparatorluğu'na bağlı bir idari bölge haline getirildi. Bugün Azerbaycan ve Dağıstan Cumhuriyetlerinde varlıklarını sürdüren Lezgiler, 1965'ten beri birleşik ve otonom bir Lezgistan'ın kurulmasını istemektedirler. 1990'da Dağıstan Lezgileri "Sadval" ve 1991'de Azerbaycan Lezgileri "Samur" adlı hareketleri başlattılar. Ancak yeterli halk desteği sağlanamadığından Çeçenistan örneği de göz önünde tutularak 2000'li yılların başından itibaren bağımsızlık isteğinden vazgeçip daha çok kültürel ve sosyal haklar üzerinde yoğunlaşmaya gidildi." Davut Dursun, "Lezgiler", *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s.169-170.

⁷⁶ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, Topkapı Sarayı Müzesi No. 1313, s. 1b, 2a.

1722 yılının Ekim ayı başında İstanbul'da başlayan yolculuk, dönüş tarihi olan 17 Şubat 1723'te sona erdi. Nişli Mehmed'in Rusya sefareti Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kendisine Moskova'ya "*ortaelçi*" olarak görevlendirdiğini bildirmesiyle başladı. Nişli Mehmed, bu görüşmeden iki gün sonra da padişahın ve sadrazamın mektubunu teslim aldı. Ayrıca kendisine, hem Çar'a hem de Başvekil'e bildirilmesi istenen konular söylendi. Böylelikle Osmanlı sefaret heyeti, 28 Ekim Çarşamba günü İstanbul'dan yola çıktı⁷⁷.

Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya yolculuğu sırasında yanında kalabalık bir heyet bulunuyordu. Bunlar arasında Nişli'nin oğlu Osman Ağa da vardı⁷⁸. Sefaret heyeti, İstanbul'dan ayrıldıktan bir süre sonra etrafındakilerle birlikte Karapınar'a geldi. Burada kendileriyle ilgilenmek üzere Tatar Ali adlı bir kişi görevlendirildi. Ardından yolculuğuna devam eden heyet, daha önce Moskova'ya görevli olarak gönderilmiş olan Hasan Çavuş ve Mustafa Ağa'ya rastladı. Mustafa Ağa ve Hasan Çavuş, Rusya'da karşılaştıkları durumlar hakkında Nişli'ye bir takım bilgiler verdi. Aralarında geçen diyaloga Hasan Çavuş şu şekilde başlamıştır: "*Niçin yükünüz hafif gidersiniz? Biz geçen sene Mustafa Ağa ile tedarikimiz ile gittiğimizde bile zorluk çektik. Orada sizin için kap ve kacak bulunmaz ve sizin aşçınız yok. Bu kadar halka yemek kim pişirir? Onlar size erzak yerine akçe verirler. Çok zorluk çekersiniz ve bizim iki adamımız vefat etti. Kefen bile bulamadık.*" Ancak Nişli bu görüşmeden memnun kalmamış olacak ki, "*Bu gibi sözler hizmetkâr yanında söylenir mi*" diyerek Hasan Çavuş ve Mustafa Ağa'yı azarladı⁷⁹. Diyalogdan Nişli'nin, bir sözün ne zaman nerede ve kime karşı söyleneceği hakkında tecrübeli olduğu ancak kendisinin Rusya'da neyle karşılaşacakları hakkında bir malumatı olmadığı anlaşılmaktadır⁸⁰. Ayrıca beraberindeki heyetin sefaret yolculuğu ile ilgili herhangi bir şüphe ya da endişe duymamasını istediği görülmektedir. Bu kısa görüşmenin ardından yolculuğuna devam eden Nişli, seyahatinin 13. günü Tulca'dan

⁷⁷ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 2a.

⁷⁸ Yalçınkaya, *a.g.m.*, s. 321.

⁷⁹ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 2a-b.

⁸⁰ Mertayak, *a.g.t.*, s. 18.

Tuna'ya geçtiklerini ve İsmail'de⁸¹ bazı ihtiyaçlar için bir gün beklediklerini nakletmektedir⁸².

1.2.Yolda Görülen Kale ve Şehirlere Ait İzlenimler

Nişli Mehmed ve yanında bulunan heyet, Turla (Dinyeper) Nehrine yakın Yanıkpalanga'dan⁸³ Özi Kalesine vardıklarında geniş bir bozkırdan geçtiler. Heyet, Turla Nehri'nden geçtikten sonra Kocabey isimli bir tepede bir süre konakladı. Nişli'nin edindiği bilgilere göre buralar tehlikeli yerlerdi. Daha sonra heyet, Özi Kalesi'ne 2 saat yakınlıkta olan Berezen (Berezina) Nehri'nden geçti. Nişli, Özi Kalesine girdiklerinde bütün Ocak Ağaları'nın ve Beşli Ağaları'nın selama dizildiğini ayrıca top atışlarıyla karşılandıklarını söylemektedir. Ardından Nişli ve beraberindeki heyet, 22 gün sonra Or Kalesi'ne ulaşmıştır. Buradaki görevlilerden Bahçesaray'da salgın hastalık olduğunu öğrenen heyet, bu nedenle burada konaklamayıp Bahçesaray'a yakın olan Katkazak Köyü'nde konaklamıştır. Daha sonra yolculuğuna devam eden heyet, Kırım köylerinden Karasu ve Kerç'ten geçmiştir. Ardından Yenikale'ye⁸⁴ gelen Osmanlı heyetini burada ocak ağası Ömer Ağa ve kale askerleri karşıladı. Ömer Ağa'dan öğrenildiğine göre, ileride yol güzergâhında bulunan Çetenli diye bilinen yer güvenli değildi. Bu nedenle Ömer Ağa, yol güvenliğini sağlamaları için Azak Kalesi yetkililerine Osmanlı sefaret heyetinin geldiğini bildirdi. Ayrıca Çetenli'deki beşli ağaları Osmanlı heyetini karşılayacaktı. Ömer Ağa'nın söylediğine göre, Osmanlı Devleti'nden buraya kim gelirse gelsin, beşli ağalarını burada mutlaka bekler, öyle yoluna devam ederdi⁸⁵.

Ertesi gün yolculuğuna devam eden heyet, Taman yakasından Temek'e vardı. Bir müddet sonra Çetenli'ye yaklaşan heyet, Taman ve Temerek beşli ağalarının hazır olması sebebiyle de bir an önce bu bölgeyi geçmek istiyordu. Ancak bu beşli ağaları

⁸¹ Tuna deltasında eski bir Osmanlı Kalesi ve kasabası. Bugün Ukrayna Cumhuriyeti'nde Beserabya 'nın güneyinde, Bucak denilen kesimde, Tuna'nın Karadeniz'e dökülen kollarından biri olan Kilya üzerinde Romanya sınırına yakın önemli bir liman şehri olup Türkçe söylenişine benzer şekilde İzmail adıyla bilinmektedir. Mustafa Uzun, "İsmail", *DİA*, C.23, İstanbul 2001, s. 82.

⁸² Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 2b.

⁸³ Osmanlı Devleti toprakları dâhilinde Dinyeper Nehri kıyısında, Tuna vilayetine bağlı kasabadır. Akpalanka ya da Arzarpalanka olarak da geçmektedir. Bugün ise Moldova sınırına dahil Palanca adıyla bilinmektedir. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 21, Ankara 2006, s.398.

⁸⁴ Yenikale (Kale-i Cedid): Kırım'da Taman'ın kuzeyinde Zabaşboğazında bir kasaba. Sezen, *a.g.e.*, s.525.

⁸⁵ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 3a-b; Mertayak, *a.g.t.*, s. 66-67.

sefaret heyetini bu bölgeden geçirmekte tereddüt ettiler⁸⁶. Nişli'nin tüm ısrarlarına rağmen beşli ağalarının Çetenli korkusu dolayısıyla heyet burada 4 gece konakladı. Heyet sonunda Azak'a iki saatlik mesafede bulunan Güğümlük adlı yere geldi. Burada Azak Beşlilerine rastlayan sefaret heyeti ertesi gün Güğümlük Nehri'ni de geçerek Azak'a ulaştı. Burada üç pare top atışıyla karşılanan Nişli ve beraberindeki heyet, Yenikale boyarına mektup göndererek sefaret heyeti için gerekli hazırlıkların yapılmasını istedi. Ancak karşılıklı yazışmalar sonucunda kalenin yeni olduğu, sefaret heyetine layık konak ve yiyeceğin olmadığı, ayrıca Osmanlı heyeti buraya konaklamak için gelse bile zahiresiyle birlikte gelirse iyi olacağı belirtildi. Nişli, padişahın mektubunun bu şekilde karşılanmasını saygısızlık olarak nitelendirmektedir. Çünkü yapılacak merasim kendi nefsi için değil padişahın şanı içindi. Bunun dışında hem zahire eksikliği hem yol güvenliği hem de gereksiz yere yolun uzatılması gibi nedenler yüzünden Nişli Mehmed'in sürekli şikâyet ettiğini görmekteyiz⁸⁷.

Sefaret heyeti, 10 Aralık 1722 Perşembe günü Azak'tan hareket etti. Heyet, Azak'tan ileride bulunan Yenikale'ye geldiğinde kendileri için bir tören düzenlendi. Nişli, bu sırada Rus Çarı'nın Ejderhan (Astarhan) Seferinde olduğunu öğrendi⁸⁸. Nişli Mehmed'in aktardığına göre Yenikale, Don Nehri kenarında küçük bir kaleydi. Bu kalenin 7 adet tabyası bulunmaktaydı. Bu tabyaların 4'ü nehir tarafına, 3'ü de kara tarafına bakan bir-iki adam boyu yüksekliğinde hendeği vardı ve 10 zirâ⁸⁹ kadar da eni bulunmaktaydı. Yine hendeğin dış tarafında çarh-ı felek⁹⁰ diziliydi. Her tabyada yedişer parça demir toplar bulunmaktaydı. Ayrıca o yörede Nişli'nin bizzat gidip görmediği ama Yenikale'ye yakın bir de köy olduğu da anlaşılmaktadır⁹¹. Ayrıca Nişli, Yenikale'de bekledikleri iki günü, seyahatleri boyunca karşılaştıkları zaman kayıplarından biri olarak görmektedir. Sefaret heyeti burada bir iki gün konakladıktan sonra 1722 yılının sonlarına doğru yolculuğuna devam etti⁹².

⁸⁶ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 3b.

⁸⁷ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 4a, 5b; Meratayak, a.g.t., 69-72.

⁸⁸ Kurat, *a.g.e.*, s. 160.

⁸⁹ Zirâ: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü (75-90 santim arasında değişen şekilleri vardır). Devellioğlu, *a.g.e.*, s.1188.

⁹⁰ Çarh-ı felek: Yanarken dönerek ateş saçan donanma fişegi. Devellioğlu, *a.g.e.*, s.153.

⁹¹ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 6a-b, 7a; Meratayak, a.g.t, s. 73-75.

⁹² Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 6a.

1.3. Nişli'nin Kazak Hatmanları ve Civar Bölgeler Hakkındaki İzlenimleri

Nişli, Yenikale'den ayrıldıktan bir müddet sonra Don Kazaklarının başı olan hatmanla⁹³ karşılaştı. Kendisiyle burada karşılaştıkları Moskova generali Topal Yuvan da hatmanın emrinde olan biriydi. Nişli'nin aktardığına göre, Kazak hatmanının bulunduğu bu kaleler tehlikeli kalelerdi. Bundan dolayı heyet bu bölgede konaklama konusunda bazı sıkıntılar çekti. Hatta öyle ki Nişli Mehmed, heyetten bazılarının geceyi arabalarda geçirdiğini ifade etmektedir⁹⁴. Nişli ayrıca bu yörede bazı yerlerde bataklık ve sazlıkların bulunduğunu nakletmektedir. Sefaretnamede bahsedildiğine göre Kazak hatmanının bulunduğu bu bölgeye yakın Palinka isimli bir kale daha vardı. Bu kalenin etrafı ise Tatar korkusundan dolayı çevrilmişti. Nişli'nin anlattığına göre, Palinka Kalesi tepe üzerinde kurulu, yerleşim yerinden uzak bir kaleydi. Kalenin dört bir tarafında kuleler vardı. Etrafı ise gölle çevriliydi. Kale içinde bin kadar yaya veya atlı olarak çarpışabilen muhafız dıragon askerleri vardı⁹⁵. Palinka Kalesi hakkında bu açıklamaları yapan Nişli, daha sonra Voronej güzergâhına doğru hareket ettiklerini yazmaktadır.

Osmanlı sefaret heyeti bir süre sonra Limone ve Usret isimli köylerden geçti. Bu sırada ise Bırabaş (Barabaş)⁹⁶ Kazaklarının hatmanı Ejderhan Seferinden dönmekteydi. Nişli, Barabaş Kazakları ile burada bir müddet sohbet edildiğini söylemektedir. Anlattığına göre Barabaş Kazakları, Osmanlı heyetine yolda sıkıntı çekip çekmedikleri hakkında sorular sormuşlardı. Buna hitaben Nişli de yolda birtakım zorluklar çektiklerini ifade etti. Bunun üzerine Barabaş Kazakları Osmanlı heyetine bu yollarda gezerek vakit kaybettiklerini, Kızıl Yumurta bayramına kadar Moskova'ya ulaşmaları gerektiğini söylediler. Sohbetin ilerleyen kısmında Barabaşlar, "*Bize ayb iylemen zirâ bizlerde yokdır. Eger tütününüz var ise lutf idin bize bir mikdâr virin*" diye tütün rica

⁹³Hatman: "Eski Türk toplulukları ve bilhassa Lehistan ile Ukrayna Kazakları tarafından kullanılan bir unvandır. Kelimeye ilk defa yazılı olarak Orhun Abidelerinde rastlanır. Lehistan ve Litvanya'da XV. yüzyıldan 1792'ye kadar krallar tarafından tayin edilen başkumandanın unvanı olan hatman, 1648-1764 yılları arasında Dinyeper Kazakları'nda seçimle başa gelen kumandanın da unvanı idi. XVI. Yüzyıldan itibaren büyük hatmanın savaşlardaki temsilcilerine "sahra hatmanı" denilmiştir. Osmanlı kaynaklarında da geçen hatman unvan, Ukrayna Kazakları'nın ordusunda kullanılmış en yüksek askeri rütbe olmuştur. İlk Ukrayna hatmanı Dmitro Vişnevetski'dir (1550-1563). Dmitro, 1550-1552 yıllarında Özi (Dinyeper) nehrinde Mala Hortitsa adıyla anılan adada kale ve şaykalar (bir çeşit büyük kayık) yaptırmış, Ukrayna Kazaklarını teşkilatlandırarak Zaporog Kazaklarını ortaya çıkarmıştır". Ferhad Nagiyev, "Hatman", *DİA.*, C.16, İstanbul 1997, s.484.

⁹⁴ Mertayak, *a.g.t.*, s. 19.

⁹⁵ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 7a-b, 8a.

⁹⁶ Bırabas (Barabas), Zaporog Kazakları. Bkz; Halil İnalçık, *Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede*, Editör: Mustafa Demir, Çanakkale Savaşları Tarihi, Değişim Yayınları, C. 1, İstanbul 2008, s. 59.

etmişlerdi. Nişli de bir okka tütün ve birkaç lüleyi hediye olarak verdi. Bunun üzerine "*Şimdi bu tütünü bizim ordumuzda iki yüz ruble virsek bulunmaz. Bize bu vilâyetimize değin kifâyet ider*" diyen Barabaşlar duydukları memnuniyeti dile getirdiler. Bu konuşmadan öyle anlaşılıyor ki, buradaki asker için gerekli olan iâşe bile temin edilmemişti. Tütün ihtiyaçları dahi kendilerine misafir olarak gelen elçilik heyetinden isteniyordu. Bunun üzerine Nişli; "*ağırlığımız ve kilârimiz mukaddem ileru gitdi yohsa sizden bir şey esirgenmez idi. İnâyetlü efendilerimizin eyyâm-ı devletlerinde her şeyimiz vardır. Vilâyetinize varınca zahîrenizi bile virirdik. Ya bu sizin zarûretinize sebep nedir?*" diye sorduğunda "*beş altı yüz mikdârı sefîne ile Çarımızın zahiresi gelür iken Ejderhân Deniz'inde ziyâde furtunadan bi'l-küllîye gark olmağla kaht olmasına badî bu oldu*"⁹⁷. Yani Astarhan (Ejderhan) seferinden dönen bu Barabaş askerlerine Çar'ın gönderdiği zahire yolda büyük fırtınaya kapılıp Ejderhan Deniz'inde bütünüyle yok olmuştu.

1.4. Dübnek Kalesi ve Civar Bölgeler Hakkında İntibalar

Osmanlı sefaret heyeti Dübnek Kalesi'ne geldiğinde kale komserinin eşi tarafından karşılandı. Nişli, kale komserinin eşinden görülen ikramın kimseden görülmediğini ifade etmektedir. Osmanlı heyeti, Dübnek Kalesine gelirken hatmanın perişan vaziyetteki askerine rastlamıştı. Hatta öyle ki Nişli, bu askerlerin durumunu belirtmek için "*döküntü*" tabirini kullanmaktadır. Ayrıca Nişli bu kale hakkında hendeklerle çevrili toprak bir kale olduğundan bahsetmektedir. İçinde ise bin kadar dıragon askeri vardı ve Tatar korkusundan dolayı sefere dahi gitmemişlerdi⁹⁸.

Nişli sefaretnamede çekilen zorluklar, konak yerlerindeki karşılama törenleri, menzil denilen durak evleri arasındaki mesafelere kadar tüm ayrıntılara değinmektedir. Örneğin; Dübnek Kalesinden sonra Taganrog'a yakın olan Kerman'da kahve içmek için durmuşlardı. Anlattığına göre, bu kale küçük bir kaleydi. Voronej Nehri de bu kalenin önünden geçerek Don nehrine karışıyordu. Ayrıca iki adet kalyonun dışında on sekiz tane çektiri ve firkateyn gibi kalyonlar da vardı. Nişli'nin öğrendiğine göre, bunlar Taygan'dan gelme gemilerdi. Karşılama törenleri hakkında da ayrıntılı bilgiler veren Nişli, Voronej Kalesi'ne girdiklerinde konağın önünde kale yetkilileriyle

⁹⁷ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 8b, 9a; Mertayak, a.g.t., s. 78-80.

⁹⁸ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 9a-b.

karşılaştıklarını belirtmektedir. Anlattığına göre kalacakları konağın önünde 300 kadar silahlı asker selama durmuştu. Ardından da 9 pare top atışı yapıldığından söz edilmektedir. Bunun üzerine Nişli; "*Nâme-i hümayûn-ı şevket-makrûna ikrâm eyledüler, hazz eyledik memnûn olduk*" diyerek duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Ayrıca Nişli, Voronej Kale komutanı tarafından Osmanlı heyeti ile ilgilenmesi için bir mayor⁹⁹ tayin edildiğini söylemektedir¹⁰⁰.

Nişli'nin bahsettiğine göre, Voronej Kalesi'nin etrafı yarım saatlik mesafede bulunan bendlerle çevriliydi. Kalenin ortasında kereste bıçağı dükkânı vardı ve birkaç yerinde de değirmen bulunmaktaydı. Burada büyük bir gölün varlığından bahseden Nişli, gölün etrafında sekiz adet firkateynin olduğunu, üstünde 20 kadar küçük şayka toplarının bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca gölün orta yerinde gemi halatlarının bağlanması için kargir¹⁰¹ han gibi bir bina vardı. Kalenin tepesinden gölün diğer başındaki bende varıncaya kadar olan yerde, bir buçuk adam boyundaki hendekler göze çarpıyordu. Bu hendeğin üzerine bir kat şarampo dizilmişti. Bazı köşelerinde de tabya gibi ikişer üçer demir toplar bulunmaktaydı. Nişli, bu kalenin askeri kuşatma gerektirecek kadar ciddi bir yer olmadığını söylemektedir. Üstelik kale diye adlandırdıkları bu yerin palanga gibi olduğunu, Tatar korkusundan derme çatma şarampo ile çevrili bir yer olduğunu söylemektedir¹⁰².

Osmanlı heyeti, ertesi günü kaldıkları konaktan hinto¹⁰³ gönderilerek alındı. Voronej Kale komutanının konağına geldiklerini söyleyen Nişli, ağırlandıkları salonda elde dokunmuş sırma kumaştan minder ve yine aynı kumaştan yastığın ilk göze çarpan eşyalar arasında olduğunu söylemektedir. İçeride bulunan sofranın üzerine ise 5-10 çeşit tatlı yerleştirilmişti. Nişli, burada kendilerine çay ve kahve ikram edildiğini söylemektedir. Daha sonra heyetle ilgilenmekle görevli mayor "*Çarımız geldikde size ikrâm etmek için tenbîh eyledi. İnşâ'a'llâh siz dahi Çar hazretlerine vardıkda bizden teşekkür idersiz; eğerçi ikrâmda kusurumuz vardır, ancak elimizden bu kadar geldi*" diye bir kusur varsa affedilmesini istedi. Bir süre daha burada oturup sohbet ettiklerini söyleyen Nişli, ardından konaklarına döndüklerini anlatmaktadır. Hemen arkalarından

⁹⁹ Mayor: Binbaşı.

¹⁰⁰ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 9b, 10a.

¹⁰¹ Kargir: Taştan veya tuğladan yapılmış bina. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 490.

¹⁰² Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 11a; Mertayak, *a.g.t.*, s. 83-84.

¹⁰³ Hinto: Koçi çeşidinden yaylı araba.

biri gelerek büyük bir kese içinde beş altı yüz kuruş kadar para getirmişti. Bunun üzerine Nişli, bu gibi benzer durumların devletlerarası eşitlik prensiplerine uymadığını belirtip gelen görevliyi ikaz ederek şöyle söyledi; "*memnun olduk, ancak biz buraya akçe istemeye gelmedik. Eğer zahireniz varsa getirin alırız. Eğer yoksa efendimizin günlerinde akçemiz de çok, zahiremiz de çok*"¹⁰⁴.

1.5. Nişli'nin Yol Üzerinde Gördüğü Kaleler Hakkındaki İzlenimleri

Nişli Mehmed Ağa sefaretnamesinde, yol üzerindeki kalelerin ve konak yerlerinin ayrıntılı bilgilerini dile getirmektedir. Bu konak yerlerinden biri de Mekiska adındaki köydür. Nişli, buraya geldiklerinde şiddetli bir kışın yaşandığını anlatmaktadır. Hatta öyle ki sefaret heyeti içinde bulunan 3-4 hizmetkârın, el ve ayaklarının donma noktasına geldiğinden yola devam etmenin mümkün olmadığından bir gün Mekiska'da konaklandı. Daha sonra Bogrdediski adında küçük, virane görünümlü bir kaleye giden Nişli, üç tane de küçük demir topun olduğunu söylemektedir. Güzergahları üzerinde olan Kilkof adlı kalenin de tıpkı Bogrdediski Kalesi gibi harap vaziyetteydi. Kalenin içinde ise bir adet zabıt evi vardı. Nişli'nin anlattığına göre burada da şiddetli kıştan dolayı bir gün konaklamak zorunda kalındı. Seyahat güzergâhında Tuğla Kalesi de vardı. Bu kale Upa Nehri'nin kenarında bulunmaktaydı. Kalenin yarısı taştan yarısı ise tuğladan yapılmıştı. Nişli'nin anlattığına göre burası eski bir yerdi ve kalenin 8 adet de kulesi vardı. Upa Nehri ise, İdil Nehri'ne akmaktaydı. Ayrıca burada bir de tüfek imalathanesi bulunmaktaydı. Rus askerleri için gerekli tüfekler burada yapılmaktaydı. Daha sonra Serbihof adındaki kaleye ulaşıldı. Serbihof kalesi de tıpkı Tula Kalesi gibi tuğladan yapılmış bir kaleydi ve dört kulesi vardı. Ancak burası diğer kalelerden farklı olarak altı adet manastırın bulunduğu gelişmiş bir şehirdi. Nişli'nin söylediğine göre, Rus yetkililer tarafından at ve araba gibi ihtiyaçlar öne sürülerek burada bir gün beklenildi¹⁰⁵. Ardından Libabeste ve Bahre adlı köylerden geçen heyet, Moskova'ya yaklaştığında tercüman Antonika'yı hazırlıkların yapılması için önceden Moskova'ya gönderdi.

Nişli'nin aktardığına göre sınırdan Moskova'ya 57 günde ulaşılmıştı. Ancak Moskova'ya girmeden evvel Osmanlı heyetinin nerede konaklayacağını öğrenmek için

¹⁰⁴ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 10b.

¹⁰⁵ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, 11a-b.

Antonika¹⁰⁶ önceden gitmişti. Moskova'da Osmanlı heyeti ile ilgilenmesi için tayin edilen mayor, tercüman Antonika Moskova'dan geri gelene kadar burada bir kahve içilmesini teklif etti. Ancak Nişli, bekledikleri bu yerin "*pis bir domuz ahır*" olduğunu söyleyerek bu kötü görüntünden dolayı arabadan inmek istememişti. Bir süre sonra Antonika gelerek Osmanlı heyeti için Moskova'ya yakın, şehir dışında bir konak hazırlandığını söyledi. Nişli, bu pis yerde bekletilmesinden son derece şikâyetçi olmasına rağmen burada bir gece konaklandığını ifade etmektedir¹⁰⁷.

1.6. Moskova'daki Karşılama Töreni Krizi

Moskova'da Osmanlı heyetinin başından geçen olaylar, resmî kabul törenleri, yapılan müzakereler, nâme-i hümayûn ve sadrazam mektubunun takdim edilişi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Nişli'nin anlattığına göre Antonika ertesi gün Çar'ın özel hintosu ve kendisine has askerlerle Moskova'ya çok yakın bir yerde şehir dışında konaklayan heyeti almak için tekrar geldi. Ardından Osmanlı sefaret heyeti buradan hareket etti. Nişli bir süre sonra ellerinde gümüş borular ve trampetlerle yüzden fazla atlı askerin kendilerini karşıladığını söylemektedir. Beraberlerindeki yedi sekiz hintonun dışında Çar'ın hitosunun içinde eskiden İstanbul'a gelen elçi Aleskej İvanoviç Daskov¹⁰⁸ bulunuyordu. Az sonra elçi Daskov, tercüman Antonika aracılığı ile Nişli'yi Çar'ın hintosuna davet etti. Ancak Nişli bu durumun eşitliğe uymadığını belirterek Daskov'un bizzat kendisinin hintodan inerek davet etmesi gerektiğini söyledi¹⁰⁹. Uzun süren hararetli tartışmanın ardından Nişli en son tepkisini şu sözlerle dile getirmiştir; "*Dinle tercümân, sen Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvendi bilürsün. Konağımıza gelüb bıyurın deyü davet ider ise ne güzel, yohsa ben anın konağına gitmek mutasavver değildir. Düinden berü devletiniz tarafından ne hoş geldiniz dimeğe bir âdem geldi ve ne hâtırımız suâl eyledüler. Gene mana değil, heman yarın bu mahalden kendü koçuma binerim ve doğru konağımıza gideriz*" diyerek kararlılığını bir kez daha kesin bir dille göstermiştir¹¹⁰.

¹⁰⁶ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 11b, 12a.

¹⁰⁷ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 12a; Mertayak, a.g.t., s. 85.

¹⁰⁸ Köse, a.g.m., s.156.

¹⁰⁹ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 13a.

¹¹⁰ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 13a-b; Safi, a.g.e., s. 157.

Nişli'nin anlattığına göre; kendileri için hazırlanan konağa doğru ilerlerken Moskova'da ne kadar kadın-erkek varsa onları izlemek için yollara toplanmıştı. Söylediğine göre Moskova halkı iki gece boyunca seyirci gibi dizilip kendilerini izlediklerini anlatmaktadır. Öyle ki Nişli, Çar'ın da bu kalabalığın içinde gizliden gizliye kendilerini izlemiş olabileceğini bile düşünmüştür. Daha sonra Osmanlı heyeti kendileri için hazırlanan konağa geldi. Yapılan dostluk sohbetlerinden sonra Osmanlı heyeti için üç günlük zahireyi de veren mayor, "*biz sizi yine yoklarız* " diyerek izin isteyip ayrıldı¹¹¹. Nişli'nin bahsettiğine göre heyetin kaldığı bu konak, kargir bir binaydı. Konağın girişindeki salonda minderler ve bu minderleri yerleştirecek yükseklikte tahtadan yapılmış oturma yerleri vardı. Bunun üzeri ise kırmızı renkte yün bir kumaşla süslüydü. Ayrıca uzun, ince baş yastığı gibi dört adet yastık vardı. Duvar yün kumaşla kaplanmış ve orta keçesi yerine hamam kapısına yaptıkları keçeye benzer mor renkte bir keçe döşemişlerdi. Küçük bir odaya da yatak yerleştirmişlerdi. Bu odanın içinde yine tahtadan yapılmış küçük sedire benzeyen oturma yerinin üstü yün kumaştan döşenmişti. Bu oturma yerinin büyüklüğü ve hacmi kadar da ince bir perde çekiliydi¹¹².

1.7. Nişli Mehmed Ağanın Rusya'da Yaptığı Resmi Görüşmeler ve İntibaları

Tercüman Antonika Osmanlı heyetinin kaldığı konağa gelerek Rus Başvekili Aleksandr Doniloviç Mençikov ile ikinci vakti görüşebileceğini bildirdi. Ardından, başvekil tarafından gönderilen üç adet hinto ve on baş at ile birlikte görevli olan mayor Osmanlı heyetini almaya geldi. Daha sonra hintolara binilerek kale içinde bulunan başvekilin konağına gidildi. Nişli, içeri girdiklerinde Rus elçisi Daskov'un kendilerini "*buyurun*" diyerek karşıladığını söylemektedir. Bu sırada Başvekil Mençikov da karşıdaki odadan gelerek "*hoş geldiniz, safa geldiniz*" deyip Osmanlı heyetini karşıladı. Biraz sohbet edildikten sonra Nişli'nin oğlu Osman Ağa aracılığı ile padişah III. Ahmet'in mektubu Rus başvekiline teslim edildi. Daha sonra ortada bulunan masa etrafındaki sandalyelerden birine Nişli, birine Daskov diğerine de başvekil Mençikov

¹¹¹ Bu zahireler şu şekildedir: 125 (16) adet ekme, 39 okka sade yağ, 13 okka tuz, 39 okka pirinç, 13 okka üzüm, 6,5 okka badem, 5 okka biber, 7 okka zeytin yağı, 13 okka kahve, 13 okka şeker, 21 okka soğan, 8,5 okka sarımsak, 15 okka sirke, 15 okka süt, 3 okka bal mumu, 15 okka mum yağı, 13 okka bal, 3 baş öküz, 10 baş Mısır tavuğu, 15 baş ördek, 50 baş tavuk, 30 baş güvercin 12 baş koyun ve 2 baş buzağı.

¹¹² Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 13b, 14a.

oturdu. Nişli bu görüşme sırasında Çar'la cumartesi günü görüşebileceğini de öğrendiğini ifade etmektedir¹¹³.

Rus elçi Daskov, ertesi gün Osmanlı heyetine gelerek Çar'la buluşma müzakeresinin nasıl olacağını şu sözlerle bildirdi; *"Yarın ales-seher buluşmanızı tenbîh eyledüler hazır olmanız için size ifâde itmeğe me'mûrum ve sâ'ir mülûkten gelen ilçiler Çarların eski sarayında buluşmazlar, ancak şevketlü padişaha ikrâmen İmparator Hazretleri ta'bîriyle sizi eski sarayında buluşduracaklardır ve size ikrâmen ayağ üzerine kıyâm ideceklerdir ve yarın size ikrâmen gene ben gelirüm ve İmparator'a varıldıkda ne mahalde duracağınızı size tefhîm iderim ve ben mukaddema Devlet-i Aliyye'ye vardığımda bizi çavuşlar emîni istîkbâl eyledi sonra Büyük ilçilik geldikde Çavuşbaşı Ağa geldi, lâkin benim pâyem çavuşbaşından büyükdür; ancak şevketlü padişaha ikrâmen size bizi göndermeğe imparator hazretleri fermân eyledüler"*. Rus elçisi Daskov'un bu sözlerinden; Rus Çarı'nın, başka ülke elçilerini sarayında karşılamadığı halde, Osmanlı Padişahına gösterilen saygı ve hürmet gereğince Nişli Mehmed'i sarayında ve ayakta karşılayacağı anlaşılmaktadır¹¹⁴. Elçi Daskov Osmanlı heyetinin konağından ayrılmadan evvel tekrar söz alarak İmparator'un önünde çok sohbet olmaz söyleyeceklerinizi bize söyleyin dedi. Nişli Mehmed önce tereddüt etti fakat daha sonra konuşulacaklarını önceden bir kâğıda yazmayı uygun gördü¹¹⁵. Ancak bu sefer de kâğıtta yazılan cevaptan memnun olmayan Rus heyeti ertesi gün geri gelerek İmparatorun elkabının yazılmadığını, kendisinin ve vilayetlerinin anılmadığını söyleyerek itirazda bulundu. Ayrıca Sadrazamın mektubunun da daha sonra verilmesini

¹¹³ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 15a-b.

¹¹⁴ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 16a.

¹¹⁵ Verilen mektubun transkript suretidir: *Sultân'l-berreyn ve hakan'l-bahreyn, hâdimü'l haremeynü's-şerifeyn sâni-i İskender-i Zülkarneyne's-sultân, ibnü's-sultân, şevketlü, azametlü kudretlü, mehâbbetlü, pâdişâh-ı cihân's-sultânî'l-gâzi Ahmed Hân ibnü's-sultânî'l-gâzi Mehemed Hân, ibnü's-sultân İbrâhîm Hân Efendimiz hazretlerinin nâme-i hümayûn-ı şevket-makrûn-ı meymenet-meşhûnlarıyla âlem-i himen, melekîyyü's-şiyem, düstûr-ı ekrem, müşîr efhâm, nâzım-ı menâzîmü'l-ümem vezîr-i â'zam, damad-ı hazret-i şehinşâh-ı mu'azzam, devletlü, inâyetlü, mürüvvetlü, merhametlü, velîyyü'n-ni'am-i sâhib-devlet efendimiz hazretlerinin tebliğ-i muhebbet ü meveddet-i dosthane ve mektûb-ı sadâkat-i müsâlehât-nişâneleriyle bu kulların hürmetlü, ri'ayetlü, mahabetlü, sadâkatlü siz ulu dostlarına hatır-ı dostanelerin istinbâ ve isti'lâm için irsâl bıyurmışlardır. Fe li'llâhi'l-hamdi ve ve'l-mine emanetleri siz mahabetlü dostlarına teslim olundu. Kıra'at olundıkda her ahval ü mevâd ma'lûmumuz olur. İnşallâhu te'âlâ, şevketlüü azametlü efendimizin siz sadâkatlü dostlarına olan hüsn-i zanları üzere sizlerden dahi her vecihle dostlığın merâsimine lâyıık sulh-ı mü'ebbed-i mü'ekkedenin şerâ'itine muvâfık muhabbet ü meveddede dair südür iden hareket ve kelimâtımızı taraf-ı devlet-i aliyyelerine inşallâhu te'âlâ sadâkat üzere tebliğ ve tefhim olunur. Bundan sonra cenâb-ı sadâkat-me'ablarına tefhîmi mukteza olan bazı mevadd defa-i sânde arz u i'lâm olunur. Hakk sübhânehü ve te'âlâ hazretleri encâmını hayr ile feth iyleye. Âmin.*

istedi. Bunun üzerine Nişli, sadrazamın mektubunun Çar'a gönderildiğini bu yüzden de daha sonra iletilemeyeceğini belirtti. Fakat Çar'ın elkabı konusunda düzenleme yapılabilineceğini söyledi¹¹⁶.

1.8. Çar I. Petro İle Görüşme ve Name-i Hümayunun Teslimi

Rus heyeti 13 Mart 1723 Cumartesi günü 4 adet hinto ve 10 kadar eğrlenmiş at ile birlikte sefaret heyetinin kaldığı konağa gelerek "*Buyrun size muntazırlardır*" diye Osmanlı heyetini çar sarayına davet etti. Bunun üzerine Nişli Mehmed Ağa, padişahın ve sadrazamın mektubunu gül renkli bir pakete sarıp yanında bulunan oğlu Osman Ağa'nın eline verdi. Nişli, bu şekilde Çar'ın hintosu önde, kendileri arkada saraya doğru ilerlediklerinden bahsetmektedir. Nişli buradan geçtikleri sırada Moskova'nın içinde ne kadar kadın ve erkek varsa kendilerini izlediğini ifade etmektedir. Osmanlı heyeti Moskova içine girip saraya yaklaştıklarında ise nehrin karşısında Çar sarayının önünde 500 kadar asker selamlama için dizilmişti. Osmanlı heyeti bu şekilde sarayın merdivenlerine kadar hintolarla gitti¹¹⁷.

Nişli Mehmed Ağa bundan sonra yanındakilerle birlikte saraya girişini, imparatorla sarayda görüşecekleri yeri ayrıntılarıyla sunmaktadır. Osmanlı heyetinin en önünde elinde padişahın mektubu bulunan Nişli Mehmed'in oğlu Osman Ağa vardı. Çar sarayına gelindiğinde gümüş kılıç kuşanmış özel maiyette görevli kimselerle birlikte sarayın merdivenlerini çıktılar. Yukarı salona geldiklerinde ise bu kalabalık heyetle birlikte sarayın koridorunda yürüdüler. Nişli Mehmed'in sağ tarafında oğlu Osman Ağa ve Tanasar Ağa, sol tarafında ise elçi Daskov ve Osmanlı heyetine tâbi olan özel görevli kimselerle en başta bulunan odaya doğru ilerlediler. İçeriden siyahlar giyinmiş, şapkası kolunun altında bir Rus gelip "*İmparator hazretleri size ikrâmen bizi istîkbâl için gönderdiler*" dedi. Öyle anlaşılıyor ki Nişli burada kendileri karşılayan bu kişilerin kim olduğunu bilmemektedir. Bu nedenle de kendilerini karşılayanlara kim olduklarını sorduğunda ise Çar'ın polkovnik (albay) diye bilinen özel askerleri olduğunu öğrenmiştir. Heyet, bir müddet sonra büyük bir salonun önüne geldi. Salonda göze ilk çarpan yerde bulunan seccade görünümlü küçük halıydı. Salon kapısının tam karşısında ise üç kademeli dört zira' kadar büyüklükte eski bir sedir vardı. Çar'ın bulunduğu yerin

¹¹⁶ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 17a; Mertayak, a.g.t., s. 95.

¹¹⁷ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 17a-b.

sağ tarafında bir sedir üzerinde beş gözlü sandık gibi bir kutu dikkati çekmekteydi. Petro'nun sol tarafında ise yıldız süslemeli büyük bir sandalye Nişli'nin bu salondaki gözüne çarpan ayrıntılar arasındadır. Çar Petro'nun bakanları sedirin sağına ve soluna karşılıklı olarak kapıya kadar dizilmişlerdi. Sefaret heyeti padişahın mektubu ile içeri girdiğinde Petro sedirin etrafında bulunan sandalyede oturuyordu. Çar Petro Osmanlı heyetini gördüğünde oturduğu iskemleden ayağa kalkarak, başında bulunan şapkasını kolunun altına aldı. Ortadaki sandık gibi bir şeyin önüne kadar gelerek burada durdu. Nişli'nin oğlu Osman Ağa elinde bulunan padişahın mektubu ile birlikte önce Çar'a selam verdi, ardından da Çar'ın hemen sağ tarafına geçti. Nişli de ağır hareketlerle Osman Ağa'nın elindeki mektubu alarak âdapla ileride bulunan sedire kadar gitti ve seddin üzerine çıkararak Çar'a selam verdi¹¹⁸. Ardından name-i hümayunun mührünü açarak Çar'a bir adım kala mektubu hürmeten öpüp başına koyan Nişli Mehmed, mektubu Çar'ın yanında bulunan Rus başvekiline verdi. Başvekil de Çar Petro'nun yanında duran sandığın üzerine Nişli'den aldığı emanetleri yerleştirdi. Nişli, bundan sonra sofadan bir kademe aşağı indiğini söylemektedir. Rus başvekil Mençikof bir kademe daha aşağı inmesini işaret ettiyse de Nişli bu isteğe kulak asmadığını belirtmektedir. Daha sonra Nişli Mehmed, Osman Ağa'nın elindeki paketten sadrazamın mektubunu da alıp sofanın üzerine tekrar çıktı. Aynı şekilde padişahın mektubunda olduğu gibi sadrazamın mektubunu da Başvekil'e teslim etti. Başvekil sadrazamın mektubunu da sandığın üzerine koydu. Daha sonra Çar Petro, başvekil aracılığı ile mektupları okuyup tercüme edelim, içindeki bazı görüşülmesi gereken konular için vekil tayin ederiz dedi. Tüm bunların ardından Nişli, hintolara binip kendileri için tahsis edilen konağa döndüklerini söylemektedir¹¹⁹.

Ertesi gün başvekil Mençikof, Osmanlı heyeti için üç adet hinto gönderip name-i hümayun hakkında tekrar görüşülmesi amacıyla davet etti. Osmanlı heyeti de hep birlikte hintolara bindiler. Kale içinde Çar sarayının sol tarafında divan görüşmelerinin yapıldığı salonun merdivenin dibinde hintolardan inildiğini söyleyen Nişli içeriye girdiklerinde büyük bir salondan geçtikten sonra bir odaya geçtiklerini ifade etmektedir. Burada Başvekil ve daha önceden Lehistan'a büyükelçi olarak giden Dolgerok ve önceden İstanbul'da hapsedilen elçi Petro Androviç şapkaları ellerinde odanın ortasına

¹¹⁸ Safi, *a.g.e.*, s. 159-160; Safi, *a.g.e.*, s. 159-160.

¹¹⁹ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 17b, 18a-b.

kadar gelip "*hoş geldiniz*" dediler. Ardından Mehmed Ağa'ya bir sandalye gösterildi ve başvekil ile karşı karşıya oturdular. Daha sonra name-i hümayunun tercümesi okundu ve bunun dışında söylenecekler varsa Nişli Mehmed'den söylenmesi istendi. Bunun üzerine Nişli Mehmed, Tatarların çıkardığı düzensizlikler ve Kabartay'da isyan edip oradan kaçan Arslan Bey'le ilgili konuları dile getirdi¹²⁰. Ardından Don Nehri Kazaklarının Nogay Tatarı'na, Çerakise'ye ve Potkali Kazaklarına verdiği zarar ve Topal Yuvan'ın Don Nehri Kalmuklarına yaptığı kötülüklerin ahlaka uymadığını söyleyerek konuşmasına devam etti. Nişli'nin ifade ettiğine göre, Çerkes Kerman Hatman'ının yaptığı uygunsuz davranış ve zarar-ziyan arada var olan dostluğun şartlarına aykırı idi. Bütün bu uygunsuz davranışlar sebebiyle de Osmanlı Devleti'ne tâbi Çerkes, Kabartay ve diğer memleketlerin vatandaşları birbirine düşüyordu. Bu toplantıda, anlaşma şartlarına uyulursa aradaki dostluğun evvelkinden daha iyi olacağı şüphesizdir. Yeter ki padişahın ve sadrazamın mektuplarında belirtilenlere riayet edin diyerek, Mehmed Ağa sözünü bitirdi. Buna karşılık Mençikof, İmparatorun bu tür işlerde bir rızasının olmadığını, kendilerinin de zarar ziyanlarının olduğunu söyleyip ellerinden geleni yapacaklarını ancak Tatarların barış yanlısı olmayan, karışıklık çıkararak bir topluluk olduğunu, sürekli başkalarının mallarını zapt ederek geçindiklerini, onlarla ilgili Osmanlıyla sulh yapılırsa bile bunun bir faydasının olmayacağını dile getirdi¹²¹.

Nişli Mehmed Ağa'nın elçi olarak Rusya'ya gönderilme sebeplerinden biri de Lezgi meselesiydi. Lezgiler arz ve dilekçe gönderip Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Yapılan bu görüşmede Nişli Mehmed, Lezgilerle dindaş olduklarını ve hem Lezgilerin hem de Dağıstanlı'nın bundan böyle Osmanlı Devleti'ne tâbi olduklarını söyledi. Artık Rusların bunların üzerinden elini çekmesini istedi. Buna cevaben elçi Petro Andreviç, bahsi geçen vilayetlerle aralarında dağlar olduğunu, ne onların Rus tarafına ne de kendilerinin onların tarafına gitmelerinin mümkün olmadığını ifade etti. Ayrıca, Lezgilerin kendilerinin dostları olduğu ve akıllarından böyle bir şeyin geçmesinin imkânı olmadığını belirtti¹²².

¹²⁰ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 19a-b.

¹²¹ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 20a-b.

¹²² Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 21b, 22a.

Başvekil Mençikofla olan bu görüşmede Ruslar, Lezgilerin kendilerine verdikleri zararlardan bahsetti. Burada başvekil, Deli Sultan¹²³ yüzünden 20 bin adamlarının ve 20 bin rublelik eşyalarının gittiğinden yakındı. Mençikof, Nişli'ye: Bu konuda uğradığımız zararlara kefil misiniz, diye sorduğunda ise Nişli Mehmed, "*Yok o hususta memuriyetim yoktur*" diyerek cevap verdi. Bunun üzerine Rus heyeti, Osmanlı Devleti'nin Lezgi taifesine sahip çıkmaması gerektiğini, çünkü pek çok zararlarının olduğunu, kendilerinin daha önce Osmanlı'dan bu konuda izin aldıklarını, şimdi el çekmelerini istemelerinin doğru olmadığını söyledi. Nişli Mehmed, bunun üzerine: Lezgilerin önceden Osmanlı Devleti'ne tâbi olmadığını, Osmanlı'nın Ruslarla dost olması nedeniyle zararlarını karşılaması için bu ana kadar beklediğini, şimdiye kadar zararlarının büyük bir kısmının karşıladığını ve Lezgilerin pek çok yeri de tahrip ettiklerini belirtti. Nişli sözlerinin devamında; artık bundan sonra Lezgilerin, Osmanlı Devleti'ne sığındıklarını, "*biz de Müslümanız bizi telef ettirmeyin*" dediklerini, bu beyan üzerine onları sahipsiz bırakmalarının mümkün olmadığını beyan etti¹²⁴. Daha sonra söz alan Rus heyeti; Lezgilerin, kendilerine tâbi olan Kazaklar ile daima kavga ettiklerini söyledi. Devamında, dindaşımızdır diye Lezgileri himayenize alıyorsunuz lakin Gürcü, Abaza ve Çerkez de bizim dindaşımızdır. Bunları da biz alsak hoşunuza gider mi, diyerek sitemde bulundu. Bunun üzerine Nişli Mehmed Ağa; Çerkes, Abaza ve Gürcülerin eskiden beri Osmanlı Devletine tabi olduğunu hatırlattı. Ayrıca Lezgilerin aslında Rusların himayesinde olmayıp hiç kimsenin fermanı altında bulunmadığını söyledi. Bu konuşmaların ardından toplantıya ara verilerek Osmanlı heyeti konağına döndü (21 Mart 1723)¹²⁵.

1.9. Nişli Mehmed Ağa'nın Çar Petro'nun Mektubunu Teslim Alması

Nişli Mehmed Ağa, Çar'ın Padişaha sunulması için hazırladığı mektubu almak üzere saraya davet edildi¹²⁶. Osmanlı heyetini konaktan almak için elçi Daskov geldi. Nişli, yol üzerinde 500 kadar askerin dizildiğini ve saray merdivenine kadar da arabalarla gidildiğini ifade etmektedir. Osmanlı heyeti içeri girdiğinde kendilerini polkovnik askerleri karşıladı. Heyet; Osman Ağa, Tanatar Ağa ve yanlarında bulunan hizmetlilele birlikte merdivenin yanına kadar ilerleyerek görüşülecek salona doğru

¹²³ Deli Sultan: Kırım şehzadelerinden Sultan Bahtgiray.

¹²⁴ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 23a-b, 24a.

¹²⁵ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 29a.

¹²⁶ 4 Nisan 1723.

gittiler. Heyet, salona girdiğinde ise Çar ortada bulunan sandığın yanına kadar gelmişti. Nişli'nin ise bu sırada başı açıktı ve elinde ise bir baston ayakta duruyordu. Başvekil Mençikof, sandığın üzerindeki mektubu alıp "*İmparator Efendimiz'in nâmesidir*" diyerek Mehmed Ağa'ya teslim etti. Bunun üzerine Nişli, padişah efendimizin mektubunu siz ulu dostlarımıza sağlıklı teslim ettim, sizin mektubunuzu da salimen Osmanlı Devleti'ne teslim etmeyi Allah muvaffak etsin dedi. Ayrıca Çar, padişaha selam ileterek ebedi barışı önemseydiğini Osmanlı Devleti'ne bildirmesini istedi. Bunun üzerine Nişli Mehmed Ağa; Çar hazretlerinin memleketlerine geldik, yedik, içtik, ikramlarını ve muhabbetlerini gördük, bereket versin dedikten sonra yanındaki heyetle birlikte oradan ayrılarak kendilerine tahsis edilen konağa geri döndüler. Bu görüşmeden bir iki saat sonra Çar'ın gönderdiği bir adam gelerek "*Çar hazretleri size ikrâmen ta'âm gönderdiler*"¹²⁷ dedi ve gelen ikramları bıraktı¹²⁸.

1.10. Amiralin Daveti Hakkında İzlenimler

Osmanlı heyeti için tayin edilen mayor, Çar'ın mektubunun teslim edilmesinin ertesi günü gelip Rus amiralinin Osmanlı sefaret heyetini konağına davet ettiğini bildirdi. Bunun üzerine Nişli ve beraberindeki heyet amiralin davetine icabet ettiler. Heyet konağa geldiğinde amiral bir masada oturmaktaydı. Nişli'nin söylediğine göre, amiral kendisini görür görmez ayağa kalkarak kendi sandalyesine Nişli'yi buyur etti. Hemen sağındaki sandalyeye kendisi, diğer yanındaki sandalyeye Türkçe bilen Kinozsova'yı ve onun yanına da Nişli'nin oğlu Osman Ağa'yı oturturdu. Amiralin yaşlı ve akıllı bir adam olduğunu söyleyen Nişli, amiralin gittiği yerler ve Osmanlı Devleti'nde görüştüğü vezirler hakkında konuşulduğunu anlatmaktadır. Nişli'nin anlattığına göre, daha sonra yemekler yenildi; çaylar, kahveler içildi. Ardından gümüş tabaklarda tatlı ikramı yapıldı. İkramları yedikten bir süre sonra kalkmak için müsaade istendi. Fakat tam bu sırada Osmanlı heyetinin amiralin konapında olduğunu işiten başvekil Mençikof'un, buraya doğru yaklaşmakta olduğu haberi geldi. Mençikof, güya Osmanlı heyetinin burada olduğunu duymuş ve hatır sormak için gelmişti¹²⁹. Ardından sohbet meclisine karışan başvekil, konuşmasının ilerleyen kısmında Nişli'den

¹²⁷ 100 adet ekmek, 1 baş öküz, 3 baş mısır tavuğu, 5 baş ördek, 15 baş tavuk, 10 baş güvercin, 4 baş koyun, 10 okka süt, 13 okka sade yağ, 5 okka olmamış üzüm, 13 okka pirinç, 6 okka tuz, 1 okka üzüm, 4 okka kahve, 4 okka şeker, 4 okka şekerleme, 4 okka bal, 5 okka soğan, 2 okka sarımsak, 5 okka sirke, 50 okka elma, 10 okka limon ve 1 okka limon suyu.

¹²⁸ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 26b, 27a.

¹²⁹ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 28a; Mertayak, a.g.t.,s. 116.

memleketlerine dönmeleri için araba ve at gibi ihtiyaçlarını bir deftere yazıp mayora verilmesini istedi. Sözlerine Çar'ın Petersburg'a gitme hazırlığı içinde olduğunu söyleyerek devam eden başvekil misafirlerin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra Petersburg'a gideceğini belirterek Rus misafirperverliğini övdü. Daha sonra Başvekil Mençikof, iki devlet arasında sorunlar yaşanabileceğini ancak her iki devletin tecrübeli adamları olarak bu yaşanan sorunları çözebileceklerini ve bu konuda yapılması gerekenleri söyledi. Mençikof bu sözleri söylerken şu benzetmeyi yaptı: "...bir araba yola gittiği zemân bazı çukur ve eğri yerler vâki' olur, araba devrilür iki tarafda âdemler olub tutarlar ise araba devrilmez, doğru yoluna gider..."¹³⁰. Nişli, başvekilin bu verdiği misali beğendiğini ifade etmektedir.

Bir süre sonra da daha önce İstanbul'da hapsedilen elçi Petro Androviç, Osmanlı heyetinin bulunduğu salona gelerek Nişli'nin yanına oturdu. Nişli Mehmed, Androviç'e de hal hatır sorduktan sonra "*Dîdâra doymak olmaz, gayri gidelim*" diyerek izin istedi. Fakat tercüman Kinezsova bir çay daha söylediğini, onu da içtikten sonra gidilmesini rica etti. Androviç'in gelmesinden bir süre sonra Nişli tekrar bir ses daha duydu. Ardından başvekilin ayağa kalktığını söyleyen Nişli, Çar I. Petro'nun içeri girdiğini belirtmektedir. Öyle görülüyor ki, amiralin bu daveti sadece Osmanlı heyeti onuruna değildi. Anlaşıldığı kadarıyla Nişli'nin "*davetsiz misafilerden*" haberi yoktu. Belki de amiralin bilgisi dâhilinde her müsaade istendiğinde izin verilmiyordu. Çar içeri girdiğinde Nişli ve heyetine hitaben "*Hoş geldiniz, sâfa geldiniz, teşrîfiniz ile bizi mesrûr eylediniz ve ziyâfet üzerine ziyâfet eylediniz, muammer olun ve âkibetiniz hayr olsun*" diyerek eline bir kadeh bira alıp Nişli'ye sundu. Nişli Mehmed "*Sizin aşkınıza içerim*" diyerek kendisine sunulan birayı içtiğini söylemektedir. Bir müddet sonra Çar Petro, vekilleriyle birlikte karşılarında bulunan odaya girdi. Bir süre sonra da Başvekil içeriden çıkıp "*Ağa bıyurun Çarımız ister*" diyerek Nişli'yi içeri davet etti. Nişli odaya girdiğinde odanın bir köşesinde küçük bir masa ve masanın üzerinde bir harita görüldüğünü söylemektedir. Çar Petro ise ayakta, bir elini haritanın üzerine koymuş vaziyette bekliyordu. Başvekil ve diğer vekiller de Çar'ın karşısında ayaktaydılar¹³¹. Nişli'nin ifadelerinden anlaşıldığına göre buradaki sohbetin gayet samimi ve içten bir ortamda gerçekleştiğini görmekteyiz. Çar, bir elini göğsüne koyarak kendisinin Osmanlı Devleti ile ebedi dostluğu korumak istediğini, padişahın da bunu umduğunu dile

¹³⁰ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 28a-b.

¹³¹ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 28b, 29a.

getirerek münafıklara itimat edilmemesi gerektiğini belirtti. Ayrıca Nişli'den İstanbul'a gittiklerinde bunları olduğu gibi padişaha iletmesini istedi. Bunun üzerine Nişli Mehmed buraya geldiklerinden beri iyi karşılandıklarını, Çar'ın da buraya gelerek samimi bir davranış gösterdiğini söyleyerek akıllardaki tüm şüphelerin gideceğini, dostluğun evvelkinden daha iyi olacağını ifade etti¹³².

Amiralin Osmanlı sefiri onuruna verdiği ziyafette Çar Petro ile güya bu tesadüfî buluşmada Çar, Mehmed Ağa'ya haritaya bakınız, size gittiğim yerleri göstereyim, kendiniz görüp Osmanlı Devleti'ne anlatın diyerek masanın üstünde duran haritayı gösterdi. Haritada; Ejderhan (Astarhan) Denizi, Rus sınırları, Demirkapı ve Acem diyarları, Dağıstan tarafı, sarp dağlar ve Karadeniz görülmekteydi. Çar'ın anlattığına göre buralar kendisinin gittiği yerlerdi. Benzeri şekilde devam eden sözlerinin sonunda Çar Petro yaptıkları seferlerin haklı gerekçelere dayandığını ve bu şekilde düşünülmesi gerektiğini; çünkü Osmanlı Devleti'nin de aynı şartlarda farklı bir siyaset izleyemeyeceğini çeşitli örneklerle açıklayıp fikirlerini Osmanlı elçisine onaylattırmaya çalışıyordu¹³³. Çar Petro, bu konuşulanlardan yeteri kadar tatmin olunmaması halinde ise eğer isterlerse İstanbul'daki Rus elçisi vasıtasıyla durumun öğrenilebileceğini de söyledi.

Nişli Mehmed Ağa, Çar ile olan konuşmasının ilerleyen dakikalarında bir önceki odaya tekrar geri döndüğünü söylemektedir. Sefaretnamenin bu kısmında, Çar'ın özel hayatı ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Burada Nişli-Petro arasında geçen diyalogların gayet içten ve samimi olduğunu görmekteyiz. Çar Petro'nun bu davranışı Osmanlı elçisini etkileme çabası içinde olduğu ve iyi bir izlenim bırakmaya çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Odaya döndüklerinde Petro, Osman Ağa'yı işaret edip "*Oğlunuz bu mudır*" diye sordu. Nişli de "*Beli oğlumuzdur, Allâh size de virsün*" dedi. Bunun üzerine Çar "*Allâh dört viridi, gene aldı*" dedi. Nişli Mehmed de "*Allâh kâdirdir, gene virir*" dedi. Bunun üzerine Çar "*Yok gayri kocadım olmaz*" diye tebessüm etti. Ardından Çar Petro, Nişli Mehmed'e bir kadeh bira ikram etti. O da "*Bunu şevketlü pâdişâhın aşkına*

¹³² Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 29a-b; Mertayak, a.g.t., s. 117-119.

¹³³ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 29b, 30a.

içerim" diyerek yudumladı. Bir süre sonra Nişli Mehmed "*Muammer olun âkibetiniz hayr olsun dostlığa tekmil eylediniz*" diyerek vekilleriyle birlikte buradan ayrıldı¹³⁴.

1.11. Masharalık Daveti ve Geri Dönüş Hakkında Nişli'nin İntibaları

Nişli Mehmed Ağa, Moskova'dan ayrılma hazırlıklarına başladığı sırada Başvekil Mençikof, "*Çarımızın masharalıklarını¹³⁵ seyir ider misiniz?*" diye Osmanlı heyetini masharalık izlemeye davet etti. Mehmed Ağa da "*niçün seyr itmeyüz hazz iderdiz*" dedi¹³⁶. Nişli, aynı gün masharalık gösterilerini izlemek için Osmanlı heyeti ile ilgilenmekle görevli mayorun üç adet hinto ile gelerek heyeti konağından aldığını söylemektedir. Daha sonra Osmanlı heyeti için özel hazırlanan, önü geniş bir sokağa bakan konağa varıldı. Nişli, gösterileri izlemek için yerini aldıktan kısa süre sonra önlerinden kızak üzerinde mavnaya¹³⁷ benzeyen kayıkların geçtiğini kaydetmektedir. Söylediğine göre, kayığın içinde bulunanlar ellerinde gümüş borular ve trampetler çalıyorlardı. Ardından masharalar emini, tuhaf görümlü bir kıyafetle izleyenleri selamladı. Bu kıyafet Nişli'yi o kadar şaşırtmış olacak ki kıyafet için "*ucube*" tabirini kullanmaktadır. Nişli, daha sonra yine önleri boyunca küçük bir kalyonun yelken açtığını, Çar'ın da aynı kalyonun güvertesinde olduğunu söylemektedir. Ayrıca Çarın siyah kıyafetler içinde ayakta duruyor olması ve başında da siyah samur bir Moskova kalpağının bulunması Nişli'nin gözüne ilk çarpan detaylar olmuştur. Ardından Çar'ın içinde bulunduğu gemi önlerine yaklaştığında üç pare top atılmış ve Çar Petro, kalpağını başından çıkararak Osmanlı heyetini selamlamıştı. Ardından yine kızak üzerinde firkateyne benzer üç fenerli bir kayık üzerinde de amiral geçerek Osmanlı heyetinin önüne geldiğinde "*ağa, ağa*" diye seslendi. Daha sonra üç pare top atıldı. Bunun ardından da başvekil de kızaklı bir kayık içinde Osmanlı heyetinin önüne gelip şapkasını çıkararak selam verdi. Daha sonra Çarın karısı, bir kayığın arka kısmında camlı mini bir köşkün içinde görüldü. Etrafında 15 kadar da kadın bulunuyordu. Onlar da Osmanlı sefaret heyetinin önünden geçerken selam verdiler. Bunların ardından da 6 tane ayı, at gibi kızak çekerek koştular. Daha sonra Moskova'da bulunan Hıristiyan devlet elçi ve balyosları, mavnaya benzeyen kayığın içinde Osmanlı heyetinin önünden geçerek selam verdiler. Ardından Androviç de yine bir kayık içinde başında beyaz bir

¹³⁴ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 30b.

¹³⁵ Mashara, soytarı. Devellioğlu, *a.g.s.*, s. 583.

¹³⁶ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 30b.

¹³⁷ Mavna: Gemilere ve yakın kıyılarına yük taşıyan, güvertesiz büyük tekne.

fesle selam verip geçti¹³⁸. Nişli, tüm bunların ardından, Moskova vekillerinin hepsinin birer "ucube" kıyafetle ve kadınları da erkek kıyafetiyle, toplam 40 tane kayığın birer birer maskaralıklar yaptıktan sonra her birinin Osmanlı heyetinin önüne gelerek selam verip geçtiğini anlatmaktadır. Burada Osmanlı sefaret heyeti, kendilerini bu gösteriyi izlemek için davet eden sır-kâtibine ve konağın sahibine birer hediye takdim etti. Nişli, sır-kâtibine; *"Bizden Çar hazretlerine selâm idüb hâtırların sû'al idersiz, dahi böyle masharalık görmemiş idim. Hazz eyledim, pek memnûn oldum. Allah virsün, çok yaşasun, âkıbeti hayr olsun, niçe niçe masharalıklara erişünler"* dedikten sonra Nişli Mehmed, dönüş hazırlıklarını yapmak üzere tekrar kaldıkları konağa döndüğünü ifade etmektedir¹³⁹.

Eski İstanbul elçisi olan Peter Andreeviç Tolstoj ve amiralin davetinde tercümanlık eden Kinezsova, Osmanlı sefaret heyetinin konağına geldi. Dostluk sohbetleri yapılarak karşılıklı iyi niyetlerde bulunuldu. Nişli Mehmed'in de buradaki görevi böylelikle sona ermiş oldu. Elçi Peter Andreeviç Tolstoj, Nişli Mehmed Ağa'ya hitaben Rusya'nın Lezki seferine başlamadan önce Osmanlı Devleti'nden izin aldıklarını fakat daha sonra bu izinin Osmanlılar tarafından görmezden gelindiğini söyledi. Bu sebeple de Osmanlı Devleti tarafından eleştirildiklerini ve suçlandıklarını dile getirdi. Tolstoj aynı zamanda bir oldubitti ile de Lezkilerin Osmanlı himayesine alındığını metinde şu örnekle açıklamaktadır: *"Siz bana itimat bıyurun biz şimden sonra Lezgi üzerine ne Çarımız gider ve ne asker göndeririz ve Topal Yuvan zararları dahi aldıkları şeyleri gerü redd olunub ve idenlerin haklarından gelinür, Çarımız tenbihi böyledir; lâkin hâtırınız kalmasun dostliga binâen müzâkeredir, size bir şey söyleyeyim; mukaddema mükâlemede siz bıyurmuş idiniz ki sizinle Topal Yuvan gibi eğri yürümeyelim hemen doğru gidelim demiş idiniz; lâkin siz bir parmağınızı cüzî aksak bastınız. Biz mukaddem Devlet-i Aliyye'den istizan etmiş idik. Münâfıkların hilâf-ı inhâ sözlerine itimat edip İmparator'un düşmanı olan zorbaları hıfzınıza aldınız ve bizim ol semte gittiğimize şüphe eylediniz. İşte bundan bir parmağınızı noksan bastınız".* Bunun karşısında Petr Andreeviç'e, Nişli'nin verdiği ilginç yangın benzetmesi cevabı yerindedir. *"... Şimdi siz şu evde yatarken kalenin havâricinde bir ocak tutuşup biri gelse yangın var dese; biri dahi gelse yangın var dese, biri dahi gelse dese siz bu evde*

¹³⁸ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 30b, 31a-b.

¹³⁹ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretnâme-i Rusya*, s. 31b; Mertayak, a.g.t., s. 122-123.

şüphesiz rahat yatabilir miydiniz?" "Yok" diye cevap veren Andreeviç'e, Mehmed Ağa sözlerine şu şekilde devam etti: "Bundan maada sizin Çerkeskerman'da ve Yenikal'a'dan ve Varoniş'den ve cümle serhadlerinizden Tatar atlayıp geliyor işitseler ve size yazsalar siz itimat edip şüphe etmez miydiniz?" diye sorduğunda "Öyledir" diyerek cevap verdiğinde Nişli Mehmed "Ayağımızı şimdi düz bastık mı?" diyerek gülümsedi¹⁴⁰. Osmanlı Devleti'nin haklı olduğunu Ruslara uygun bir dil ve benzetme ile kabul ettirmesi, Nişli Mehmed Ağa'nın iyi yetişmiş bir diplomat olduğunu göstermektedir.

Osmanlı sefaret heyeti Mart ayının ortalarında mektupları almak üzere Başvekil Mençikof'un evine davet edildi. Başvekil Nişli Mehmed Efendi'ye; Çar'ın bu ebedi dostluk ve barışın sürmesini istediğini, Osmanlı Devleti'nde döndüklerinde ise burada geçen muhabbeti olduğu gibi ifade etmesini arzu ettiğini söyledi. Nişli Mehmed Ağa, Başvekil ile olan bu son konuşmasında amiralin davetindeki araba benzetmesini hatırlatarak " ...*Bu arabanın bir tarafında siz ve bir tarafında inâyetlü efendimiz olub tutduğunuzda inşaallâh bu araba devrilmez*" deyip karşılıklı sorumluluk bilinci içinde bir siyaset izlenmesi gerektiğini bir kez daha belirtti¹⁴¹.

Sefaretnamenin son kısımlarında dostluğa dair sohbetler edildiğinden bahseden Nişli, yola çıkmak üzere konaklarına döndüklerinde heyet için görevlendirilen mayor ve divandan birkaç adamın başvekil tarafından kendilerine gönderildiğini ifade etmektedir. Sefaretnamenin son bölümünden, mayor ve divanlarından birkaç adamın geliş nedeninin, Osmanlı sefaret heyetinin Moskova'dan Osmanlı sınırına kadar sürecek olan yolculuk sırasında gerekli ihtiyaçların teminini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır¹⁴².

¹⁴⁰ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 32a-b.

¹⁴¹ Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 33a; Mertayak, a.g.t., s. 125.

¹⁴² Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, s. 33b, 34a.

II. BÖLÜM

MEHMED EMNİ BEYEFENDİ'NİN RUSYA İZLENİMLERİ

2.1. Mehmed Emni Beyefendi'ye Elçilik Görevinin Verilmesi

1695-1696 senesinde Vidin muhafızı iken vefat eden Hz. Mevlana neslinden gelen Yusuf Paşanın oğludur. XVIII. yüzyıl âlimlerinden Müstakimzâde Süleyman Saadettin Efendi'ye göre "*Şehri*" yani İstanbul'da doğmuştur. Babasının ölümü sırasında, kendisi çocuk yaşta olduğu için devrin sadrazamı Elmas Mehmed Paşa onu Vidin'den aldirarak saray-ı hümayunun Enderun kısmında kılar-ı amire dairesine yerleştirmiştir. Okuma ve yazmayı burada öğrendi. Yedikuleli Seyit Abdullah Efendi'den de nesih ve sülüs yazı dersi aldı. Mehmed Emni Bey'in enderun hayatı Ağustos 1703'te Edirne Vakası olayı ile II. Mustafa'nın tahttan indirilmesine kadar, tahsil ve terbiye içinde geçti. Ancak III. Ahmet'in Edirne'de padişah olmasının ardından, Enderun-ı Hümayunun hazine dairesinden çıkarıldı. Birkaç sene hazine kethüdası İbrahim Paşa'nın yanında divan kâtipliği yaptı. Daha sonra sadaret mektupçuluğu dairesine getirildi. Ardından 1735 yılında Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında onun mektupçusu olarak tayin edildi. 1739'da birinci Rûznâmçecilikten, Defterhâne-i Âmire eminliğine getirildi. Bu görevde bulunduğu sırada tarihinde Anadolu Beylerbeyi payesiyle, mîr-i mîran olarak Rusya sefaretine memur edildi¹⁴³.

Mehmed Emni Bey, 1739 Belgrad barışından sonra Ruslarla münasebetlerin yeniden kurulması ve iki devlet arasında henüz askıda olan sorunların bir karara bağlanması amacıyla görevlendirildi. "*Samur erkân kürküünün*"¹⁴⁴ giydirilmesi ve Anadolu Beylerbeyi rütbe ve payesi verilmesiyle de resmen göreve başladı¹⁴⁵. Ardından yanında bulunan kalabalık bir heyetle saraydan ayrılan Mehmed Emni, Davut Paşa sahrasında bulunan evine geldi. Burada yolculuk için eksik kalan hazırlıklar da

¹⁴³ Münir Aktepe, *Mehmet Emni Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâret-Nâmesi*, TTK, Ankara 1989, s.9-10.

¹⁴⁴ Samur Erkan Kürkü: Devlet memurlarının paye ve mensuplarına göre giydikleri bir üst libasıdır. Samur kürkü kalın olması sebebiyle genelde kış mevsimlerinde giyilirdi. Fatma Ayhan, "Türklerin Giyim Kuşamında Kürk", 38. *ICANAS*, Ankara 2007, s. 196.

¹⁴⁵ BOA., C..HR., 160/7994.

tamamlanarak mayıs ayının ilk haftasında yola çıkıldı. Edirne şehri civarındaki Namazgâh Ovası'na gelindiğinde ise bir müddet burada dinlenildi. Temmuz ayının ilk günlerinde ise İsmail Geçidi'ne varıldı¹⁴⁶. Bu sırada Rusya tarafından da Osmanlı Devletine gönderilen elçi Alexandre Romansof yola çıktı.

Sefaretnamede bildirildiğine göre, Rusya elçisi Alexandre Romansof tarafından başkâtibi aracılığı ile Mehmed Emni'ye mektup gönderildi. Elçi Romansof bu mektupta, Petersburg'dan hareket ettiğini ve Kiev'e geldiğini bildirdi. Mektubunda, Osmanlı toprağına ulaşıldığında parasının kendileri tarafından ödenmesi şartıyla tüm ihtiyaçlarının hazır edilmesini talep etti. Ayrıca diğer yolların ıssız ve ormanlarla kaplı olduğunu da belirtti. Mehmed Emni de bu mektuba karşılık olarak elçi Romansof'un, "*diğer yollar*" diyerek kastettiği yerin Leh tarafı olduğunu ancak kendi geldikleri yolun başka olduğunu bildirdi¹⁴⁷. Bu sırada Osmanlı İmparatorluğunda sadaret değişikliği oldu. Yeni sadarete elçi Romansof ile nerede buluşulacağı soruldu. Verilen talimatta eskiden kullanılan sefaret güzergâhı kullanılması söylendi. Mehmed Emni, bu haberleşmeler sağlanana kadar Bender'de bir süre konaklandığını söylemektedir. Arından Yılkı Nehri istikametinde harekete geçildi. 1740 ağustosunun başlarında Turla Nehri geçilip ilk menzil olan Barkan Köyü civarına gelindi¹⁴⁸. İki taraf elçilerinin yiyecek ihtiyaçları için gemilerle Özi sahiline gönderilen erzaktan Osmanlı heyetine ait kısımlar, heyetin yol güzergâhında bulunan Bender ile Özi şehirleri arasındaki menzillere nakledilinceye kadar 5-6 gün de Barkan Köyünde istirahat edildi¹⁴⁹. Ağustos ayının ortalarında Osmanlı sefaret heyeti Özi Kalesine vardı. Mehmed Emni'nin ifadelerine göre, Özi Nehri'nin kışın don sebebiyle sularının azalmasına rağmen ilkbaharda sularında büyük bir artış göstermektedir. Yazın ise yoğun buharlaşma sebebiyle suları azalmaktadır. Mehmed Emni Bey, burada mübadelede görevli olan Özi valisi Giritli Numan Paşa ile Osmanlı-Rus elçilik heyetlerinin mübadele meselesini görüştü¹⁵⁰.

Özi İskelesine bağlı olan gemilerle elçilik heyetinin yanında bulunan ağırlıklar Kılburun tarafına hızlıca geçirildi. Mehmed Emni'nin söylediğine göre, Özi ile Kılburun arasında olan denizin arası 18 mil idi. Deve, katır, çadır ve bu gibi ağırlıkların birçoğu

¹⁴⁶ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 3a.

¹⁴⁷ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 3a.

¹⁴⁸ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 3a-b.

¹⁴⁹ BOA., C..HR., 59/2906.

¹⁵⁰ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 3b, 4a; Aktepe, a.g.e., 43-45.

Kılburun yakasına taşınmışken sadrazam Ahmed Paşa, Osmanlı Devleti'nden ya da Rus elçisi tarafından haber ulaşana kadar Özi'de beklenmesini emretti. Bunun üzerine tüm hayvanat ve eşya tekrar Kılburun'dan Özi'ye taşındı. Beklenen bu sürenin 43 gün olduğunu nakleden Mehmed Emni, nihayet sadrazamın mektubunun ulaştığını kaydetmektedir¹⁵¹. Sadrazamdan gelen habere göre Aksu (Buğ) kıyısı mübadele yeri olarak belirlendi. Ancak Rus sefiri bu işte bir hile olduğunu ileri sürerek Osmanlı heyetinin isteğini reddedip mübadelenin Sava Nehri üzerinde daha önceden Avusturya elçilerine yapıldığı gibi su üstünde ve sal içinde olması gerektiğini söyledi. Uzun münakaşalardan sonra Aksu Nehri'ne bir saat mesafede bulunan Kanara'da 1740 Ekim ayının son günlerinde mübadelenin yapılması kararlaştırıldı¹⁵².

Mehmed Emni, aynı gün Özi valisi Numan Paşa ve Tatar askerleri ile Bender Kalesi'nden buraya getirttiği 6 top ile söz konusu olan mübadele mahallinde hazırlıklara başladı. Aynı şekilde Rus elçi Romansof da yanında bulunan asker ve toplarla birlikte mübadele yerine geldi. Her iki taraf da birbirlerine hediyelerini takdim ettikten sonra düzenlenen merasimin ardından toplar ve tüfekler atıldı. Taraflar üçer gün birbirlerinin yanında ikamet ettikten sonra mübadelenin ikinci menzili olan Göksu'ya varıldı¹⁵³.

2.2. Yolculuk Sırasındaki İntibalar

Sefaret yolculuğuna devam eden Mehmed Emni, Özi sahili üzerinde ve bu yol güzergâhı boyunca gördüğü bazı kale ve şehirler hakkındaki izlenimlerini aktarmaktadır. Mehmed Emni Bey'in verdiği bilgilere göre, burada bulunan küçük bir kalenin etrafı hendeklerle çevrili olup içinde yaklaşık iki bin asker bulunmaktaydı. Poltova kasabası ve Düzlükova köyü üzerinden yolculuğuna devam eden Mehmed Emni Bey ve yanında bulunan heyet Çariçe Anna'nın öldüğü haberini aldı. Sefaret heyeti, bir yandan yolculuğa devam ederken bir yandan da bu ölüm haberini Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Bir süre sonra Osmanlı heyeti Pravişne adlı yere geldi. Mehmed Emni Bey, Pravişne Kalesi ile Moskova arasında 35 merhalelik bir mesafe olduğunu söylemektedir. Sefaretnamede belirtildiğine göre, buradan sonraki kasabalarda bulunan kalelerdeki kiliselerin etrafı sessizdi. Çevresi ise hendeklerle çevriliydi. Ayrıca bu bölgeler Tatar askerlerinin silahlı saldırısına uğramaktaydı. Poltava kasabasındaki

¹⁵¹ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 4a.

¹⁵² Unat, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁵³ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 4b; Aktepe, *a.g.e.*, 46-47.

Golikova adındaki kale ise de Kazak ülkesinin Rusya sınırına yakın bir yerde bulunmaktaydı. Ayrıca Golikova Kalesi'nin muhafazası için de görevli askerler mevcuttu¹⁵⁴. Bu kale Moskova'ya yirminci merhalede bulunan bir beldeydi. Mehmed Emni Bey, Moskova'ya yaklaşmadan önce, bu şehirde birkaç defa büyük yangın çıktığı ayrıca 1736 yıllarındaki savaş kalıntılarının hâlâ görünür olduğu haberini aldı¹⁵⁵. Bunun yanı sıra Moskova dışında bulunan bu beldede de yangınların çıktığı bilgisini de ulaştı. Bundan dolayı Çar Sarayı ve diğer yerler boşaltılmış vaziyetteydi. Aynı yıl Özi muharebesi çıktığı için Rusların bu savaşta 27 binden fazla askeri ölmüş ve pek çok hayvanı da telef olmuştu. Hem savaşın verdiği zarar hem de üst üste çıkan yangınlar Ruslara büyük kayıplar yaşatmıştı. Bu olaylar, Osmanlı sefaret heyeti buradan geçmeden önce yaşanmıştı. Buna rağmen burada buldukları sırada bile leşlerin hâlâ hayvanlara azık olduğu dillerde dolaşmaktaydı¹⁵⁶.

Mehmed Emni, bir yandan da Ruslarla muharebe esnasında esir düşmüş olan Müslümanların nerede ve nasıl oldukları hakkında görevi gereği bilgi toplamaya da çalışıyordu. Bu düşünce ile yolculuğuna devam eden sefaret heyeti, Ruslara esir düşmüş olan Özi muhafızı Yahya Paşa ile Hotin muhafızı Kolçak İlyas Paşa'nın esaretten kurtulduğu haberini işitti¹⁵⁷. Golikova Kasabasının sınırını aşıldıktan sonra adı geçen paşaların Moskova şehrinde hareket ettikleri ve iki güne kadar Osmanlı heyetiyle görüşecekleri haberi geldi. Ertesi gün bir menzil ileride Emçeniska adlı kasabaya varıldığında Yahya ve İlyas Paşaların bu kasabaya gelecekleri öğrenildi. Onları misafir edip ağırlamak amacıyla Emçeniska'da ikamet edildi. Mehmed Emni, iki saat sonunda Yahya ve İlyas Paşalarla buluşarak muhteşem bir tören düzenlendiğini söylemektedir¹⁵⁸.

2.3. Osmanlı Sefaret Heyeti'nin Moskova'ya Girişi

Osmanlı sefaret heyeti, Moskova'ya vardığında şehir merkezinin dışında kendileri için hazırlanan konakta misafir edildi. Heyet, ertesi gün törenle buradan alınarak Moskova'nın içinde uygun bir konağa yerleştirildi. Mehmed Emni'nin anlattığına göre, Çariçe Anna öldüğünden yeni bir taht değişikliği olmuştu. Bu yüzden

¹⁵⁴ Aktepe, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁵⁵ Unat, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁵⁶ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 5a.

¹⁵⁷ Unat, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁵⁸ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 5a-b, 6a.

de bir devlet düzeni kuramamışlardı. Ruslar belki bu sebepten dolayı, Moskova'da şaşılacak binaların olduğunu ve eski hükümet konağının ise kasaba gibi görüldüğü gibi bahaneler üreterek Osmanlı heyetinin ileriye devam etmesini istemiyorlardı. İşte bu gibi sebeplerle Moskova'da 20 gün kadar beklediklerini yazmaktadır¹⁵⁹. Emni Bey, General Semen adında birinin kendilerini görünüş olarak İslam'a pek uymayan bir yere götürdüğünü söylemektedir. Burada kendilerine bol ikramda bulunulduğu, temiz bir ev hazırlanıp süslü bir yerde oturulduğu aktarılmaktadır. Nihayet 30 gün sonra tekrar Petersburg tarafına doğru tekrar harekete geçildi¹⁶⁰. Bir sonraki konaklama güzergahı olan Novograd'a doğru giderken Rusların cephane ve top mühimmatları yığıldığını, piyade ve süvari askerleriyle bir sefer hazırlığı içinde olduğu ifade edilmektedir. Mehmed Emni Bey, bu mühimmat ve askerlerin Petersburg tarafında Ruslarla sınırdas olan bazı devletlerle savaş hazırlığı içersinde olduğunu gösteren delil ve belirtiler olduğunu söylemektedir. Ancak ısrar edip sormasına rağmen bu hazırlıkların gerçek sebebini öğrenemedi¹⁶¹.

Birkaç menzil üzerinden geçildikten sonra Novograd'da bulunan köylerden birine gidildi. Rus Başvekil Kont Ostermann'ın güven duyduğu kişilerden Rum asıllı sır kâtibi Yorgaki adında biri gelerek Osmanlı sefaret heyetinin hizmetine görevlendirildiğini söyledi. Böylelikle Osmanlı heyeti maiyetinde tercüman olarak çalışmaya başladı. Burada Emni Paşa, sır kâtibi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Sefaretnamede aktarıldığına göre sır kâtibi Yorgaki, Osmanlı Devleti halkındandı. İstanbul'da doğup burada terbiye alan biriydi. Tahsilini ise Türkçe yapmıştı. Bazı Arap ve Fars kitapları okuyup musiki biliminde dahi ustalık gösteren bir şahsiyetti. Birkaç sene bazı yerlerde balyos tercümanlığı yaptı. Bir süre de Boğdan voyvodası Kostantin'in hizmetinde bulundu¹⁶². Mehmed Emni, Yorgaki'nin buradaki görevinden bilinmeyen bir nedenle firar ettiğini söyleyerek Fransa, Venedik ve Avusturya memleketlerinde görev aldığını aktarmaktadır. Gezip tozduğu Avrupa'da yaptığı hilelerden sonra Petersburg'a geldi. Ancak Mehmed Emni Bey, bütün bunlara rağmen Yorgaki'nin görevine uygun hareket ettiğini ve hizmetinden de memnun olduğunu bildirmektedir¹⁶³.

¹⁵⁹ Unat, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁶⁰ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 5b, 6a.

¹⁶¹ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 6a.

¹⁶² Safi, *a.g.e.*, s. 171.

¹⁶³ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 6a.

Mehmed Emni Bey'in verdiği bilgilere göre, Rusya Devleti eskiden beri yaz aylarında bazı sınır kalelerine mühimmat gönderirdi. Ayrıca kale muhafazalarında görevli olan askerleri sık sık değiştirirler ve muhafazaya görevli olmayan askerlerin kaçmamaları için hiçbir askeri yerinden oynatmazlardı. Hiçbir yere tayin edilmezlerse de çadırlarla tüm askeri farklı yerlerde ikamet ettirirlerdi. Rusların, İsveç sınırına yakınındaki kalelerine bu adı geçen askerler tayin edilerek mühimmatlar da buraya gönderilirdi. Bu arada İsveçlilerin, Rusya'ya savaş açma niyeti duyuldu. Mehmed Emni, bu tür haberlerin halk arasında yayılmasının asılsız olduğunu söylese de bu durumun Rusya Devleti'ni uyardığını ve onları sürekli tedarikte bulunmaya yönelttiğini ifade etmektedir. Bu arada heyetin yola devam etmesine engel olacak birtakım küçük oyunlar oynanmaya devam ediliyordu. I. Mahmud'dan beklenen mektup henüz gelmediği için Petersburg'a doğru yaklaştıkça her iki tarafta da bir huzursuzluk hissediliyordu¹⁶⁴.

2.4. Mehmed Emni ve Ruslar Arasında Geçen Münakaşalar

Rusyalıların dört gözle beklediği mektubun çok yakında ulaşacağını öğrenen Mehmed Emni, durumu bildirmesi için kardeşi İbrahim Bey'i Kont Ostermann'a gönderdi. Bu arada da sadrazamın mektubu 18 Mart 1741 Cumartesi günü Mehmed Emni Paşa'ya ulaştı. Gelen habere göre bundan sonra artık ikamet edilmeden yola devam edilmesi ve dinlenmenin daha sonraya bırakılması isteniyordu. Ancak Mehmed Emni Bey'in yanında bulunan Rus mihmandar ise, Çariçe'den yeni gelecek habere kadar durursunuz herhalde diye ısrar ediyordu. Ne zaman haber gelir diye sorduğunda "*ne Osmanlı Devleti'nden name-i hümayun ne de Çariçe tarafından hareket izni gelmediğinden Petersburg'a girişimizi devletimiz reisleri izin vermezler. Ulaşmış olsanız bile karşılama ve ikramınıza kimse gelmez. Böyle olunca aceleye gerek yoktur*" gibi sözlerle heyetin daha ileriye gitmesini istememişlerdi. Ancak Osmanlı heyeti zor kış şartları altında yollarda çok sıkıntı çektikleri için biran önce gidecekleri yere ulaşmak istiyorlardı. Bu arada Ruslar, elçilerinin henüz Edirne'de ikamet ettiğini belirterek, Osmanlı İmparatorluğunda Rus elçiyle ilgilenecek görevliye hitaben, ihtiyaçları olan at ve arabanın miktarını bildiren fermanını gönderdi. Ardından Ruslar her şeyde merasim eşitliğine riayet gösterilecek ve gerekli uygulama tarafımızdan kurallara uygun şekilde yerine getirilecek dediler. Bunun üzerine Mehmed Emni Bey,

¹⁶⁴ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 6b.

"sizin elçiniz Osmanlı Devleti'ne varalı hayli gün olmuştur. Siz elçinizin Osmanlı'ya girdiğini bildiren haberin gelmesini bekleyiniz. Kötü düşünceniz yüzünden bizi yol ortasında perişan halde, harap ve karga yuvası gibi evde mi bizi bekletmek istiyorsunuz? Sizin sözünüze ve halinize itibar edilmez ben inşallah yarın kalkar giderim ve devletinizden durumuma dair müstakil bir haber geldiğinde o zaman dururum. Bekleme sebebimin ne olduğunu da padişahıma yazarım" diyerek hemen ertesi gün Osmanlı heyeti buradan hareket etti. Osmanlı heyetine Mart ayının sonlarına doğru Novograd kasabasına geldiğinde ise sadrazamdan bir mektup geldi. Gelen cevap mektubunda name-i hümayun ulaşana kadar Novograd kasabasında durmaları isteniyordu¹⁶⁵.

Novograd kasabasındaki kaleler tuğla ve taştan inşa edilmiş vaziyetteydi. Etraftaki binalar eski ve harabe görünümündeydi. Burası her yeri gören küçük bir kaleydi. Volhov adıyla bilinen ünlü bir nehir de kasabanın ortasından akmaktaydı. Volhov Nehri, Petersburg şehrinin içinden geçen büyük Neva Nehriyle birleşerek Baltık Denizi'ne dökülmekteydi. Bu nehir kasım ve nisan aylarında donardı. Volhov nehri Baltık Denizi ile Karadeniz arasındaki ticaret yolunun bir parçasını oluşturmaktaydı. Ayrıca bu nehir küçük teknelerin kullanımına da elverişliydi¹⁶⁶.

2.5. Osmanlı Sefaret Heyetine Tahsis Edilen Gemi ve Rusya'daki Su Kanalları Hakkındaki İntibalar

Osmanlı heyeti, Rusya topraklarına girdiği andan itibaren yolculuklarına at üstünde veyahut gemi içinde devam etmekteydi. Novograd Kasabasındaki nehir ve kanallarda rahatça seyahat edebilmeleri için de Mehmed Emni ve beraberindeki devlet adamlarına gemi tahsis edildi. Gemi içerisinde üç oda ve bir de köşk bulunmaktaydı. Mehmed Emni'nin bu gemideki gözüne çarpan detaylar arasında süslenmiş bir köşk, çeşitli ikramlar ile haçlı bayrağı yer almaktadır. Mehmed Emni, süsleme ve ikramlardan dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirirse de haçlı bayrağının İslam'ın şartlarına uymadığını söyleyerek bu bayrağın kaldırılmasını istediğini ifade etmektedir. İşte o anda haçlı bayrakları yerinden çıkarılarak gemiye Osmanlı bayrağı ve flâmalarının yerleştirildiğini söylemektedir. Üç gün sonra da Novograd'la arasında 15 saat mesafesi bulunan bir kasabaya ulaşıldı. Çar Petro, bu kasabada bulunan Volhov Nehri'nden

¹⁶⁵ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 6b, 7a.

¹⁶⁶ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 7a.

geçilmesi için hark açtırmıştı. Bu nehirden üç kapılı bir set çektirerek 20 saat mesafesi bulunan bir yere kadar hark açtırıp burasını Neva şehrine ulaştırmıştı. Petro, buranın ismini kanal olarak adlandırıyordu. Suyun eksikliğini korumak için dörder beşer saatlik mesafelerde ırmak sularının birleştiği yerde, asma kapılarla su havuzunu koruyup vakti geldiğinde bu su eksikliğini gidermek için akıtıyorlardı. Bu şekilde azalan suyun eksikliğini giderilmesi ve gemiye ulaşması sağlanırdı. Ayrıca Mehmed Emni Bey'in aktardığına göre su taşmasının önlenmesi için kanalın suyunu makul derecede bırakıyorlardı. Kanalın iki tarafı kazıklarla çevriliydi ve her yanı ağaçlarla kaplıydı¹⁶⁷.

Novograd'da bulunan Ladoga kasabasına gelindi. Mehmed Emni Bey burada gördüğü bir gemi hakkında ucu bucağı görünmeyecek kadar geniş, eni 100 milden fazla ve dalga çarpışmalarında ise fevkaladeydi şeklinde tasvir etmektedir. Suyu tuzlu olan Volhov Nehri'nin akışı ise coşkun dalgalar gibiydi. Bu yüzden nehirde bulunan gemiler bataabilmekte veya nehrin suyu taşabilmekteydi. Buradan geçen gemi tüccarlarından her tarımsal ürün için 1 ruble vergi alınır ve elde edilen gelir Volhov kanalının tamiratına sarf edilirdi. Mehmed Emni Bey'in aktardığına göre Rus heyeti, kendilerinin hem güvenli olduğunu göstermek hem de kanalın başından sonuna varıncaya kadar Çar Petro'nun övündüğü binaları gezdirmek için heyeti Neva kanalına götürüp gezdirdi. Ayrıca Volhov Nehri'nin, Neva Nehriyle buluştuğu yerde bir kasaba bulunmaktaydı. Mehmed Emni Bey, bu kasabaya ulaştıklarında ise kendileri için pek çok kalyon hazırlandığını ve yanındaki devlet adamları için de iki kalyon gönderildiğini dile getirmektedir¹⁶⁸.

2.6. Mehmed Emni Bey'in Petersburg Hakkındaki Gözlemleri

Uzun süren yolculuğun ardından Mehmed Emni Bey ve beraberinde bulunan heyet, üç gemi ile 1741 Haziranında Petersburg'a geldi. Burada bebek Çar VI. İvan'ın naibi yeni çariçe olan Anna Leopoldovna adına, General Nepliyof, Osmanlı heyetini karşıladı. Osmanlı heyetine gemi yolculuğundan sonra şehir içinde dolaştırılması için hususî mahiyette hazırlanan bir baş attan başka Enderun ve Birun ağalarına 12 baş at donatıldı. Heyetin diğer mensuplarına da çıplak 150 at gönderildi¹⁶⁹. Mehmet Emni buradaki karşılanışları hakkında şu ayrıntıları vermektedir: Alay ricalinden 60 asker

¹⁶⁷ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 7b, 8a.

¹⁶⁸ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 8a.

¹⁶⁹ Aktepe, *a.g.e.*, s. 20.

önde gitmeydi. 150 kadar güzel giyinmiş ve silahlı "*Конный Гвардия*" (*Копную Гвардию*) diye tabir ettikleri Çar'a mahsus atlı askerler ve yine 200 kadar zırh giyinen "kral süvarisi" diye bilinen birlikleri vardı. Ayrıca Ruslara özel vasıtalar bezenerek 16 baş Çar atı geldi. Mehmed Emni, bu kuvvetler eşliğinde bir saat sonra muhteşem bir alayla şehre girildiğini söylemektedir. Çariçe'nin sarayına varıncaya kadar yolun sağında ve solunda bulunan çar-ortası adı verilen ve sayıları tahminen 4 bin asker tarafından Osmanlı heyeti selamlandı. Atılan toplar ve çalınan borular ile davul ve zurna sesleri arasında Osmanlı heyeti şehirdeki ikametleri için kendilerine tahsis edilen yere geldi. Az sonra da çocuk Çar VI. Ivan'ın babası ve aynı zamanda saltanat vekili Anna'nın kocası olan başkumandan Antonie Ulrich ile başvekil tarafından temsilen gönderilen memurlar Mehmed Emni Bey'e "*hoş geldiniz*" demek için geldiler¹⁷⁰. Biran evvel görüşmelere başlanılmasını istediklerinden bir gün sonra resmi ziyaretler yapan Osmanlı heyetine mensup bir grupla önce Çariçe'nin sarayına gidildi¹⁷¹.

Çariçe Sarayı'na gidildiğinde sarayın içi ve dışı silahlı asker, general ve küberâlarla sıralanmış vaziyetteydi. Verilen emre göre içeri giriliyordu. Mehmed Emni Bey, içeri girme vakti geldiğinde sarayın girişinde bulunan orta ağaca kadar yürüdü. Daha sonra Emni Bey sözlerine şu şekilde başladığını aktarmaktadır: Bundan sonra Belgrad Anlaşması'nın şartlarına riayet etmek ve korumak devletimin ricali üzerinde de önemli görevlerdendir. Bugün siz Rusya Devleti'nin prensibinde bulunmanızdan dolayı, diğer devletiniz reislerinin de dostluk merasiminin riayetini ve şartlarını koruması lazım. Bu samimi dostluğun ebedi şartına Rusya Devleti tarafından saygı gösterilsin. Osmanlı Devleti'nin daimi kararı ise şartları korumayı ve anlaşmaya riayet edilmesi yönündedir. Mehmed Emni Bey'in bunları söylemesi üzerine; bu mübarek barışın ve sonsuz dostluğun devam ve istihkâmına bütün Rusya ricali dikkat ve ihtimam göstermiştir ve bu taraftan dostluğa aykırı bir hareket meydana gelmesi ihtimali mümkün olmaz diyerek cevap verdi. Bu görüşme bittikten sonra Başvekil Kont Ostermann tarafından biri gelerek Osmanlı heyetini konağına davet etti. Öğleden sonra davete icabet edilmiş ancak Mehmed Emni Bey ve yanındakiler başvekilin odasına girdiğinde başvekil hareketsiz bir şekilde yatıyordu. Meğer başvekil felç olmuş ve

¹⁷⁰ Unat, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁷¹ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 8a-b; Aktepe, *a.g.e.*, s. 58-60.

ayağa kalkmaya gücü kalmamıştı. Mehmed Emni, kısa bir süre burada kaldıktan sonra sadrazamın mektubunu başvekile teslim edip konağına döndü¹⁷².

2.7. Name-i Hümayun'un Çariçe'ye Teslimi

General Nepliyof ile Rum tercüman Yorgaki, Mehmed Emni Bey'in konağına gelerek Çariçe Anna ile mülakatın nasıl olması gerektiğine dair bilgiler verdi. Rusların söylediğine göre: "Fransa, Avusturya ve İran Devletleri'nden büyük sefaret göreviyle gelenler, İmparator ve İmparatoriçe ile görüşmeye girdiklerinde Çariçe taht üzerinde bulunurdu. Gelen elçiler 3 kere eğilip yeri öperek selam verdikten sonra getirdikleri namelerini taht yanında bulunan vezirin vekiline teslim eder" şeklinde görüşme hakkında bazı detayları aktardılar. Nepliyof, nasıl görüşme yapacaklarını sorduğunda ise Mehmed Emni Bey şu cevabı verdi; "ben sizin tarif ettiğiniz kanun ve usullerden anlamam. Ancak yine de bizim ne yol izleyeceğimizi sizlere bildireyim. Evvela Çariçe Sarayı'na vardığımızda, sağ tarafımda mübarek name-i hümayunu elimde tutarak divan kâtibi ile birlikte kapıdan içeri girdiğimde, karşımda Çariçe'yi tahtın ilk basamağında ayakta bulmalıyım. Ve yanına yaklaştığım zaman da mübarek name-i hümayuna saygı gösteren adımlarla hareket etmek zorundadır. Name-i hümayunu telsim için el uzattığımda ise Çariçeniz bizzat kendi eliyle kabul etmeye muhtaçtır" diyerek cevap verdi. Mehmed Emni Bey'in bu teklifi başvekil ile görüşüldükten sonra aynen kabul edildi. Ancak General Nepliyof, İmparatoriçe'nin huzurundan ayrılırken birden yüz çevrilmemesini, İmparatoriçeye hürmeten birkaç adım arkaya çekinilmesini istedi. Mehmed Emni de bir iki adım geri çekilip dönmeye söz verdi ve resmi mülakata bu yönde karar verilmiş oldu¹⁷³.

Osmanlı sefaret heyetinin Çariçe ile görüşmek üzere Çar Sarayı'na gidişi sefaretnamede şu şekilde anlatılmaktadır: "Bebek çarın lalası olan yaşlı bir generale, 60 asker olan Frenkler ve 16 baş Çar yedekleri ve diğer askeri gruplar Osmanlı sefaret heyetinin konağına gelerek davette durulacak yeri bildirdiler. Ardından General Nepliyof, Mehmed Emni'nin yanına gelerek Çariçe'den selam getirdiğini ve teşekkürlerini beklediğini söyledi. Bunun üzerine maiyetine tayin edilen 10 asker, divan-ı hümayun çavuşları, 60 adet enderun hizmetçileri, 30 çukadar, 10 mataracı asker, tüfekçi, şatıran

¹⁷² Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 8b.

¹⁷³ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 9a.

ve yanında bulunan pek çok kişiyle birlikte Osmanlı heyeti için gelen hintolara binildi. Padişahın hediyeleri ileride, arkasında hazinedar ve peşinde kethüda yürümek üzere Çar Sarayına doğru sıralandılar. Bu şekilde name-i hümayun için tahsis edilen hintonun arkası sıra yürünmeye başlandı. Divan-ı ali çavuşları, sakallı genç ağalar ve enderun hizmetlileri ile birlikte sarayın iç avlusuna girildi. İlk hanenin ortasında Rusya'nın saray reisleriyle ve birkaç askeri bulunmaktaydı. Çariçe'nin makamı olan dördüncü haneye varınca generaller Osmanlı heyetini saray adına karşıladı. Kısa süre sonra Çariçe'den kızlar zabiti adına biri gelip Osmanlı heyetini görüşmeye davet etti. Kethüda, hazinedar, kethüda kapıcısı, selam ağası ve enderun hizmetçilerinden oluşan 60 kişilik bir grupla Çariçe'nin bulunduğu odaya girildi. İçeri girildiğinde Çariçe daha önce anlaşıldığı gibi Mehmed Emni Bey'i ayakta karşıladı. Mehmed Emni, Çariçe'ye doğru yaklaştığında, Çariçe birkaç adım edalı edalı yürüyerek padişahın mektubunu karşıladı. Ardından büyük bir tevazu ile padişahın mektubunu Çariçe'ye teslim etti. Daha sonra söz alarak Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılmış olan Belgrad Anlaşması'nın sonsuz olmasını ve aradaki dostluğun sağlamlştırmasını diledi. Osmanlı Devleti'nin de gereği gibi anlaşmaya riayet edeceğini bildirdi. Sözünün bitmesinin ardından getirilen hediyeler Çariçe'nin önüne koyuldu. Emni Paşa'nın Çariçe'ye götürdüğü çeşitli hediyelerin arasında süslü bir çadırla 7 adet cins at da bulunmaktaydı¹⁷⁴. Burada bir müddet oturulup sohbet ettikten sonra Mehmed Emni Bey müsaade isteyerek saraydan ayrıldı. Mehmed Emni Bey, Çariçe'nin sarayın orta katına kadar inip Osmanlı heyetini bir müddet ilerleyinceye kadar yolcu ettiğini de ifade ederek bu durumdan duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir. Ayrıca, padişahın verdiği hediyeler taşınırken insanların zorda kaldığını söyleyerek ulaştırdığı armağanların büyüklüğüne dikkat çekmektedir¹⁷⁵.

2.8. Petersburg ve Civarı Hakkında İzlenimleri

Mehmed Emni Bey, resmi görevinin yanı sıra Rusya'da bulunduğu sırada çevreyi de gezdi. Şehir, kasaba ve köylere giderek gezdiği yerlerin binalarından insanına, bahçelerinden meyvelerine kadar gördüğü her ayrıntıyı aktarmaktadır. Ayrıca, Petersburg'da kaldığı süre boyunca ezan okunup kapılarında nevbet çalındığını söylemektedir. Başvekil tarafından Petersburg'da nehirlerde dolaşabilmek amacıyla

¹⁷⁴ Unat, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁷⁵ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 9a-b, 10a.

Osmanlı heyetine üstü örtülü 12 kişilik bir sandal tahsis edildi. Çarıçe sarayının kıyı kesiminde gezintiye çıktıklarında ise sarayın içinden bazıları ve özellikle Çarıçe, Osmanlı heyetini seyretti¹⁷⁶. Bu nehir gezintisinin ardından başvekilin bir adamı gelerek Mehmed Emni Bey için yemek vereceğini söyleyip davetli olduğunu haber etti. Ertesi sabah 20'den fazla kayıkla başvekilin kendine mahsus üstü kapalı sandalı geldi. Osmanlı heyetinin tamamı kayıklara binerek davetli oldukları yere doğru ilerledi. Çarıçe Sarayının sırasında bulunan Çar bahçesi iskelesine yanaşıldığında ise generaller Osmanlı heyetini karşılamaya geldi. Daha sonra hep birlikte başvekilin bulunduğu haneye girildi¹⁷⁷.

Mehmed Emni Bey ve başvekilin ilk görüşmelerinde başvekil hasta olarak yatmaktaydı. Bu ikinci karşılaşmalarında ise önceki görüşmesindeki hastalığından dolayı özür dileyerek sohbete başladı. Burada Osmanlı heyetine ilk olarak tatlı ve kahve ikram edildi. Aradan çok geçmeden yemekler geldi. Yemekten sonra başvekilin "gözbebeği" olarak bilinen hintosuna binildiğini söyleyen Emni Bey, General Lassy ile bahçeleri ve havuzları izledikten sonra ferah bir yerde oturmaya karar verildiğinden bahsetmektedir. Burada Osmanlı heyeti kendileri için hazırlanan askerlerin hünerlerini izledikten sonra İran'dan gönderilen bir filin oyununu seyretti. Heyet, bu davetin ertesi günü Petersburg'a beş saat mesafede bulunan Baltık Denizi yolunda Çarların oturduğu yer adıyla ünlenmiş olan mesire yerine gitti. Kurucusu olan Çar Petro'dan dolayı burası Peterhof adıyla da tanınmaktaydı. Burası büyük ağaçlarla bezenmiş düz bir zemin idi. Mehmed Emni Bey'in, Baltık Denizi sahili üzerinde gördüğü Çar Petro'ya ait bu mesire yeri özellikle dikkatini çektiği için Emni Bey 3 gün burada misafir edildi. Sefaretnamede, bu yazlık mahalde gördüğü heykellere, havuzlara, su cetvellerinin tanzimine ve ağaçlara geniş ölçüde yer verilmektedir. Buradaki her görülen heykel ve figürlerin ağzından, kulaklarından ve gözlerinden havaya su fışkırmakta ve bazı yerde de armut ağaçlarının her budağında bulunan gümüş bezelerden su aktığı nakledilmektedir. Mehmed Emni Bey, bu eşi benzeri olmayan ağacın görmeye layık güzellikte olduğundan da ayrıca bahsedilmektedir. Mesire yerindeki yüksek yokuş son bulana kadar da mermerden yapılmış küçük su çağlayanı iki taraftan da akıyordu. İçerisinde de çeşitli bitki ve hayvan barınıyordu. Buranın alçaldığı kısımda ise çeşitli boyutlarda fiskiyeler bulunuyordu. Buradaki fiskiyeler o kadar güçlü akmaktadır ki

¹⁷⁶ Safi, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁷⁷ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 10b; Safi *a.g.e.*, s. 172.

"*karpuz kaldıran*" şöhretiyle de bilinmektedir. Fıskiyelerin etrafında insan suretindeki çeşitli heykellerin ağzından da su fışkırdı. Daha aşağıda bulunan havuzun ortasında ve yanında türlü türlü ağız şekillerinden de fıskiye vardı¹⁷⁸.

1.9. Rusya'da Görülen Tershane ve Kaleler Hakkında İzlenimler

Sefaretnamede ifade edildiğine göre, Neva Nehri temiz ve derin bir nehirdi. Bu nehir Baltık Denizi'ne dökülmekte ve ayrıca nehrin pek çok limanı bulunmaktaydı. Nehrin güney tarafında ağır yüklü küçük gemiler vardı. Neva Nehri ile Baltık Denizi'nin kavuştuğu noktadaki bir adada Kronştad adında bir kale bulunmaktaydı. Burada bir gemi inşası vardı. Hatta tahminen 35 zîra' uzunluğunda yeni inşa ettikleri bir kalyonu Mehmed Emni Bey orada iken nehre bırakmışlardı. Çar Sarayı ile başvekil Kont Osterman'ın hanesi arasında bir tershane bulunmaktaydı. Ostermann başvekillik sıfatından hariç Mehmed Emni Bey'i deniz kaptanlığı sıfatıyla da davet ederek buraları gezdirdi. Bu tersanelerden başka Neva Nehrinden, Küçük Neva Nehri'ne ulaşan yerde bir adet tershane daha vardı. Burada çekdiri¹⁷⁹ gemilerine kışlak yeri yapmışlardı. Ayrıca Mehmed Emni'nin görmediği ancak Rusların varlığından bahsettiği 30-40 kadar kalyon daha vardı. Neva'dan Peterburg'a döndükleri sırada İran'dan bir elçinin geldiği haberi işitildi. Ayrıca Şah tarafından Ruslar için ayrılmış iri yarı 14 adet fil, Hint kumaşıyla üzerinde tüyler olan ve değerli taşlarla bezenmiş kıymetli bir kemer hediye edildiğini öğrenildi. Bir müddet sonra yine Petersburg'a dönen Mehmed Emni buradaki gezintilerine devam etti. Bu geri dönüşte kendisine Çariçe Sarayı civarında büyük bir kale gösterildi. Bu kalenin içinde bulunan kilisede ise Çar Petro, Petro'nun karısı Katerina ve Anna İvanovna'nın mezarı vardı¹⁸⁰.

Mehmed Emni Bey, Petersburg'da bulunduğu bu süre içinde bu şehrin pek çok yerini gezip gördü. Ayrıca diğer devlet elçileriyle de görüşme imkânı buldu. Hatta tıpkı Neva Nehrinde bulunduğu sırada İran elçisinin geldiği ve beraberinde pek çok hediye getirdiğini duyduğu gibi burada da bazı Fransız dostlarından yeni başlayan İsveç-Rus savaşı hakkında duyular aldı. İsveçle Rusların arasında sözde İsveçlilerin saldırmamasıyla bir savaş çıktığını ve bunda Rusların galip gelerek birçok esir aldıklarını öğrendi. Mehmed Emni, daha önceden görmüş olduğu hazırlıkların hakiki mana ve

¹⁷⁸ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 11a.

¹⁷⁹ Çekdiri: Savaş gemisi veya ticaret gemisi olarak kullanılan, kürekle çekilen gemi.

¹⁸⁰ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 11b; Safi, *a.g.e.*, s. 174.

sebebini de bu sayede anladığını söylemektedir. Emni Bey, o sırada Petersburg'da bulunan Fransa büyük elçisi¹⁸¹ ve onun yanında Türkçe bilen bir Fransız beyzadesiyle de dostluk tesis etti. Ruslarla Fransızların araları soğuk olduğundan dolayı Fransızlardan, İsveçlilerin savaşta yenilmediklerini, yeni bir harp için büyük ölçüde İsveç kuvvetlerinin Rus topraklarına girmekte olduğu haberini aldı¹⁸².

1.10. İstanbul'a Dönüş İçin Yapılan Hazırlıklar ve Dönüş Mübadelesi

Mehmed Emni Bey'e 1741 senesi Kasım ayı sonlarında İstanbul'a dönmesi için sadrazamdan emir geldi. Bunun üzerine Rus Başvekil ve diğer ilgililer haberdar edilerek yol hazırlıklarına başlandı. Mehmed Emni, veda için saraya davet edilerek kendisine iki mektup verildi ve ardından yola çıkmak için hazırlıklarının tamamlanmasına devam edildi¹⁸³.

Osmanlı sefaret heyeti geri dönüş hazırlıklarını yaparken, yani henüz Petersburg'da buldukları sırada, Rusya'da ani bir şekilde taht değişikliği oldu. Bu değişikliğin sonunda Büyük Petro'nun kızı Elizabet Petrovna (Yelizaveta) Çar ordularına mensup 4 bin asker ve subayla işbirliği yaparak bir gece içinde Rus tahtına çıkmayı başardı. Elizabet'in babası zamanında Rusya ile Osmanlı arasında kökleşen dostluğu devam ettirmek isteğinde bulunduğunu tahta geçtiği gün ilan etti¹⁸⁴. Mehmed Emni Bey, önceki Çariçe'den aldığı mektupları yeni Çariçe'ye onaylattıktan ve görüşmelerde bulduktan sonra 12 Aralık 1741'de Petersburg'dan ayrıldı¹⁸⁵.

Sadrazam tarafından daha önce Mehmed Emni Bey'e gönderilen mektupta dönüş esnasında iki taraf elçilik heyetlerinin nerede mübadele olunacağı hususu bildirilmemişti. Bunun üzerine sadrazama bir mektupla meseleyi sordu. Gelen mektupta iki taraf elçilerinin yine eski mahalde; yani vazifeye giderken mübadele oldukları mevkide değişecekleri hususu yazıyordu. Bu sebeple Mehmed Emni Bey kendisine verilen emre uyarak Tiçne yolu üzerinden Pravişne'ye kadar geldi. Fakat Ruslar gidişte olduğu gibi dönüş sırasında zorluk çıkararak mübadele yerini Osmanlının isteklerinin aksine bir başka yere almak istiyorlardı. Ruslar Lehistan yolunda ısrar ederken,

¹⁸¹ Marquis de la Chetardie.

¹⁸² Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 12a.

¹⁸³ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 12b; Aktepe, a.g.e., 71-72.

¹⁸⁴ Unat, a.g.e., s. 81.

¹⁸⁵ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 13a-b, 14a.

Mehmed Emni geldiği yoldan dönmeyi istedi. Ayrıca Ruslar yol boyunca geçilecek menzillerin hazırlığını Lehistan üzerinden yaptıklarını iddia ediyorlardı. Böylece taraflar arasında yeniden bir münakaşa kapısı açılmış oldu. Hararetli tartışmalar sonunda Aksu Nehri mübadele yeri olarak kabul edildi¹⁸⁶. Ancak Mehmed Emni'nin belirttiğine göre heyet, kış şartlarının da vermiş olduğu zorluktan dolayı pey sıkıntı çekti. Hem Ruslar hem de Osmanlılar hayvan bakımından çok telef verdiler¹⁸⁷.

Rusların köprü mühimmatı ve nakliye hayvanlarını geç hazırlamaları yüzünden Mehmed Emni Bey ve beraberindekiler dört gün gecikme ile 25 Mart 1742 günü Aksu sahilinde mübadele mevkiye bir buçuk saat mesafedeki bir yere geldiler. Rus heyetinin gecikeceği haberi üzerine Osmanlı sefaret heyeti 4 gün burada mecburen bekledi. Yapılan mübadele töreninden sonra Osmanlı sefaret heyeti Aksu Nehri üzerindeki Osmanlı Devleti'nin kurduğu köprüden geçerek Osmanlı İmparatorluğu topraklarına girdi. Rus elçisi Alexandre Romansof da kendi memleketi tarafına ayakbastı¹⁸⁸.

Mehmed Emni Bey, güney istikametinde yoluna devam edip mübadele tarihinden 47 gün sonra yani 20 Mayıs 1742 tarihli Pazar günü İstanbul'a geldi. Bir gün sonra sadrazamın konağına gitti ve Rusya'nın önceki Çar'ı ile Çariçe'sinden getirmiş olduğu mektupları yeni sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'ya teslim etti. Mehmed Emni Bey'in 15 Ocak 1739'da başlayan sefaret görevi de böylece son bulmuş oldu. Ancak Emni Bey görev icabı bir buçuk seneye yakın bir zaman kaldığı Rusya topraklarında ne derece sıkıldığını, vatanına bir an önce kavuşmak istediğini, özellikle yolculuk esnasında sınır boylarında mübadele sırasında kendisine çok eziyet edildiğini de sefaretnamesinde uzun uzun aktarmaktadır¹⁸⁹.

¹⁸⁶ Aktepe, *a.g.e.*, s. 23-25.

¹⁸⁷ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 15b, 16a; Aktepe, *a.g.e.*, s. 80-83.

¹⁸⁸ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 16a-b, 17a.

¹⁸⁹ Mehmed Emin Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 17a-b.

III. BÖLÜM

DERVİŞ MEHMED EFENDİ'NİN RUSYA İZLENİMLERİ

3.1. Derviş Mehmed Efendi'nin Görevlendirilmesi

Derviş Mehmed Efendi, 1732 tarihinde bir müddet sadaret kaymakamlığı yapmış olan vezir İzzet Ali Paşa'nın mühürdarlığından yetişmiş, çavuşlar kâtipliğinde¹⁹⁰ ve küçük ruznamçecilikte¹⁹¹ bulunmuştur. Biri 1755'te, ikincisi 1764'te olmak üzere iki defa sefirlikle Rusya'ya gitmiş ve ikinci sefirliğinden dönüşünde yolda Bender'de vefat etmiştir. İki elçilik vazifesi arasında ve 1758'de cizye muhasebeciliğine, 1762'de süvari mukataacılığına ve 1763'te sipah kâtipliğine tâyin edilmiştir. İncelemiş olduğumuz bu sefaretname Derviş Mehmed'in 1754-1755 yıllarında Rusya'ya ilk kez sefaret göreviyle gittiği sırada yazılmıştır. Bu sefaretname diğer 6 sefaretnameden farklı olarak gayet kısa ve öz notlardan ibarettir.

Derviş Mehmed Efendi, III. Osman'ın cülusunu Rusya'ya tebliğ vazifesiyle görevlendirildi¹⁹². Kalabalık bir sefaret heyeti ile 1754 yılı aralık ayının ortasında İstanbul'dan hareket edildi. 30 gün sonra Bender'e yaklaşıldığında ise burayı muhafaza etmekte görevli olan Abdullah Paşa'ya bir yazı gönderilerek gelecek olan Osmanlı sefaret heyeti için hazırlık yapılması istendi. Bender'de birkaç gün kalındıktan sonra Leh sınırına ulaşıldı. Sefaret heyetinin güzergahı üzerinde bulunan nehirden karşı tarafa geçilip burada bulunan Müslümanlarla görüşüldü. Ertesi gün Rusya sınırı olan Vasilivka (Vasylivka) adlı yerde yol hazırlıkları için 10 gün beklenildi¹⁹³.

Vasylivka'da hazırlıklar tamamlandıktan sonra Geyve adlı kaleye doğru yola devam edildi. Osmanlı sefaret heyeti, bu kale içinde kendileri için hazırlanan konağa

¹⁹⁰ 1752.

¹⁹¹ 1754.

¹⁹² Unat, a.g.e., s. 99.

¹⁹³ Derviş Mehmed Efendi, *Derviş Mehmed Efendi'nin Sefaret Takriri*, Ali Emiri Kütüphanesi No: 829, s. 2.

geldiler. Derviş Mehmed Efendi'nin gözlemlediğine göre Ruslar kalenin muhafazası için bir general tayin etmişti. Kalede bir miktar asker de bulunmaktaydı. Ayrıca kale içinde krala ait bir de ev vardı. Bu kalenin önünden Özi Nehri akmaktaydı. Geyve'den hareketin ikinci günü Kazak binbaşısının mahalli olan Kozluca adlı yere gelindi. Ardından yoluna devam eden Osmanlı sefaret heyeti Nijne adlı şehre geldi. Burası bir ticaret şehri olduğu için Rumlar burada ikamet ediyordu¹⁹⁴. Ardından yoluna devam eden Osmanlı sefaret heyeti Tula'ya geldi. Burası ise harp aletlerinin imalatının yapıldığı bir yerdi. Buradan da kralların ikamet ettiği Moskova'ya ulaşıldı. Moskova'da sefaret heyeti için tahsis edilen yere gelindi. Derviş Mehmed, burada kendilerine kahve ve tatlı ikram edildiğinden söz etmektedir¹⁹⁵.

3.2. Sefaret Heyeti'nin Petersburg'a Ulaşması ve Padişah Mektubunun Teslimi

Derviş Mehmed Efendi sefaretnamesinde diğerlerinde olduğu gibi ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Mübadele mahallinin belirlenmesi, konaklama yerleri, yolda karşılaşılan sorunlar ya da izlenimler, Moskova ya da Petersburg intibaları veyahut Rusya gözlemlerine dair akılda kalanlar gayet kısa ve özet notlardan oluşmaktadır. Osmanlı sefaret heyeti, Petersburg'a ulaşmasının 10. günü Petro'nun binasının bulunduğu Manastır adlı köye gitti. Daha sonra Derviş Mehmed'in anlattığına göre, kraliçenin ve başvekilin hintosu, enderun ve birun ağaları, vekiller ve generaller ile birlikte kral sarayına gelindi. Derviş Mehmed Efendi ve yanında bulunan heyet, burada kendileri için hazırlanan konağa ulaştılar. Arından başvekil tarafından bir adam gelerek Osmanlı sefaret heyetine hoş geldiniz dedikten sonra Derviş Mehmed'i Rus başvekilinin konağına davet etti. Derviş Mehmed, hal hatır edildikten sonra Sadrazam Bahir Mustafa Paşa'nın mektubunu Rus başvekiline teslim etti. Sadrazamın mektubunun teslim edilmesinin ardından Ruslar, çay ve kahve ikramında bulundular. Derviş Mehmed, Rus başvekil ile olan bu görüşmeden sonra bir kayığa binerek nehir turu yaptıklarını söylemektedir. Osmanlı heyeti, Petersburg'a gelmesinin 22. Günü İmparatoriçe Elizabet tarafından III. Osman'ın mektubunu teslim almak için saraya davet edildi. Derviş Mehmed, Elizabet ile görüşme günü saraya geldiklerinde imparatoriçenin sağında ve

¹⁹⁴ Derviş Mehmed Efendi, *Derviş Mehmed Efendi'nin Sefaret Takriri*, s. 3.

¹⁹⁵ Derviş Mehmed Efendi, *Derviş Mehmed Efendi'nin Sefaret Takriri*, s. 4.

solunda devlet adamı ve kadınlarını gördüğünü ifade etmektedir. Ardından III. Osman'ın mektubu büyük bir saygıyla İmparatoriçe Elizabet'e teslim edildi¹⁹⁶.

3.3. Derviş Mehmed'in Petersburg İzlenimleri ve İstanbul'a Dönüş

Derviş Mehmed Efendi, resmi görüşmelerinin ardından Petersburg ve civarında gezintiye çıktı. Sefaretnamede aktarıldığına göre Petersburg'da gezintiye çıkılan bir ormanın içinden Neva Nehri akmaktaydı. Bu nehrin kenarında ise bir tersane vardı. Burası küçük bir tersaneydi ve kayıklar inşa edilirdi. Bu tersane Baltık Denizi'ne yakındı. Ayrıca Derviş Mehmed, burada kaldıkları 50 gün boyunca imparatoriçenin davetlisi olarak mesire yerlerini ve kendisine ait hususi daireleri gezip gördüğünü anlatmaktadır. Bunların yanı sıra Elizabet'in davetlisi olarak Peterhof Sarayı ve bahçesi gezilerek, maskeli balo davetine de katılmışlardır¹⁹⁷.

Derviş Mehmed Efendi, Petersburg'da ikametlerinin 63. günü İmparatoriçe Elizabet'in Padişah III. Osman için hazırladığı mektubu teslim aldı. 10 gün sonra da Rus başvekilini ziyaret edip, başvekilin de mektubu alarak İstanbul yoluna düştü¹⁹⁸. Osmanlı sefaret heyeti, 27 Temmuz 1755'te Petersburg'dan ayrıldı. 42 gün sonra Derviş Mehmed Efendi ve yanında bulunan heyet Kiev'e geldi. Buradan da Bender'e ulaştılar. Osmanlı heyeti, Bender'e ulaştıktan 20 gün sonra İstanbul'a döndü¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Derviş Mehmed Efendi, *Derviş Mehmed Efendi'nin Sefaret Takriri*, s. 6.

¹⁹⁷ Derviş Mehmed Efendi, *Derviş Mehmed Efendi'nin Sefaret Takriri*, s. 7, 8.

¹⁹⁸ Unat, a.g.e., s. 101.

¹⁹⁹ Derviş Mehmed Efendi, *Derviş Mehmed Efendi'nin Sefaret Takriri*, s. 9, 10.

IV. BÖLÜM

ŞEHDİ OSMAN EFENDİ'NİN ANLATIMIYLA RUSYA İZLENİMLERİ

4.1. Şehdi Osman Efendi'ye Elçilik Görevinin Verilmesi ve Sefaret Yolculuğu İntibaları

1757 senesinde Sultan III. Mustafa'nın cülüsünü tebliğ etmek için Rusya'ya gönderilen Şehdi Osman Efendi'nin hayatı hakkında elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. Şehdi Osman Efendi, 1740 yılında Rusya'ya gönderilen Mehmed Emni Bey'in divan katipliği'nde ve daha sonra ve kethüdâlığında bulunmuştur. Ancak bu tarihten 17 yıl önce de Rusya'ya gitmiştir²⁰⁰. Şehdi Osman Efendi'nin memuriyeti hakkında bilgi veren Vasıf, kendisinin "*Çavuşlar Kâtibi*" olduğunu belirtirken, Seyyid Abdülkerim Efendi de, "*Zümre-i Hâcegan-ı Divânî'den merhum Emnî Bey Kethüdâsı*" olduğunu bildirmektedir. 1757 yılında "*Şikk-ı Sâni Defterdârlığı*" göreviyle gittiği Rusya'dan döndükten sonra çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. 1765 yılında "*Baruthâne Binâ Emîni*" ve "*Sipah Kâtibi*" olmuştur. 1769'da Hotin'de bulunan orduda, Yeniçeri Kâtibi tayin edilen Baş Muhâsebeci Kesriyelizâde Ebûbekir Bey'in yerine *Baş Muhâsebeci* olmuş ve ordu defterdârı Cânibî Ali Paşa'nın damadı Ahmed Efendi'nin orduyu zahiresiz bırakması sebebiyle azli üzerine onun yerine Ordu Defterdârı tayin edilmiştir. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı başlamasından bir yıl sonra vefat etmiştir²⁰¹.

Sefaret görevinin verilemsinin ardından İstanbul'dan karayoluyla hareket ederek Babadağ'ına ulaşan heyet, Bender yolu üzerinden Tuna Nehri'ne oradan da Lehistan'a geldi. Sefaretnameden öğrenildiğine göre, burada karantina yüzünden bir süre beklemek durumunda kalan Şehdi ve beraberindeki heyet, yola devam ederek Kiev'e vardı²⁰². Şehdi Osman Efendi'nin söylediğine göre, Kiev Kalesi dağların zirvesindeydi. Bu bölgede Kiev, Peçerski ve Podol adında üç adet kale vardı. Kalelerin arasında dereler ve

²⁰⁰ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine No: 1577, s. 14b, 20b.

²⁰¹ Polatçı, *a.g.t.*, s.3.

²⁰² Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 3a.

uçurumlar bulunmaktaydı. Atların geçmesinin imkânsız olduğu çimenli toprak, hendek, çeşitli şarmpoller ve bentlerle kuşatılmıştı²⁰³.

Şehdi Osman'ın, Rusya topraklarına ayak bastığı andan itibaren askeri yapılar üzerinde özellikle durduğu görülmektedir. Burada Kiev Kalesi dışında dikkatini çeken bir diğer kalenin ise Peçerski olduğunu belirtmektedir. Verdiği bilgilere göre, burada bulunan Peçerski Kalesi'nde, eski ve meşhur bir manastır içerisinde gömülü Ruslar arasında sevilen, iki tane rahip mezarı da vardı. Burayı pek çok kişi ziyaret ediyordu. Bunların arasında İmparatoriçe I. Elizabet da vardı. İmparatoriçe, Petersburg'dan buraya saatler süren bir yolculuktan sonra gelir ve ziyaret gerçekleştirirdi. Hatta bu kadar uzun mesafenin böyle kısa sürede kat edilmesi mümkün olmadığından, hareketten birkaç gün önce başvekil ve diğer devlet görevlilerinden elliye yakın kişi menzillere önceden gidip hazırlık yapardı. Şehdi Osman'ın söylediğine göre, ziyarete gelen imparatoriçe ve maiyetinin bu menzillerde gerekli olan yiyecek, içecek, dinlenme gibi tüm ihtiyaçları karşılanıyordu²⁰⁴.

Şehdi Osman'ın verdiği bilgilere göre, bütün bunların dışında Kiev Kalesi'nde yeni bir kilisenin de olduğunu belirtmektedir. Gözlemlerine göre, Peçerski Kalesi'nin dış tarafında düz bir alanda bir adet saray ve iki tane de göz kamaştırıcı bahçe bulunmaktaydı. Ayrıca Özi sınırında Göksu yakınlarında yeni bir kale daha vardı. Öğrendiğine göre Ruslar burayı "*hâric memleketler ve diyâr-ı İslâmiyyeden firâr itme haydûd ve erâzil-i ecnâs ile toldurmuşlardır*". Şehdi Osman bu gördükleri karşısında bazı tespitlerde bulunur ve şöyle der; "eğer Kiev Kalesi, Leh memleketinin Ukrayna sınırına yakın olsaydı etrafı korunaklı ve güçlü bir kale olurdu"²⁰⁵.

Sefaretnameden anlaşıldığına göre heyet bir müddet sonra Özi ve Bender taraflarına yaklaştı. Şehdi'nin burada anlattıklarından bahsi geçen bu bölgelere yabancı olmadığı anlaşılmaktadır. Zira daha önce 1740 yılında Rusya'ya sefir olarak görevlendirilen Mehmed Emni Bey'in yanında Leh yolu üzerinden Rusya'ya gitmişti. Bu iki yolculuğu hakkında bazı tespitlerde bulunur. Anlattığında göre, Kiev Kalesi'ne ulaştıklarında Rus memleketlerindeki çete ve çapulcular yolda onlara engel olmuştu. İlk

²⁰³ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 2a-b; Polatçı, *a.g.t.*, s. 29-30.

²⁰⁴ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 6b, 7a.

²⁰⁵ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 7a.

seyahatinde geçtikleri bu yollar sahra ve çöl olduğundan gelip geçmek zor olmuştu. Fakat, bu kez Leh yolu üzerinden geçildiğinde böyle bir sorunla karşılaşılmaı. ²⁰⁶

Yolculuğuna devam eden heyet, bir sonraki konaklama yeri olan Nijne'ye gelerek burada ikamet etti. Şehdi Osman'ın anlatımlarına göre Nijne, Rus şehirlerinin en ünlülerindendi. Genellikle burada Rumlar ve dışarıdan gelen tüccarlar bulunurdu. Heyet burada pirinç, kahve gibi zaruri ihtiyaçlarını temin etmek için bir iki gün kaldı. Heyetin Nijne'de kaldığı konağın etrafında çok sayıda karakol ve hafiyeye olduğu gözleniyordu. Şehdi Osman burada 1737 yılında esir edilmiş olan ve Nijne'de esaret hayatı yaşayan Osmanlı esirleriyle görüştü. Burada dikkatini çeken esirlerden biri Şahin Ağa'nın kızı Fatma idi. Onun anlattığına göre her yer çok sıkı korunmasına rağmen Fatma, Osmanlı heyetinin kaldığı konağa kadar ulaşmıştı. Durum üzerine Osmanlı heyetiyle ilgilenmekle görevli olan Rus tercümanı, gece yarısı Şehdi Osman'ın yanına gelerek esire hakkında birtakım uyarılarda bulundu. Tercümana göre, şehirdeki Ukrayna Kazak askeri ve ahalsi serbest ve itaatsizdi. Bu sebeple de Osmanlı heyetine sığınan esirleri gasp etmek için saldırıda bulunabilirlerdi. Ancak Şehdi Osman, tercümanın anlattıklarına pek de itibar etmeyerek, kendisini uyarmaya gelen tercümana şunları söyledi: *"Bunun aslı nedür, madde-i tahhazzübünüz esire ise biz ânı cebren almadık ve girü İslam memleketine icrâ' itmeyüb berâberce pâ-y-i tahtınız olan Petreburk'a gideyoruz ve bu nizâ' mahal-i mezbûrda âyan-i devletiniz ile fasl olur ve illâ sizin bu maglatanızdan kat'a bir şey hâsıl olmadığından gayri bu dostluğa muhâlif cesârete me'mûriyetiniz olmamağla devletiniz tarafından mu'teb olacağınız ma'lûmunuz degil midür"*. diye belirterek esireye gösterilen muamelenin devletlerarası hukuka uygun olduğunu söyledi. Ertesi gün Fatma'yı da yanına alarak yolculuğuna devam eden sefaret heyeti bir müddet sonra Kazak Hatmanlarının karargâhı olan Gluchov şehrine ulaştı ²⁰⁷.

Gluchov'da da Osmanlı esirleriyle ilgili Nijne'deki olaya benzer bir durum yaşandı. Özi Kalesi esirlerinden kalaycı Hüseyin'in oğlu Ahmed, burada Osmanlı heyetine sığındı. Esir Ahmed bundan önce esirlikten kurtulmak için, üç defa firar etmiş ancak başarılı olamamıştı. Bu sefer ise bir ara fırsatını kollayıp Şehdi Osman'a ulaştı. Ancak bu durum Şehdi Osman'a normal gelse de Rus mihmandarını yine öfkeliendirdi. Rus mihmandar birden hiddetlendi ve: *"Eğer bundan böyle bu makûleleri kabûl idecek*

²⁰⁶ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 7b.

²⁰⁷ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 7b, 8a, 9a.

isen bu emr bizim tamâm hilâf-ı muktezâmız olmağla olmayacak manâdır hulâsa bu halde ben seninle gitmem ve bu hizmetimden keff-i yed iderim" diye söyledi. Şehdi Osman da ne kendisinin ne de maiyetinde bulunan herhangi birinin buradaki evlerin hiçbirine girmediğini, sokaklara gizlice bir adam göndermediğini, kendisine gelen esirlerin himâye edilmesinin de anlaşma şartlarına uygun olduğunu yineledi. Ayrıca bu tarz konulara devletlerin kendi aralarında çekidüzen vereceğini ifade etti. Sefaretnameye baktığımızda bu tip uyarıların ya da anlaşmazlıkların çok sık yaşandığı görülmektedir. Şehdi Osman da sefaretinde Rusların kanunlara aykırı davrandığını ve çeşitli "*yalan dolanla*" esirlerin Osmanlı heyetine ulaşmasını engellediklerini söylemektedir²⁰⁸.

4.2. Şehdi Osman'ın Moskova ve Civarı Hakkında İzlenimleri

Osmanlı sefaret heyeti, yukarıda anlatılan olayların atmosferinde Moskova yolculuklarına devam etti. Kendilerine memur edilen Rus heyetiyle bu tip tartışmalarla yolculukları boyunca karşılaştı. Bir müddet sonra da heyet, Moskova'ya geldi. Şehdi Osman, buraya geldiklerinde esir kadınların Osmanlı heyetine dâhil olmasına engel olmak için 100 kadar Rus askerinin görevlendirildiğinden bahsetmektedir. Bu kadar askerinin etraflarında olmasından rahatsız olmuş olacak ki, sefaretnamesinde bu askerler için "*işe yaramaz*" tabirini kullanır. Bu askerler bahçe ortasında silahlı ve tertipli bir şekilde gece gündüz koruma oluşturmuşlardı. Heyetin kaldığı yer o kadar korunaklıydı ki kuş bile geçemiyordu. Yolculuk için gereken zaruri ihtiyaçların ve kızakların temin edilmesi için altı gün burada beklendiği aktarılmaktadır²⁰⁹.

Şehdi Osman'ın Moskova'ya dair verdiği notlar kısa olmasına rağmen şehirde geniş bir gözlem yaptığı anlaşılmaktadır. Onun anlatımlarına göre, Moskova'nın içinden akan adı yine Moskova olan ünlü bir nehir vardı. Moskova, Rusların eski başkenti olarak anılıyordu. Eski başkent olmasına rağmen heyetin bulunduğu tarihte büyüklüğünü ve eşsizliğini koruyordu. Şehdi'nin anlatımlarına göre geniş, meşhur ve kalabalık bir şehir olan Moskova düz, büyük bir alanı kaplayan ve içinde manastırları, geniş sarayları olan eski bir şehirdi. Moskova'nın etrafında köyler bulunmaktaydı, gayet mamur ve toprağı verimliydi. Fakat buralarda soğğun şiddeti fazla olduğundan ekili

²⁰⁸ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 9a-b.

²⁰⁹ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 10a-b; Polatçı, a.g.t., s. 38-39.

yerlerin hasadı zordu. Osmanlı heyeti, Moskova'ya girişinin yedinci günü sefaret yolculuğuna devam etti.

4.3. Şehdi Osman'ın Novgorod İntibaları ve Esirler

Heyet Moskova'da ayrıldıktan bir müdet sonra Novgorod'a ulaştı. Şehdi Osman'ın söylediğine göre Novgorod Kalesi, Moskova şehrinden eskiydi. İçinden Turla'ya kadar Volhov nehri akardı. Bu nehirden Petersburg'a gemiler giderdi. Bu kale aslında İsveç sınırının yakınındayken daha sonra burayı Ruslar İsveçlilerden almışlardı. Şimdi sınırdan içeride bir şehirdi. Şehdi Osman, Novgorod'da kendileri için hazırlanan konağına geldiklerinde ise çok iyi karşılanarak samimi bir merasim düzenlendiğini ifade etmektedir²¹⁰.

Şehdi Osman, daha önce Nijne ve Gluchov'da esirlerle ilgili yaşadığı sorunların benzerini Novgorod'da da yaşadı. Anlattığına göre, Novgorod Kalesindeki, Su Kapısı yakınında yaşayan Özi esirlerinden olan Veli Usta'nın oğlu Ataullah, her yerin çok iyi korunmasına rağmen sefaret heyetine ulaştı. Sefaretnamede anlatıldığında göre, esir Ataullah o kadar perişan bir haldeydi ki ağlayarak, kelime-i şahadet getirerek, feryad-ı figan ederek Şehdi Osman'ın yanına geldi. Yaşanan bu olay üzerine Rus devlet adamları, Osmanlı heyetine bir şekilde ulaşan esirleri kılıçlarıyla aldıklarını ve üstelik bunların Hıristiyan olduklarını iddia ettiler²¹¹. Bunun üzerine Şehdi Osman: *"Bire canım birkaç defadır sizlere bildiriyorum. Tayin ettiğiniz konaklardan dışarı çıkıp evlerinizden veya sokaklarınızdan adam toplamıyoruz. İçlerinde imanları sağlam olanlar bu kadar muayyen bekçiler ve karakollar arasından Allah'ın inayeti ve dinin yardımıyla kurtulmuş geliyorlar. Bu madde ise dinin gereği ve anlaşmanın icabıdır. Bana geleni kabul etmeyip de kovayım mı? Evvela bu türlü şeyler dostluğa uygundur ve anlaşma şartıdır. Anlaşmanın şartlarına göre bu esirleri kendiniz zahmetsizce teslim başlayacakken böyle boş, yersiz sözlerle dostluğu bozacak hallere cesaret edersiniz. Galiba böyle hoş olmayan hallere devletinizin rızası olmamalıdır. Önceden de dediğim gibi bu maddeler Başvekil ve diğer reisleriniz ile konuşulur. Şimdilik diğer işleri görelim"* diye söyleyerek durumu izah etmeye çalıştı. Rus yetkililer Osmanlı esirlerini sürekli olarak saklama ve Osmanlı elçisine göstermeme gayreti içindeydiler. Ruslar,

²¹⁰ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 11a.

²¹¹ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 12b.

Osmanlı sefaret heyetiyle de esirlerle ilgili bu doğrultuda anlaşmaya varmayı amaçlıyorlardı. Fırsatını buldukça da esirler konusunda ya ikazda bulunuyorlar ya da anlaşmaya varmaya çalışıyorlardı. İşte Şehdi Osman'ın cevabı üzerine Rus yetkilinin esirler konusundaki tavrını belli eden konuşması şöyledir: "*Hâşâ uygunsuz hareketiniz yoktur. Her tavrınızdan hoşnuduz. Ancak bu esirler maddesindeki ısrarınız devletimizin rızasına gayet aykırıdır. Bu konuda biraz rehavet gösterin. Ne kadara razı olursanız gizlice biz getirip teslim ettikten sonra günden güne ilerleme olacağından şüphe etmeyin.*" Şehdi Osman, bu şekilde süren uzun müzakerelerin ardından aradaki ihtilafın halledildiğinden söz etmektedir²¹². Bu olaylar ışında Osmanlı heyeti, bu kalede bir gün kaldıktan sonra Petersburg'a doğru hareket etti.

4.4. Şehdi Osman Efendi'nin Petersburg ve Civarı Hakkındaki İzlenimleri

Osmanlı heyeti, maiyetindekilerle ve yanında bulunan Rus görevlilerle 1758 Nisanının son haftalarında Petersburg'a vardı. Şehdi Osman'ın ifadelerine göre, Petersburg'da Rusya hükümeti adına "*Hoş geldin*" demek için karşılına daha önceki Osmanlı sefiri Emni Mehmed Bey ile Rum asıllı Yorgaki geldi²¹³. Sefaret heyeti, alayla şehre girdiğinde onları '*geliyor geliyor*' sesleriyle karşıladılar. Aradan bir buçuk saat geçtikten sonra güçlükle Osmanlı heyetine tahsis edilen konağa ulaşıldı. Osmanlı sefaret heyetinin maiyetine Türkçe, Arapça ve Farsça'ya hâkim Trabzon asıllı Kostantin tayin edildi. Başvekilin yanına gitmeden bir gün önce Kostantin gelip, "*Başvekil dostane selamlar gönderdi. Bugün yol yorgunluğunu atsınlar, yarın şehre davetleri için devlet adamlarımızdan muteber bir kimse tayin edilir*" diyerek Osmanlı heyetinin eline teşrifat defteriyle birlikte bir de harita verdi. Şehdi Osman, kendisine verilen bu haritanın içinde hoş olmayan, din ve devletin namusuna dokunan bir sürü şeyler gördüğünü söylemekte ancak bunların ne olduğu hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir²¹⁴. Şehdi Osman, sefaret görevi boyunca kendisine sık sık din ve devletin kurallarına aykırı tekliflerde bulunulduğunu söylemektedir. Örneğin, Rusların bu tekliflerine göre, Osmanlı heyeti ne kadar esir isterse söylesin biz getirelim, etraftan gelenlere itibar etmesin veyahut duyduklarına değil de Rusların sözlerine itibar edilmesi isteniyordu²¹⁵. Burada samimi sohbetler yapıldıktan sonra tatlı, kahve, tütüsü merasimi düzenlenerek

²¹² Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 13a-b.

²¹³ Unat, *a.g.e.*, s. 108.

²¹⁴ Unat, *a.g.e.*, s. 108-109.

²¹⁵ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s.11a-b; Polatçı, 39-40.

ufak tefek meseleler konuşuldu. Osmanlı sefaret heyeti, ertesi gün buldukları yerden emanetleri teslim etmek üzere başvekilin konağına hareket etti. Osmanlı heyetini almak için gelenler arasında tercüman Yorgaki'de²¹⁶ bulunmaktaydı²¹⁷.

Şehdi Osman buradaki karşılanmaları hakkında şu ayrıntıları aktarmaktadır: "İki trampet ve bir gümüş kös²¹⁸ çalınıyordu. Ardından tertipli olan yedekler, daha sonra tabi olan hintolar, daha sonra önü arkası, sağı solu süslü ve tertipli çukadarlar, başları tüylü iki asker ve bunların arkasında da süslü, silahlı 7'den fazla hademe vardı. Her yer birçok devlet adamı, kadın ve tıklım tıklım insanla doluydu". Vasil Adası denilen yer ile Neva Nehri arasındaki adada belirlenmiş olan iskeleye gelindiğinde Osmanlı sefaret heyeti için hazırlanan kral sandalına binilerek karşıya geçildi ve başvekilin konağına ulaşıldı²¹⁹.

Şehdi Osman ve yanında bulunanlar Rus başvekilin odasına geldiğinde, başvekil makamından üç dört adım ileri çıkıp ayağa kalktı. Şehdi Osman da iki eli kemerinde başvekilin karşısına geldi. Resmi selamlama ve edadan sonra divan kâtiplerinin elinde bulunan padişahın, vezirin ve şeyhülislamın mektuplarını başına kaldırarak ilerleyen Şehdi, emanetleri hürmetle öperek başvekiline teslim etti. Daha sonra da dostane sohbetler edildi. Şehdi Osman, sohbet sırasında 20 sene önce Petersburg şehrinin fakir olduğu ama bu imparatoriçe zamanında Avrupa sanayisiyle yeniden geliştiği hakkında konuşulduğundan bahsetmektedir. Kurallar gereği kahve ikram edilip sohbet edildikten sonra Osmanlı heyeti konağına döndü. Ardından Kostantin, Şehdi Osman'ın kaldığı konağa gelerek gizli bir sözüm var dedi ve sözlerine şu şekilde devam etti: "İmparatoriçeye teslim edeceğiniz anlaşmanın suretinde bazı değişiklikler ve eklemelerin yapılması için bütün halk ve devletimiz tarafından ricaya geldim. Eğer ricamı kabul ederseniz bu yeni yazacağınız yazıyı göstereyim. Bu konuda bizi memnun etmiş olursunuz. Zira divanda tüm elçiler karşısında okunacaktır. Sizin bildirinizde devletimizin şanına beklenen övgüler yeterli değil. Size teklif edilen yazı ufak bir

²¹⁶Yorgaki aslında İstanbul'da doğmuştur. Gençliğinde Hasan Kulı diye bilinir. Çengiler arasında büyüyüp gelişmiştir. Müzik bilimi eğitimi almıştır. Bazen büyük anlaşmalarda elçi (balyos) tercümanlığı yapmıştır. Bir müddet sonra Boğdan Voyvodası Kostantin'in hizmetinde bulunmuştur. Venedik ve Avusturya memleketlerini gezmiştir. Daha sonra Rusya'ya gelmiştir. Buradaki rütbesi mirliva payesine yakındır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 14b.

²¹⁷ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 13a-b, 14b, 15b.

²¹⁸ Köş: Savaşlarda, alaylarda at, deve veya araba üzerinde taşınan ve işaret vermek için kullanılan büyük davul.

²¹⁹ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 16a-b.

düzenlemeden ibarettir. Ve bundan sonra her ne emir buyurursanız ikramda kusur etmeyiz" dedi²²⁰. Şehdi Osman düzenleme kâğıdını görmek istedi ancak Kostantin düzenlemeyi kabul ederse gösterebileceğini söyledi. Bunun üzerine Şehdi Osman, kendisinin verdiği kâğıt doğru tercüme edildiyse onun tabirinde Rusya Devleti'nin şanına aykırı bir durum olmadığını söyledi. Ayrıca kendisine verilen emrin dışına çıkamayacağını da belirtti²²¹.

Şehdi Osman, Yumurta Paskalyası gelmeden bir an önce resmi görüşmelerin yapılmasını istiyordu. Bu sebeple mihmandarını anlaşmanın teslimi için başvekile gönderdi. Ancak Ruslar "*Bu hafta bizim ibadet haftamızdır, imparatoriçe kimse ile konuşmaz*" diyerek görüşme gününü Paskalya'nın beşinci gününe kararlaştırmışlardı²²².

Name-i hümayunun teslim günü geldiğinde ise Ruslar tören günü yapılması gerekenler hakkında bazı isteklerde bulundular. Bu istekler arasında şunlar yer alıyordu: Osmanlı heyeti için görevlendirilen Rus mihmandar, heyeti almak için konağa kadar gelmeyip, heyeti nehrin öbür tarafında karşılayacaktı. Şehdi Osman ve yanındakiler hintoya ulaştıklarında ise Rus askerlerinden kimse bulunmayacaktı. Rusların isteklerine göre Şehdi, İmparatoriçe'nin huzuruna çıktığında ise iki kolundan tutularak yeri öpmeliydi. Ayrıca İmparatoriçenin hintosuyla ona ait askerler Osmanlı sefaret heyetinin etrafını kuşatarak İmparatoriçenin arz odasına girecekti²²³. Bu isteklerin söylenmesinin ardından Yorgaki, Şehdi Osman'a "*Bu teklifler eski kanunlarımızdandır, değişiklik kabul etmez*" diye söyledi. Şehdi Osman sefaretnamede dile getirdiğine göre, Hıristiyan devlet elçilerinde olduğu gibi iki koldan tutularak eşitlik bahanesiyle zorla yerin öptürülmesi ve diğer isteklerin itibar kırmak için yaptırılmak istendiğini söylemektedir. Hele hele "*koldan tutma*" konusunun teklif edilmemesi gereken bir şey olduğunu ifade etmektedir²²⁴.

Şehdi Osman'ın anlattığına göre merasim konusunda pek çok anlaşmazlık yaşandı. Ruslar her seferinde devletlerin eşitliğine uymayan isteklerde bulunuyorlardı. Osmanlı heyeti ve Ruslar arasında bu şekilde süren uzun tartışmanın sonucunda İmparatoriçe'nin huzurundan ayrılırken birden yüz çevirmeyip birkaç adım kafası

²²⁰ Unat, *a.g.e.*, s. 109.

²²¹ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 17a-b.

²²² Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 18a; Polatçı, *a.g.t.*, s. 47.

²²³ Safi, *a.g.e.*, s. 207.

²²⁴ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 19a-b.

önünde geri çekilmeyi kabul etti. Ayrıca Yorgaki'den öğrenildiğine göre İmparatoriçe Peterhof'daydı. Bundan dolayı Şehdi Osman, yanında bulunan heyet ile birlikte name-i hümayunu teslim etmek üzere İmparatoriçe'nin yanına gitti²²⁵.

Şehdi Osman, name-i hümayunun anıyla ilgili şu ayrıntıları vermektedir: "Alayla İmparatoriçe sarayının avlusuna gidildi. Pencere ve kale kapılarında erkekler, kadınlar, generaller, devlet adamları, diğer devlet elçileri ve imparatoriçenin de bulunduğu kalabalık bir grup arasından geçildi. Beylerbeyi rütbesinde bir general, Osmanlı heyetini karşılayarak divan yerleri olan büyük odalarından üçüncüsüne götürdü. Şehdi Osman ve beraberindeki heyet, kendisi için gösterilen iskemleye dinlenmek için oturdu. Burada kendilerine tatlı, kahve, şeker ikram edildi. Biraz dinlendikten sonra heyet, görüşmenin yapılacağı salona davet edildi. Gelecek kişiler geldiğinde de bütün herkes ikinci odada bulunan arz odasına girdi. Şehdi Osman'ın yanında bulunan divan kâtib-i hümayunu başına kaldırarak, peşinde 7 nefer ve diğer kişilerle birlikte içeri girdi. İmparatoriçe, Şehdi Osman'ın tam karşısında taht üzerindeydi. Sağında ve solunda devlet adamı ve kadınlar doluydu. Şehdi Osman sağda ve solda dizilmiş olan bu devlet görevlileri arasından iki eli kemerinde aheste aheste içeri girdiğini söylemektedir. Ardından name-i hümayunun teslim edilmesini şu şekilde nakletmektedir: "...*kâtib-i dîvan elinden alub üç def'a takbîl ve serime vaz' ile imparatoriçe cânibine atf hîninde başvekil ilerü geliüb yedimden ahz ve imparatoriçe cânîb-i yem'ininde sediyeyni beraberî zeruzpûş sofrâ şeklinde olan kürsî üzerine vaz' iyledükten sonra takrîrimizün mahzûziyyetlerin müş'ir cevabını imparatoriçe işâretiyle bir kıt'a varaktan başvekil kıra'at ve mesfur Yorgaki tercüme ve tefhim eyledükten sonra yine kemâfi'l-evvel ellerim kemerimde başımla ikrâmane işaret-i tevdi' ve verâma birkaç hatve çekilüb ba'dehû taklîb-i vech ile salifü'z-zikr divanhâne şeklinde olan mevkî'e hirâm ve ibtidâ kâ'id olduğımız sandaliyyede teneffüs ü ârâm ..."* Daha sonra tatlı, kahve ikram edildiğini söyleyen Şehdi, burada kendilerine ikram edilenlerden bazılarının Osmanlı Devleti'ndekine benzer olduğunu aktarmaktadır. Örneğin sofranın, havlunun, elbezi ve kaşıkların "*bizimki gibi*" fakat diğer sahan, tas ve bıçakların gümüşten olduğunu söylemektedir. Yemek yeme vaktinde ise Fransa'dan özel getirdikleri şarkıcı ve sazcular ile batı tarzı eğlenceler yaptıklarını belirtmektedir. Elçinin yiyip içmesini orada bulunan kadın erkek bütün herkes izledi. Hatta Çariçe'nin veliahdının artan hoşafından içtiğini

²²⁵ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 20a-b, 22a-b, 23a-b.

şu şekilde nakletmektedir: "*Leh kralının oğlu ve Çariçenin veli'ahdı olan yeğeni tebdil-i hey'et gelüb bakiyye kalan hoşâblarımızdan nasibleri olmağla biraz beyzâdeleriyle sefâlanmışlardır*"²²⁶. Name-i hümayun teslim edildikten bir müddet sonra Şehdi Osman davetlerinden dolayı teşekkür için başvekilin yanına gitti. Burada başvekil name-i hümayunun tesliminden gerek imparatoriçenin gerek kendisinin son derece memnun olduklarından bahsetti. Ardından Osmanlı sefaret heyeti, bahçe ve havuzların seyredilmesi için imparatoriçe tarafından davet edildi. Şehdi, burada imparatoriçenin yaptırdığı acayip binalar, garip havuzlar, sıradan suretler ve resimlerin bulunduğunu aktarmaktadır. Tüm bunların ardından Osmanlı heyeti Petersburg'da kendilerine tahsis edilen konağa tekrardan geldi²²⁷.

Petersburg şehrinde liman da vardı. Şehrin güneyinde ise gümrük uygulaması bulunuyordu. Ağır yüklü olan Felemenk, İngiltere, Fransa, İsveç ve Danimarka gemilerinden gümrük alınıyordu. Bu bölge büyük ve dağlık bir yerdi. Ruslar burayı 40-50 sene içinde meydana getirmişlerdi. Şehir içerisinde hala biraz ormanlık alan vardı. Ama şehrin etrafı gökyüzü görünmeyecek kadar dağlıktı. Ayrıca Şehdi Osman burada kendisine ilginç gelen bir detaydan da bahsetmektedir. O da şöyledir ki; hazine defterlerine kayıtlı kuru ağaçların bulunduğudır. Öyle ki kimsenin bir ince dalını bile koparmaya yetkisi yoktu. Bunun nedeni sorulduğunda "*hazineden istendiğinde tersane ve donanma mühimmatı için saklanmıştı ve korunmaktadır*" diye cevap vermişlerdi²²⁸.

4.5. Şehdi Osman Efendi'nin Neva Nehri ve Civarı Hakkındaki İzlenimleri

Resmi görüşmeler bittiğinde heyetin gezdiği ilk yerler arasında Neva Nehri ve civarı gelmektedir. Şehdi Osman'ın anlatımlarına göre, Neva Nehri'nin batı sahili ormanlıklarla süslü düz bir yere sahipti. Arkası Arnavut köyü bayırına benziyordu. Burada bulunan sarayın arkasında ayrıca bina bulunmaktaydı. Etrafında ise dümdüz geniş bir alan vardı. Çevrede bulunan dağ peçelerindeki suların aktığı yatak girişinde ve diğer pek çok yerde havuzlar oluşmuştu. Yer yer enderun bahçesinde yaptıkları havuzlar, taştan ve ağaçtan parlatılmış insan, at, araba ve duvar suretleri görülmüştür ki

²²⁶ Safi, *a.g.e.*, s. 208.

²²⁷ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 24a-b, 25a.

²²⁸ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 34b.

her birinin ağız ve kulağında fiskiyeler bulunmaktaydı. Burada bulunan büyük havuzun ortasından akan su ise epey fazlaydı. Çeşitli boynuz uçlarından da sular fışkırıyordu²²⁹.

Şehdi Osman'ın Petersburg'da bulunan Neva Nehri intibalarına ilaveten, Çar Petro'nun kendi ismine mensup yaptırdığı kale bulunuyordu. Bahsettiği bu kale ise Neva Nehri'nin kuzey tarafında ve Çar sarayının karşısındaydı. Etrafı Neva Nehri ile hendek gibi kuşatılmış bir şekilde yapılmıştı. Ancak içeride asker odaları ve büyük bir kiliseden başka bir şey yoktu. Şehdi Osman'ın kaydettiğine göre, kilise içinde Çar Petro ile ondan sonra hükümete gelmiş olan Katerina ve Anna'nın mezarları güzel örtülü sandıklar içine gömülüydü. Neva Nehri geniş ve derin bir nehirdi. Nehir, çar sarayının batı tarafında iki parçaya bölünüyordu. Nehrin kolları yarım saat mesafe aralıklarla birbirini buluyordu. Neva Nehri deniz kadar büyüktü. Bu nehir, Kronştad Kalesinden Baltık Denizi'ne dökülüyordu²³⁰.

Şehdi Osman, yapılan görüşmeler ve gezintilerin ardından bir iki gün sonra başvekil aracılığı ile yurda dönmek için imparatoriçeden müsaade istedi. Ancak, daha gezilip görülmesi gereken pek çok şeyin olduğu, evvela bu gelecek Pazar gecesi meydan oyunu diye bilinen hayalbazlık oyununu ve Fransa'dan yeni gelen sazandelerimizi seyretsinler ondan sonra giderler diye başvekil aracılığı ile çariçenin emrini ilettili. Ardından Osmanlı heyeti cumartesi sabahı başvekil tarafından tiyatroya davet edildi²³¹.

Cumartesi günü geldiğinde ise Başvekilin davetlisi olarak konağına gidildi. Konakta bulunanlar arasında bütün diğer devlet elçileri, küçük Rusya hatmanı ve eski Gürcü hanlarından Vahtang Han'ın oğlu da bulunuyordu. Ancak Şehdi Osman davette kendilerine farklı bir muamelede bulunulduğunu aktarmaktadır. Şöyle ki, kendileri dışında herkesin güler yüzle karşılandığını ancak kendilerinin "*kederli bir ifadeyle*" karşılandıklarını ifade etmektedir. Şehdi, davet esnasında tatlı, kahve ve şerbet ikramından sonra hep birlikte saray bahçesinin seyredilmeye gidildiğini söylemektedir. Akşam vakti yine hep birlikte hintolara binilerek şehir içinde olan tiyatroya gidildi. Şehdi Osman, bu süre zarfında rengarenk kıyafetler içinde garip görünen sihirbazların

²²⁹ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 25b.

²³⁰ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 34b.

²³¹ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 26a.

gösterilerini ve diğer eğlencelerin izlendiğini nakletmektedir. Bir iki saatlik bu eğlencelerin bitmesinin ardından da heyet, konağına geri döndü²³².

4.6. Rus Tersaneleri Hakkında ve Civar Kaleler Hakkındaki İzlenimler

Başvekil ile yapılan gezintinin ve masharalık gösterilerinin ardından bir müddet sonra Yorgaki gelerek esas gezilmesi gereken tersanelerin Kronştad Kalesi'nde bulunduğunu söyledi²³³. Bunun üzerine hep birlikte Osmanlı heyeti için hazırlanmış gemiye binilerek buraya altı buçuk saat uzaklıkta olan Neva Nehri'ne ulaşıldı. Şehdi Osman'ın anlattığına göre, Rusların donanmaları ve buradaki tersane askerleri Brandenburg Seferinde görevliydi. Bundan dolayı geride kalan tersane kethüdası, general, liman reisi, tersane emini ve polkovnik diye bilinen binbaşılı hintolarla iskele başında Osmanlı heyetini karşıladı. Şehdi Osman, burada imparatoriçenin özel sarayına gidildiğinden de bahsetmektedir. Bu sarayda Osmanlı heyetine Türk aşçılar tarafından hazırlanan tatlı, kahve ve şerbet ikram edildi. Şehdi Osman'ın ifadelerine göre, buranın tersane kethüdası olan general ki -söylenildiğine göre 45 sene tersane ve askeri hizmetlerde bulunmuş- deniz işlerinde maharetli bir kişiydi. Sözü geçen bu Rus general, yaşı 90'ı aşmış bir ihtiyardı²³⁴.

Şehdi Osman sefaretnamenin bu bölümünde Rusların fetih hareketleri, tersaneleri, limanları ve nasıl bir iklime sahip olduğu hakkında bazı detaylar vermektedir. Sefaretnamede ifade edildiğine göre, Kamçatka Kale'si deniz kenarına, Çin'e ve Amerika'nın kuzey tarafına biraz yakın olduğundan Ruslar o semtlerden bazı yerleri ele geçirmeyi çok istiyordu. Yine bahsettiğine göre, Ruslar Amerika'nın kuzey bölgesinde bazı yerleri istila ederek burayı dört parça kalyon, mühimmat ve birkaç senelik zahirelerle donatmıştı. Bu bölgedeki hava sürekli soğuktu. Yaz mevsiminde bile her yer kutup gibiydi ve denizlerde gezip tozma bu sebeple yapılamıyordu. Burada, Danimarka ve İngiltereli liman reisi ve tersane emini olan iki polkovnik de okyanusta yaptıkları seyir ve sefer sırasında gördükleri şeyler hakkında Şehdi Osman'a anılarını anlattılar. Ancak Şehdi bu anlatılanlar hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir. Kalyonların liman ve tamir yeri olan Kronştad Kalesi'nin de, Osmanlı heyeti tarafından seyredildiği Şehdi Osman'ın notları arasındadır. Şehdi Osman burada bulunan

²³² Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 26b; Polatçı, *a.g.t.*, s. 59.

²³³ Unat, *a.g.e.*, s. 110.

²³⁴ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 27a.

kalyonların "eşsiz" olduğundan söz etmektedir. Sefaretnamede nakledildiğine göre, burada ambarlı kalyonlarının sığıdığı genişçe bir ene sahip olan büyük bir hark vardı. Harkın içinin iki yönü de kale hendeği duvarı gibi sağlamdı. Duvarları kargirdi ve zemini ağaç balvanlarla yapılmıştı. Söylediğine göre, Ruslar Neva Nehri üzerine bir set ve bir de kapı inşa etmişlerdi. Biraz ileriye ise bir köprü yapmışlardı. Köprünün kemeri altında üç ambarlı kalyon geçecek kadar büyük bir kapı bulunmaktaydı. Açılıp kapanması köprüye yapılan demir aletlerle sağlanıyordu. Ama köprü kapısından ileri geçmek mümkün değildi. Gemileri kemerden öte bulunan harka gönderecekleri zaman, kemerin kapısını açıp su ile harkı doldurduktan sonra Neva'da bulunan gemiyi birinci harka gönderirlerdi. Daha sonra bu kemer kapısından ötedeki harka suyu akıtırlardı. Sonra da kapıyı kapatıp akan suyu kontrol altına alırlardı. Bu harkın sonu Baltık Denizi'ne kadar gidiyordu. Harktaki suyu boşaltmak için de demir aletli tulumbalar kullanılıyordu. Setin üzerindeki su, küçük harktan aşağıda bulunan Baltık Denizi'ne gönderiliyordu. Büyük hark tamamıyla sudan tahliye edildikten sonra tamir edilecek gemileri burada tamir ediyorlardı. Daha sonra yine denize çıkarmak istediklerinde kemer kapsını açıp, hark dolduktan sonra tamir edilen gemiyi geri çekiyorlardı. Ayrıca harkı kurutmak gemilerin çürümesine de engel olmaktaydı. Şehdi Osman'ın aktardığına göre, Petersburg teranesinde yapıлып Neva Nehri'ne bırakılan üç ambarlı geminin aynısı Osmanlı Devleti'nde de bulunuyordu. Şehdi Osman, bu yeni yapılan gemi Neva'ya bırakılırken orada olduğunu notlarına düşmektedir. Neva ile Baltık Denizi arasındaki boğazın ortası, sahile birer saat uzaklıktaydı. Burası sığ ve taşlık olduğundan gemilerin geçmesine engel oluşturuyordu. Ancak Kronştad Kalesi ve Baltık Denizi gemileri korumak için güzel bir yerdi²³⁵.

Şehdi Osman'ın ifadelerinden anlaşıldığına göre, bu tersanelerinden başka Petersburg'da kral sarayının üst yanında ve Neva Nehri köprüsü yakınında, gemi inşası için özel yapılmış bir tersaneleri daha vardı. Ayrıca küçük Neva Nehri'nden büyük Neva'ya dökülen yerde çektirme gemilerininin kışlaları olan bir büyük tersane ve liman da mevcuttu. Bunların dışında büyük bir tersaneleri daha vardı. Çin hududuna yakın olan Kamçatka kaleleri ise Petersburg'a 17 bin vers mesafedeydi. Her vers on ikişer dakikadan tamamı 3400 saat ediyordu. Kamçatka Kalesi'nin yolu aralıksız yağan kardan ve şiddetli kıştan dolayı o taraflara karadan gidenler kızaklarla giderdi. Bazı yerlerde

²³⁵ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 27b, 28a-b.

kızaklara at bağlanır, gereğine göre bazı yerde geyikler bağlanır bazı yerde de iri köpekler koşturulurdu. Geyikler eğitildiklerinden dolayı bir konaktan diğer bir konağa ulaştığında bir adım bile ileri gitmiyordu. Bundan sonraki yol için başka geyikler koşulurdu. Kızakları koşan köpeklerin yiyeceği kuru balıktı. Ne zaman süratli yürümleri istenirse ileride olan köpeğe bir parça balık atılır, geridekiler ondan önce alalım diye ileriye doğru koşarlardı. Bu şekilde kızağı süratle sürükleyip götürürlerdi. Bu yerler yani kızakları geyik ve köpeklerin çektiği yerlerde şiddetli soğuk olduğu için insan bile zorlandığından yüzlerine kürkten örtü örtüp, gözlerine ise cam geçirip giderlerdi²³⁶.

4.7. Petersburg ve Civarı Hakkında İzlenimler

Tersanelerin seyredilmesinden sonra Petersburg'daki ev, kütüphane ve matbaa gibi bazı binalar gezildi. Şehdi Osman'a bu gördüğü binalar değişik ve farklı gelmiş olmalı ki bunların "*acayip*" olduğunu söylemektedir. Daha sonra Yorgaki ve yanında bulunanlarla birlikte üç katlı, yüz kadar odası olan kargir bir dükkâna ulaştıklarından da söz etmektedir. Sefaretnamede anlatıldığına göre, buradaki her oda matbaa alet ve edevatları ve resimlerle doluydu. Bunlarla uğraşan pek çok insan vardı. Bu saraydaki onca alet ve mühimmatın masrafı, bu kadar kişinin malzemesi çok lüzumsuz değil midir diye Yorgaki'ye sorulduğunda "*Bu matbaa boşuna ve faydasız değildir. Hem bu sanat devlete gayet lazımlı ve faydalıdır*" şeklinde bir cevapla karşılaşıldı. Şehdi Osman, daha sonra bu dükkânla yan yana bulunan "*müze*" diye bilinen büyük bir saraya da gidildiğini ifade etmektedir. Burada acayip yaratıklar ve garip cisimler, türlü türlü insan ve hayvan suretleri ve her memlekete ait kılık kıyafet, elbise ve silah gibi bir çok şey izlendikten sonra Osmanlı sefaret heyeti konağına gelmiştir²³⁷. Tarif edilen bu müzeye Necati Efendi de sefaretnamesinde yer vermiştir. Bahsi geçen bu binanın bugünkü Neva Nehri kıyısında Ermijaj Müzesinin karşısında yer alan Kunstkameka Müzesi olduğu anlaşılmaktadır.

Şehdi Osman'ın anlattığına göre, birkaç gün sonra Yorgaki gelerek, Osmanlı heyetini Peterhof'a götürmek için davet etti. Ardından Peterhof'a ulaşan heyet, kendileri için hazırlanan konağa geldi. Daha sonra imparatoriçe birini göndererek Osmanlı

²³⁶ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 29a-b.

²³⁷ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 30a.

heyetini gece sarayda verilecek davete çağırıldı²³⁸. Şehdi Osman'ın aktardığında göre, içeri girildiğinde sarayın ricali, kadınları, generalleri ve burada bulunan diğer devlet elçileri dörder beşer oturmuş kâğıt oynuyorlardı. Salonda kurulan 30-40 adet masa üzerinde kâğıt oynayanları ayaktaki misafirler de seyrediyordu. Onun verdiği bilgilere göre masada oturanlar, oyunla meşgul olanlar ve orada bulunanların hepsi imparatoriçe içeri girdiğinde "*İmparatoriçe yanımıza geldi*" diye ayağa kalktılar. Ama İmparatoriçe I. Elizabet henüz saraya gelmemişti. Şehdi Osman, İmparatoriçe'yi beklerken bir müddet sonra Yorgaki'ye "*Namazımız vakti geldi ve zamanı kısa olduğundan imparatoriçeyi daha fazla beklersek namazın vakti geçer. Davetlerine icabeten geldik. Bu kadar izleme yeterlidir biz artık konağımıza dönelim. Sen bizim adımıza gidip hoşlandığımızı bildir ve özür dile*" dedi. Yorgaki de "*Konağınıza gitmeniz münasip değildir. Eğer başka bir durum yoksa namazı kılmak için yer tedariki mümkündür*" dedi²³⁹. Bunun üzerine kendilerine divanhane şekilde büyük bir oda namazların eda edilmesi için verildi. Şehdi Osman, namaz kılarken burada bulunan büyük bir kalabalık tarafından izlendiklerini söylemektedir. Namazı edadan sonra yine salona geri döndüler. Çok geçmeden de İmparatoriçe geldi. Daha sonra kuralları gereği eteklerin öpülmesi için Fransa, Avusturya ve diğer devlet elçileri devletlerinin paye ve rütbeleri gereğince ard arda dizildi²⁴⁰. Tercüman, mihmandar ve Yorgaki birlikte Şehdi Osman'a gelerek "*Siz de sefirsiniz, diğer elçilerle imparatoriçemizin elini ve eteğini öpmek için birlikte peş peşe olmalısınız*" diye zorladı. Bunun üzerine "*Ben elhamdülillah dinimden razı ve hoşnudum. Siz şimdiye kadar çok çalıştınız. Daha önce imkânını bulamadığınız şimdi de bunun kolay olmayacağı besbelli, bu teklife ne gerek var? İmparatoriçeniz beni görüyor, eğer isterse bu tarafa teveccühlerinde belli ederler*" diyerek Şehdi Osman karşılık verdi. Kısa bir süre sonra imparatoriçe Şehdi Osman'ın yanına gelerek yolculuklarının nasıl geçtiğini, konaklarında rahat olup olmadığını ve memleketlerinden haz edip etmediklerini sordu²⁴¹.

Şehdi Osman, imparatoriçe geldikten sonra biraz daha oturup müsaade isteyerek davetten ayrıldığını söylemektedir. Sefaretnamede aktarıldığına göre, ertesi gün alayla Peterhof'dan hareket ederek Petersburg'a gidildi. Ardından şehirdeki sihirbazların izlenmesi için imparatoriçe tarafından tekrar bir davet geldi. Şehdi Osman'ın anlattığına

²³⁸ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 30b.

²³⁹ Safi, *a.g.e.*, s. 210-211.

²⁴⁰ Safi, *a.g.e.*, s. 211.

²⁴¹ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 31a-b.

göre, İmparatoriçe Elizabet heyetiyle gelerek sihirbazların gösterisini geç saatlere kadar izledi²⁴².

Ertesi gün imparatoriçe Yorgaki aracılığı ile Şehdi Osman'a bir haber gönderdi. İmparatoriçeye mahsus olarak yapılmış Moskova'daki Kremlin Sarayını da izleyip daha sonra selamete yoluna devam etsin, dedi. Bunun üzerine Şehdi Osman'da daha önce görmediği yerleri görmüş oldu. Bu arada hareket vakti olarak 1758 yılı Eylül ayının ilk günü belirlendi²⁴³.

4.8. Elizabet Sarayı ve Civarı Hakkında İntibalar

Osmanlı sefaret heyetinden birkaç kişi üç gün önceden Moskova'ya gönderildi. Geride kalanlar, önden gönderilenler gidene kadar orada beklemişlerdi. Şehdi Osman da Eylül ayının 14'ünde Moskova'dan hareket etti. Ancak sefaretnamede belirtildiğine göre Rusya'dan hareket etmeden önce Moskova'ya altı saat mesafede bulunan Kremlin Sarayı ziyarete gidildi. Şehdi Osman ve beraberindekiler Kremlin Sarayı'na ulaştığında onları burada kalabalık bir heyet karşıladı. Sarayda Şehdi Osman'ın gözüne ilk çarpanlar arasında; havuz ve bahçeler, acayip binalar, yıldızlı Çin işlerinden kavanoz, su testisi, çeşitli kaseler yer almaktaydı. Şehdi, bu gördüğü şeylere anlam verememiş olacak ki, duvarda asılı olarak gördüğü her bir şey için "*garip bir sanat*" olduğunu söylemektedir. Bu şekilde 20 kadar süslenmiş odanın olduğu fakat her birinin birbirinden farklı şekillerde tasarlandığı belirtilmektedir. Üstelik her odada süslü süslü çeşitli sandalyelerin olduğu da ifade edilmektedir. Odaların ve divanhanelerin döşeme tahtalarının kimi ceviz kimi ise sert ağaçtandı. Kimi şimşir ağacı renginde ama geneli karaağaç, meşe ve dişbudak ağaçlarındandı. Fakat ağaçların farklı parçalardan olduğu belli değildi, bunları her gören bütün zannediyordu. Bu sarayın yeri de etrafı da düz geniş bir alanı kaplıyordu ve bazı yerleri de bahçeydi. İçinde ise meyve olarak vişne, elma ve fındık ağaçları vardı. Onların da şiddetli soğuktan dolayı meyveleri ekşi ve lezzetsizdi. Sarayın etrafında geniş yerler, dağlık alanlar ve bahçelerinin ortasında da çimenler vardı. Çok büyük yeşillikte tarlalar vardı. Sarayın yakınında üç vers uzaklıkta dağlık bir yer daha bulunmaktaydı. Ayrıca buranın etrafı gayet sağlam kargir kale şeklinde duvarla kuşatılmıştı. Halkın evleri ve dükkânların duvarları ağaç balvan çatma

²⁴² Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 32a.

²⁴³ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 32a.

ve üzeri tahta ile örtülü, bazılarının içi alaca basma kâğıtlarla kaplıydı. Dağları ceylan, tavşan ve domuz gibi çeşitli hayvanlarla doluydu. Binaları ve çeşit çeşit boynuzlardan yapılan havuzları garip bir şekilde görünüyordu. Bu daire ve saray Şehdi Osman'ın öğrendiğine göre kısa bir sürede yapılmıştı. Buradaki bahçe, havuz ve bahçe içindeki dişbudak ve ıhlamur ağacı etrafı asma gibi sarmıştı. Türlü türlü ağaç çeşidi vardı. Yolların her iki tarafında ağaçlarla süslenmiş yerler vardı. Şehdi Osman, tüm bunların mimarının Fransalı biri olduğunu söylemektedir. Ayrıca burada görmüş olduğu şeyler epey dikkatini ve ilgisini çekmiş olacak ki "*gayet becerikli, zekâ ürünü bir yabancı sanatı*" olduğunu nakletmektedir. Şehdi Osman'ın ifade ettiğine göre bu eşsiz icatların ve acayip binaların bir benzeri yoktu²⁴⁴.

4.9. Rus Askeri Sistemi Hakkındaki Gözlemler

Şehdi Osman'ın sefaret notları arasında askeri nizamla ilgili de bilgiler bulunmaktadır. Verilen bilgilere göre, Ruslar Petersburg'da askeri talim yapar ve bu herkes tarafından bilinirdi. Kara ve deniz muharebe ilminin öğrenilmesi için yaklaşık 100-200 odalı iki adet büyük saray vardı. Birinde kara harp işinin talimi, diğerinde de deniz harp ilminin talimi yapılırdı. İçi özel üstatlar, zabitler ve talebelerle doluydu. Çocuklar küçüklüğünden ta 16 yaşına kadar talim ve terbiye edilirdi. Sonra dışarıda olan ortalara, kalelere, zabitlik ve dirliklere çırak olurlardı. Bu talim ve terbiye konusunda bütün devlet büyükleri, generalleri ve çarîçeleri bile övünürdü. Ayrıca Ruslar topçubaşılarının yaptığı toplarla övünürlerdi. Şehdi Osman, notlarında adı Nekbet olan bir Rus generalden de bahsetmektedir. Aktardığına göre Nekbet, sanayi harbiyesinde becerikli ve fennin inceliklerini muharebede göstermekte maharetliydi. Bir diğer general ise Fermar adındaki kişiydi. Bu şahsiyet de Rus ricali arasında gayet saygın biriydi. Şehdi Osman'ın öğrendiğine göre, General Nekbet ve Fermar, Brandenburg Seferinde yer almışlardı. Taburda mevcut olan 90 bin askerden 30 bini bu sefer için özel hazırlanmıştı²⁴⁵.

Osmanlı heyeti Moskova'da 6 gün yol ihtiyaçları için beklendikten sonra hareket etti. Şehdi Osman, şehrin çıkışından geçerken Rumeli ve Bosna halkına ait özel giysiler giyen tanıdık adamlar gördüğünü söylemektedir. Ayrıca yoldan geçerken

²⁴⁴ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 33a-b, 34a; Polatçı, *a.g.t.*, s. 67-68.

²⁴⁵ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 35a, 38a-b, 39a.

içlerinden birinin Bosna lisanında konuştuğunu anlatmaktadır. Şehdi Osman, bunun üzerine aralarından birini işaret ederek çağırdığını aktarmaktadır. Bunun üzerine 5-10 nefer birden gelerek Osmanlı heyetinin hintosu hizasında durdu. Dillerini bilen biri aracılığı ile durumları sorulduğunda, kendilerinin Osmanlı Devleti halkından Karadağlılar olduğunu, kendi dindaşlarından bazılarının buralarda kale zabıtlığı ve dirliğinin bulunduğunu söylediler. Buraya ulûfelerini almak için geldiklerini ve bir senedir Brandenburg Seferinden dolayı alamadıklarını ifade ettiler. Şehdi Osman'a göre, Ruslar Karadağ reayası gibi asi, dik başlı kişileri ulûfe tayini için özellikle görevlendiriyordu²⁴⁶.

Geri dönüş yolculuğuna devam eden Osmanlı heyeti, hareket edildikten bir müddet sonra Tula'ya vardı. Tula generaline verilen emir üzerine burada Şehdi Osman ve maiyetine bir vasıta tayin edildi. Şehdi Osman'ın naklettiğine göre, Tula'daki demir dövülen yerin, tüfek, kılıç ve diğer şeylerin imal edildiği dükkânların izlenmesi için Osmanlı heyeti davet edildi. Bu yüzden bir gün burada mola verildi. Sefaretnamede bahsedildiğine göre, imparatoriçeden gelen emir üzerine bazı tüfek, piştov ve çakmak gibi şeyler sade demirden yapılıyordu. Tula generali, demir aletlerden Şehdi Osman'a da bazı hediyeler bahşetti. Bahsi geçen dükkânlarda dolap çarkı, körükler, çekiç, burç, bıçkı gibi bütün aletler su ile imal ediliyordu. Bu dükkânlarda bir senede diğer aletlerin dışında 150 bin солдат tüfeği yaparak sefere gönderiyorlardı. Şehdi Osman, garip bulduğu bu sanatın sadece bu şehre özel olduğunu söylemektedir. Ayrıca Rusların bu yaptıkları şeylerle iftihar ettiğini anlatmaktadır²⁴⁷.

4.10. Şehdi Osman Efendi'nin Dönüş Yolunda Karşılaştıkları

Şehdi Osman İstanbul'a dönüş yolu üzerinde de kendisine sığınan esirlere rastladı. Rusya'ya giderken olduğu gibi İstanbul'a dönüş yolunda da Osmanlı sefaret heyetine ulaşan esirlerin tamamen kendi çabalarıyla geldiğini söylemektedir. Tula şehri üzerinden dönüş yoluna devam ederken Bolşovye Skoravta adlı köyde Özi esirlerinden Balıkcızade Ahmet Ağa'nın oğlu Ömer, arabacı kılığında Osmanlı heyetine sığındı. Şehdi Osman'ın naklettiğine göre, Osmanlı topraklarına ayak basana kadar esirler

²⁴⁶ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 39b, 40a-b.

²⁴⁷ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 41a-b.

konusu sürekli olarak münakaşa konusu oldu. Ruslar fırsatını bulduğu her anda, Şehdi Osman'ı kanunlara aykırı davranıp esirleri almakla itham ediyordu²⁴⁸.

Geri dönüş yoluna devam eden Osmanlı sefaret heyeti Nijne şehrine vardı. Heyet burada iki gün bekledikten sonra sınır başına doğru ilerledi. Daha sonra sınır başına sekiz saat mesafesi olan Kiyef kalesine ulaştı. Şehdi Osman'ın aktardığına göre Ruslar, Brandenburg Seferi dolayısıyla Yemeklik Köyü adlı yer ve civarında bulunan asker tamamıyla boşalmasın diye geride biraz asker bırakmışlardı. Ayrıca çeşitli esnaf halkından bazıları da Kiyef'e gönderilmişti. Dragon diye söyledikleri atlı soldatlar, tımarlı sipahiler ve yerli halktan olan atlı Kazaklar, Kiyef'te Osmanlı heyetinin karşılanması için merasim düzenledi. Daha sonra heyet burada kendileri için hazırlanan konağa geldi²⁴⁹.

Konağa gelindikten bir müddet sonra Kiyef generalinin daveti üzerine heyetin kaldığı konağa yarım saat uzaklıktaki yere gidildi. Bu sırada Şehdi Osman'ın maiyetinden birkaç kişi ile himayesine aldığı esirleri geride bırakmışlardı. Sefaretnamede bahsettiğine göre, Ruslar bu durumu fırsat bilerek himaye altına alınan esirleri zabt etmek istediler. Yine Şehdi Osman'ın naklettiğine göre, bu olaylar esnasında esirlerin birçoğu ciddi darbeler almıştı. Şehdi Osman bu saldırıda bulunan Rusların 150 kadar olduğunu da ifade etmektedir. Bu olaylardan dolayı Şehdi Osman Rus mihmandarını, devlet işlerinden anlamayan, bilgisiz, devletlerarası hukuku bilmeyen biri olarak ifade etmektedir. Esirlerle ilgili bu gibi tartışmalar sefaretnamenin pek çok bölümünde yer almaktadır²⁵⁰.

4.11. İstanbul'a Dönüş

Sefaretnamede anlatıldığına göre, Osmanlı heyetinin daha önceden karşılaştığı atlı sipahi Kazaklar ile dragon adındaki atlı soldatlar bir süre sefaret heyetini uğurladı. Daha sonra Kiyef'e yedi buçuk saat mesafede olan Vasilkov Kalesi'ne kadarsa Rusların kuralları gereği görevlendirdikleri yeni mihmandar, yol tercümanı, bir bayrak dragon ve zabıtlar mahiyetleriyle birlikte Osmanlı heyetine eşlik etti. Bir gece Vasilkov'da gecelendikten sonra 1758 yılı Kasım ayının ilk haftası buradan Leh güzergahı üzerine

²⁴⁸ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 41b, 42a-b, 43a-b.

²⁴⁹ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 43b, 44a.

²⁵⁰ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 44b, 45a-b, 46a-b, 47a-b, 48a-b.

doğru hareket edildi. Şehdi Osman'dan öğrenildiğine göre, sınır başından Soroka'ya gelinceye kadar 110 saat mesafe, yedi merhale kat edildi. Şehdi Osman, Osmanlı topraklarına ayak bastıklarında ise sevinçten namaz kıldıklarını anlatmaktadır. Kiyef generali ve Leh zabitlerine sınıra kolaylıkla ulaştıklarını bildiren mektup gönderdiğinden de söz etmektedir. Daha sonra yola Boğdan memleketi üzerinden ve İsakçı köprüsünden devam edilerek Baba Dağı ve Dobriç sahrasından geçildi. Şehdi Osman Efendi konaklar ve mesafeler kat ederek bütün etrafındakilerle birlikte tamamen ve salimen 26 Kasım 1758 günü İstanbul'a vardığını sefaretnamesinin bu son bölümünde anlatmaktadır²⁵¹.

²⁵¹ Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, s. 49a-b, 50a.

V. BÖLÜM

NECATİ EFENDİ'NİN RUSYA İZLENİMLERİ

5.1. Necati Efendi'nin Sefaretnamesi Hakkında

Sefaretnâme-i Necati Efendi ya da *Târih-i Kırım* olarak bilinen eser 1771-1775 yılları arasında Kırım ordusu komutanı İbrahim Paşa'nın maiyyetinde bulunan Necati Efendi tarafından yazılmıştır. İbrahim Paşa, bir diplomat olmamasına ve eser de aslında bir *esaretnâme*²⁵² olmasına rağmen tıpkı diğer sefaretnamelerde olduğu gibi Rusya hakkındaki gözlemler, edinilen intibalar, katılan davetler, siyasi, askeri ve toplumsal bilgiler dolayısıyla sefaretname sınıfına dâhil edilmesine sebep olmuştur²⁵³. Bu eserin yazarı Necati Efendi ise Serasker İbrahim Paşa'nın defter eminliği vekilliğine atanmış defterhane-i amire kâtiplerindendir. 1769 yılında Osmanlılarla Ruslar arasında çıkan savaşta esir düşen Vezir İbrahim Paşa'nın, Rusya'da geçirdiği esaret hayatından, orada gördüklerinden ve duyduklarından oluşan bir eserdir. Eserin adı kitabın sonunda *Târih-i Kırım* olarak geçmektedir²⁵⁴. Ayrıca sefaretnamenin ilk sayfasında *Sefaretnâme-i Necati Efendi* başlığı yer almaktadır.

Necati Efendi'nin ilk notları arasında, Kırım ve Nogay ahalisinin Osmanlı Devleti'ne karşı itaatten uzaklaşmış olduğu yer almaktadır. Muharebede yaşananları, sıkıntıları, casusların faaliyetlerini²⁵⁵, askerlerin ve komutanlarında itaatsizliğini uzun uzun anlattıktan sonra nasıl esir düştüklerini belirtmektedir²⁵⁶. Necati Efendi'nin casus olduğunu söylediği İdris Efendi hakkında söyledikleri de kayda değerdir. Söylediğine göre, İdris Efendi Nogay Tatarlarındandı ve din ilmiyle uğraşmaktaydı. Kırım'da dolaşarak Ruslar için casusluk ediyordu. Sefaretnamede anlatıldığına göre, İdris Efendi gibi Rusya'da dolaşıp Osmanlı aleyhine casusluk yapan pek çok kişi vardı. Bu gibi kişiler şehir ve kasabaları gezip tozarak türlü türlü korkutucu ve yalan hadiseler

²⁵² Afyoncu, *a.g.t.*, s. VIII.

²⁵³ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara-1997, s. 329-330.

²⁵⁴ Unat, *a.g.e.*, s.117.

²⁵⁵ Unat, *a.g.e.*, s. 118-119.

²⁵⁶ Necati Efendi, *Sefaretnâme-i Necati Efendi*, Fatih Millet Kütüphanesi, Demirbaş: AETrh 831, s. 2b.

anlatırlardı. Necati Efendi'nin dediklerinden anlaşıldığına göre İdris Efendi; Kefe'de bulunan ordunun zahiresi ve hazinesinden, kıtlığından, kışlada olan askerin az olduğundan; Kefe, Karasu ve diğer yerlerdeki zımnî reayaların Rusya tarafına meyli olduğundan ve Kefe'deki yerli Müslümanların bile gün gün firar ettiklerinden bahsediyordu. İdris Efendi, Kefe'ye ticaret yoluyla pek çok kitap getirip satıyordu. Kitap satmak bahanesiyle şehirleri, kasabaları dolaşarak Osmanlılar aleyhine kötü haberler yayıyordu. Necati Efendi burada İdris Efendi hakkında duyduğu bir hadiseyi şu şekilde anlatmaktadır; ordu kadısı Osman Efendi, divan kâatibi Ali Efendi ve diğer yanlarında bulunan dostlar eğlenirken İdris Efendi yanlarına geldi. Çantasından birkaç parça kitap çıkararak: "*Bu kitapları bizim mollalarımız verdiler ki satıver zira akçe sıkıntıları vardır, sizler alın.*" dediğinde divan efendisi: "*Şimdi bizlere lazım değil, bizlerin vardır. Lakin çarşıda alırlar*" diye cevap verdi²⁵⁷. 1771 ağustosunun sonlarında muharebe devam ederken ocaklı, sipahi ve Serasker İbrahim'in çevresinden toplam 280 kişi esir düştü²⁵⁸. Necati Efendi bu olayı sefaretnamesinde şu beyitle ifade etmektedir:

"Hülâsa-i kelâm, esir olduk vesselam

Hükm-i sultan olmasa hata gelmez cellattan".

Daha sonra Ruslar, 51 neferle birlikte Serasker İbrahim'i, Petersburg'a gönderdi. Geriye kalan 229 asker ise Kırım'da bekletildi²⁵⁹.

5.2. Esir Olunduktan Sonra Yolda Görülen Kaleler Hakkında İntibalar

Necati Efendi'nin notlarından anlaşıldığına göre yolda dikkatini çeken ilk yer Kefe Kalesi idi. Söylediğine göre Kefe Kalesi, Anadolu yakasındaki Sinop ile karşı karşıyaydı. Necati Efendi bu kalenin büyük bir kale olduğunu, ayrıca Kefe'nin *Küçük Mısır* olarak da bilindiğini ifade etmektedir. Ayrıca reayasının da Ermeni ve Rum olduğu ve toplamda 20 bin reayadan fazla olduğunu da söylemektedir. Necati Efendi'nin aktardığına göre, Kefe Kalesi içindeki cami ve mescidin toplamı 50, kiliselerinin de tamamı 56 kadardı. Bu kalenin dışında da şehirleri vardı. Osmanlı'ya ancak bin reaya cizye verirlerdi. Kırım, Karasu, Gözleve, Bahçesaray ve diğer yerlerde oturan reayalar Katolik olmuşlardı. Ayrıca Kefe'de iskele ve büyük liman da bulunmaktaydı. Necati Efendi'nin anlattığına göre, kaleler fethedildiğinde paşaların isimleri feth ettikleri kaleye

²⁵⁷ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 8a-b, 9a.

²⁵⁸ Safi, *a.g.e.*, s. 185.

²⁵⁹ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 18a-b.

veriliyordu. Bundan dolayı da Kefe'nin sol tarafındaki büyük dağ, *Paşa Bağları* olarak da bilinirdi. Ayrıca sefaretnamede nakledildiğine göre, burada Kerş adında büyük bir liman da vardı. Bu limandan Cedit Kalesi'ne geçilirdi ve buradan da Azak Deniz'ne gidilmekteydi. Necati Efendi'nin söylediğine göre Kefe ile Azak Denizi arası 4.5 saat idi. Dediğine göre, Cedit Kalesi'nin karşı yakasında Taman Kalesi bulunmaktaydı. Ayrıca bunların arasında ise Azak'ın olduğu ifade edilmektedir. Rubat Kalesi'nin ise bir tarafı Azak Denizi bir tarafı Sasık Deniziydi. Sefaretnamede anlatıldığına göre bu iki deniz arasında 24 saat süren bir yol vardır ki, bu yolda iki atlı yan yana ancak gidebiliyordu. Necati Efendi'nin söylediğine göre bu bölgedeki en sonunda Çinişke Boğazı adıyla bilinen bir yer vardı ve burası Çerkes sınırıydı. Anlattığına göre, burada Rubat Kale komutanı tarafından görevlendirilen *Karabayrak* diye bilinen karakol görevlileri gezerdi. Rubat'tan Sasık Denizi'ne, buradan Çungar Boğazına oradan da Üçoba adlı yere ulaşıldı. Arından Serasker İbrahim Paşa ve yanında bulunanlar Or Kalesi'ne ulaştı. Sefaretnamede aktarıldığına göre Or Kalesi'nin sol tarafı Karadeniz bulunuyordu. Gidilen yol hakkında oldukça detay bilgi veren Necati Efendi bu kale ile Kıl Burun arasında 36 saatlik bir mesafenin olduğunu yazmaktadır. Kıl Burun Kalesi ile Gazikirman Kalesi'nin arası ise yine 36 saat olduğu kaydedilmektedir. Anlatıldığına göre burası harap olduğundan karşısına Özi Kalesi yapılmıştı. Aralarında da Özi Nehri akıyordu²⁶⁰.

Sefaretnamede bahsedildiğine göre, Kefe'nin sol tarafında Karadeniz bulunmaktaydı. Kıyı boyunca Geyik Atlaması diye bilinen yere, oradan Sudak adlı yere, oradan da Mangıt Kasabası ve Gözleve Kalesi'ne, buradan da Balıkova Kasabasına geçiliyordu. Bunların her biri iskele olduğunu söyleyen Necati Efendi, buradan Kırım adasına olan mesafenin ise 450 mil olduğunu nakletmektedir. Yine sefaretnamede naklettiğine göre, Kırım'ın içinde 40 bin mescit bulunuyordu. Ayrıca 40 bine yakın da köy vardı. Ancak Necati Efendi, şu anki gördükleri yerlerin çoğunun harap halde olduğunu nakletmektedir. Serasker İbrahim ile yanında bulunan 51 neferi bir müddet sonra Özi Nehri'ne geldi. Necati Efendi'nin dediğine göre, burası Rus sınırının başladığı yerd. Daha sonra Zımar Kalesinden Baltova Kalesine, oradan Sarıçınka adlı kaleye, oradan Burgaz Kalesine ve buradan da Tula Kalesine geçtiler. Anlatıldığına göre Tula Kalesi kargir bir kaleydi. Necati Efendi buraya geldiklerinde yanlarında bulunan

²⁶⁰ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 19b, 20a-b.

yaklaşık 30 kişiyi Tula'da bırakmak zorunda kaldıklarını söyleyerek 20 kişiyle birlikte Petersburg'a doğru gidildiğini bildirmektedir²⁶¹.

5.3. Necati Efendi'nin Petersburg İzlenimleri

Necati Efendi'nin aktardığına göre, Petersburg'a 6 ay 9 günde ulaşıldı. Bu 6 ay 9 günlük sürenin hangi mahaller arasında olduğu net olarak söylenmemektedir²⁶². Fakat sefaretnamedeki bilgilere göre bu sürenin Tula-Petersburg arası olduğu anlaşılmaktadır. Serasker İbrahim ve maiyyeti burada kendilerine tahsis edilen bir konağa yerleştirildi²⁶³. Necati Efendi'nin naklettiğine göre, Tula-Petersburg arasında bulunan kalelerde üç günde bir karanita yapılırdı. Ruslar buralarda kırlarda ateş yakıp ardıç ağaçlarını yaktıkları ateşin içine atarlardı. Esirleri de soyup çıırılçıplak ederek yaktıkları bu ateşten geçiriyorlardı. Güya bu duman vücutlarına tesir ettiğinde hasta olmuyorlardı. Ancak sefaretnamede söylendiğine göre bu azaptan dolayı soğuktan birkaç kişi ölmüştü²⁶⁴.

İbrahim Paşa, Petersburg'a ulaştığında Tula'da bir kısım maiyyetinin bırakılmasına İmparatoriçe II. Katerina'nın izni olmadığını öğrendi²⁶⁵. Bu sırada kraliçe sarayında bütün Hıristiyan devletlerinin balyosları, kendi devlet ricalleri, Şahin Giray ve diğer mirzalar Katerina'nın resmi bir kabulüne davet edildi. İbrahim Paşa'nın mihmandarı Mihail saraya gidip Serasker Paşa'nın gelmek istemediğini söyledi. Katerina da *"eğer bu gece serasker paşa hazretleri gelmez ise ba'de'l-yevm olduğu mahalden taşraya gerek kendisi ve gerek etba'ı olsun izin yoktur"* diye söyleyince Serasker İbrahim de red cevabı vererek *"peki eyü olur"* dedi. Bunun üzerine İbrahim Paşa ve maiyyetinde bulunanların binasına ve odasına nöbetçiler dikildi. Burada tam 90 gün hapis hayatı yaşadılar. Necati Efendi'nin ifade ettiğine göre kendilerine yiyecek, yakacak ve hatta su bile verilmemiş olduğundan bu gibi ihtiyaçlar el altından para ile temin edildi²⁶⁶.

Üç ay sonra Petersburg'da yine esir olarak ikâmet eden Bender muhafızı Abdülcelilzade Mehmed Emin Paşa, İmparatoriçe'nin izniyle İbrahim Paşa'nın

²⁶¹ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 21a-b.

²⁶² Unat, *a.g.e.*, s. 122-123.

²⁶³ 12 Ocak 1772.

²⁶⁴ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 22a-b.

²⁶⁵ Unat, *a.g.e.*, s. 123.

²⁶⁶ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 23a; Afyoncu, *a.g.t.*, s. 31.

ziyaretine gelerek ricada bulundu. Serasker İbrahim'i ikna ederek önce başvekilin ziyaretine özellikle de İmparatoriçe'nin sarayına götürmeye muvaffak oldu²⁶⁷. Necati Efendi'nin notlarına göre, o gece sarayda danslı bir resmî kabul yapıldığı ve bu merasimde Şahin Giray'ın da hazır bulunduğu ve İbrahim Paşa'nın Katerina ile görüştüğü anlaşılmaktadır²⁶⁸. Söylediğine göre ilk olarak Katerina'nın olduğu mahale varıldı. Görüşmeye gelinen bu mahallin 10 odası vardı. Burası 50 arşın uzunluğunda ve 25 arşın genişliğinde bir yerdi. İbrahim Paşa'nın içinde bulunduğu odanın ise üç kapısı vardı. Katerina ortada olan kapıdan geldi ve bir sandalyeye oturdu. Sağında fert mareşaller, Şahin Giray ve mirzalarla; solunda general rütbesinde kadınlar ve karşısında general ve balyoslar, diğer zabıtlar bulunuyordu. Katerina, Şahin Giray ile sohbet ettikten sonra İbrahim Paşa'nın da hatırını sordu. Daha sonra bir masaya oturup kâğıt oynamaya başladı. Necati Efendi'nin anlattığına göre kraliçenin yanında bulunanlar arasındaki rical kızları, kadınları ve erkekleri el ele verip horan tepiyorlardı. Kızlar ve oğlanlar sazlar çalıp oyunlar oynamaya başlayınca, İbrahim Paşa izin isteyerek davetten ayrıлып yanındakilerle birlikte konağına döndü²⁶⁹.

5.4. Çeşitli Gösteriler Hakkında İzlenimler

Necati Efendi'nin anlatımlarına göre, Petersburg'da çeşitli davetlere ve gösterilere gidildi. İşte burada katıldıkları ilk davetlerden biri içinde çengilerin olduğu eğlence binasıydı. Dediğine göre bu bina 40 arşın boyunda ve 15 arşın genişliğindeydi. Buranın orta yerinde çengi oynar ve opera söylenirdi. Binanın iki tarafında üç katlı şadırvan bulunuyordu. Burada karşı karşıya duran iki köşkün biri kraliçe diğeri oğlu içindi. Buranın manzarası o kadar güzeldi ki güneş, ay ve yıldızlar, kar ve yağmur, sebze bahçeleri, çeşit çeşit şehir ve kaleler görünüyordu. Bu binada çeşitli oyunlar sergilenir, sazlar çalınırdı. Her ziyafet tertip edildiğinde etrafta mumlar bulunurdu. Sazendelerin önlerinde, üzerinde makamlar yazılı kâğıt bulunur ve birer de kandil yanardı²⁷⁰. Bu gibi eğlenceler ayda 3-5 gece olurdu. Gelenler davetle gelirlerdi. Her bir davetlinin elinde nişanlı tezkireler olurdu. Davetliler saraya geldiğinde ise o nişanlı tezkireyi kapılarda bekleyen görevlilere gösterip sonra içeri girerlerdi. Her kim olursa olsun düzen bu şekildeydi. Tezkirelerde olan nişan her davette değişirdi. Kraliçe eğer

²⁶⁷ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 23b.

²⁶⁸ Unat, *a.g.e.*, s. 124.

²⁶⁹ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 24a-b.

²⁷⁰ Safi, *a.g.e.*, s. 187-188.

çengilerin konuşmalarından ve oyunlarından haz ederse cömertliğinden bahşiş vermek yerine alkışlardı. Oyunbazlar da böylelikle altın almış gibi mutlu olurlardı ve "*Kraliçe beğenüb bizlere el urdu*" diye sevinirlerdi²⁷¹.

Necati Efendi'nin anlatımlarına göre, *masharatların* arasında pek çok sanat vardı. Ancak senede birkaç defa düzenlenirdi. Çok fazla masrafı olduğundan sürekli yapılmazdı. Bu da bir oyun çeşidiydi. Sabaha kadar oyunbazlar gösterilerini sergileyip masharalık yapardı. Rical ve kadınlar birbirleriyle el ele verip odadan odaya gezerlerdi. Yüzlerine galata çehreleri koyup erkek kadın şekline, kadın da erkek şekline ve suratlarını bürüyüp renkli kıyafetler giyip birbirlerini seyredilerdi. Sefaretnamede aktarıldığına göre Serasker İbrahim de bu masharalık gösterilerinden birine davet edildi. Serasker İbrahim davetin düzenlendiği salona ulaştığında kendisine gösterilen sandalye oturdu. İşte tam bu sırada Katerina erkek şeklinde, bir tarafında Akdeniz'e tayin edilen Çarlık Orlov²⁷² bir tarafında da Pani ile birlikte, Serasker İbrahim'in yanına gelerek tercüman vasıtasıyla "*paşa hazretleri bizleri bildi mi*" diye sordu. İbrahim Paşa da "*bildim*" diyerek karşılık verdi. Katerina buna "*masharat*" denir diyerek güldüğünde ise İbrahim Paşa da "*böylesini görmedim*" dedi. Bunun üzerine kraliçe "*bu bir oyundur ki memleketlerinize vardıkdan sonra hâtırınıza gelür*" diye söyledi²⁷³.

5.5. Rusların Sofra Adapları Hakkındaki İntibalar

Serasker İbrahim Paşa ve Necati Efendi burada kaldıkları süre içinde çeşitli davetlere katıldılar. Katıldıkları bu davetleri ayrıntısıyla yazan Necati Efendi burada verilen yemekler hakkında da oldukça detay bilgiler vermektedir. Necati Efendi'nin ifade ettiğine göre, büyük devlet adamları ve diğerlerinin evlerinde bir vakit yemek yenirdi. 12 saatte bir nöbetle birbirlerine yemek yaparlardı ve o yemekten etrafındakiler yemezdi. Artan yemekler aşçıya teslim edilirdi. Şarap, rakı her neyse içildikten sonra geri kalanı şarabdarlarına teslim ederlerdi. Yemekleri balık, sığır, canavar ve ayı eti ile diğer böceklerden yapılırdı. Necati Efendi'nin anlattığına göre, katıldıkları bir davet sırasında kendilerine lahana turşusu ve sığır eti pişirip maden bir tencere ile getirerek ikram edildi. Bahsettiğine göre sofraları da odanın genişliğine göre idi. Örneğin bu

²⁷¹ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 24b.

²⁷² Aleksey Grigoryeviç Orlov.

²⁷³ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 26b, 27a.

davette, üç arşın uzunluğu ve bir buçuk arşın genişliği olan sofranın üzerine o kadar genişlikte örtü yaymışlardı. Üzerine karşı karşıya iki sıra çanak, tabak, birer kaşık ve bıçak, şişler ve bir dilim ekmekle sofranın ortasına lahananın piştiği maden tencereyi yerleştirmişlerdi. İfade ettiğine göre, ardından herkes birer iskemle ile sofranın etrafına oturdu. Necati Efedni'nin dediğine göre, daha sonra lahana turşusuyla pişirilmiş yemekten alıp tabaklara birer kepçe koyuldu. Sofrada bulunan diğer şeylerden de yiyip içildi. Söylediğine göre yemek yerken tabak, çanak ve kaşıkları değiştirirlerdi. Bu şekilde dört saatte yemek yemeği bitirirlerdi. İşlerini ve diğer meselelerini yemek esnasında müzakere ederlerdi²⁷⁴.

Necati Efendi'nin anlattığına göre, Petersburg'da kaldıkları bu süre içinde Katerina'nın oğlunun düğününe de şahit olmuşlardı. Sefaretnamede söylediğine göre, Katerina bir Avusturya generalinin kızıydı. Oğlu için de Avusturya'dan yine bir general kızını gelin olarak getirmişti. Katerina'nın oğlunun düğününe davet edilenler arasında Tiflis Han'ı Irakli'nin oğlunun da olduğu bilinmektedir. Necati Efendi'nin söylediğine göre, pek çok hediye ile birlikte gelen Irakli²⁷⁵, ayrıca İran saldırılarına karşı Rusya'da yarım talebinde bulundu²⁷⁶. Bundan dolayı yapılacak ziyafet için kestikleri sığırları kızartarak içlerine birer koyun ve koyunların içlerine birer tavuk olmak üzere hazırlık yapıldı. Kraliçe sarayının karşısındaki büyük meydanda alay tertip edidi. Bu pişirdikleri sığırları çimenlerin üstüne örtülen kırmızı kumaş üzerine koyup etrafına da görevliler tayin etmişlerdi. Bu meydanda iki bina vardı ve etrafı beşer altışar basamaklı merdivenlerle çevriliydi. Ayrıca burada iki tane de havuz vardı. Şadırvan gibi şarap suyunu akıtıp bu ziyafetten yiyenler bu şaraptan içerlerdi. Bu sırada İbrahim Paşa ve Bender muhafızı Emin Paşa adamlarıyla kraliçenin sarayındaki bu meydana bakan odaların birine geldi. Sefaretnameden anlaşıldığına göre Silahtar İbrahim ve etrafındakiler bu düğünü kendilerine ayrılan daireden izleyip görmüşlerdir. Daha sonra nakledildiğine göre, Katerina'nın yanında bulunan diğer Hıristiyan devlet balyosları, kendi devlet ricalleri ve zabitleri verilen izinle, bütün herkes bir anda yemekleri yağma etmeye başladılar. Fakat her yüz nefere beşer dirhem et bile nasip olmadı. Yemek yeme hararetinden sonra şaraptır, keyif getirir diye o kırmızı sudan içmeye çalıştıkları hengâm

²⁷⁴ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 27a; Afyoncu, *a.g.t.*, s. 36-37.

²⁷⁵ Han'ın oğlu beraberinde Osmanlı esirlerini de getirdi. Bu esirler İbrahim Paşa'nın ricası üzerine kendisine verildiğinden esaretten beraberce kurtulmuşlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 28b.

²⁷⁶ Unat, *a.g.e.*, s. 126.

sırasında pek çok kişi öldü. Ruslar bununla övünerek *bu başka bir devlette olmaz diyorlardı*²⁷⁷.

5.6. Rus Para Sistemi Hakkındaki İntibalar

Necati Efendi'nin gözlemlerine göre Rusya'da altın ve gümüş az bulunan bir madendi. Anlattığına göre bundan dolayı Rus hazinesinin çoğunluğu bakırdı. Necati Efendi'nin notlarında Rus paralarının Osmanlı Devletindeki değerine göre karşılığını da söylemektedir. Mesela Necati Efendi'nin öğrendiğine göre Rusya'da bakırın okkası 100 akçeye satılıyordu. Ama bu para sikke olarak hesap edilse 200 Osmanlı akçesi ederdi. Necati Efendi, para olarak kullanılan madenlerin Osmanlı'daki kullanım şeklini de belirtmektedir. Söylediğine göre Rusya'da bakır *penik* diye bilinirdi. Bu penik Osmanlı'daki 10 akçeye eş değerd. *Kopik* diye bilinen de Osmanlı parasındaki 2 akçeye eş değerd. 20 tane kopik bir vukiyye²⁷⁸ gelir ve bu da yine Osmanlı parasındaki 4 akçeye eş değerd. Necati Efendi'nin anlattığına göre 200 Osmanlı akçesine Ruslar *sim ruble* diyordu. İfade ettiğine göre, Rusya'daki bu sim rublenin yani Osmanlı parası karşılığı olan gümüş paraların 200, 100 ve 25 akçeliği vardı. Fakat Necati Efendi'nin söylediğine göre, çarşılarda gümüş ruble bulunmazdı. Rusya çarşılarında var olan paranın hepsi bakırdı. Ayrıca Necati Efendi Rusya'da kullanılan kâğıt paranın özelliğinden de bahsetmektedir. Anlattığına göre bu kâğıt paraların 25, 50, 100 ve 200 rublelik olanları mevcuttu. Ayrıca bu kâğıt basmalar üzerinde kraliçenin sureti vardı. Söylediğine göre, bu kâğıtlar ülkenin her yerinde geçerliydi²⁷⁹.

5.7. Pugaçev Hakkındaki Gözlemler

Necati Efendi sefaretnamede Rusya'da meydana gelen bazı isyanlardan da bahsetmektedir. Bunlardan biri Rusya İmparatorluğu'nun başını ağrıtan en büyük isyanlardan olan Pugaçov ayaklanmasıdır. Sefaretnamede nakledildiğine göre Yemelyan Pugaçev, Kazak taifesinden bir beyzadeydi²⁸⁰. Necati Efendi'nin ifade ettiğine göre Başkurt, Kazak ve diğer yerlerden 40-50 bin askerle gelip Rusya'daki Kirnekor Kalesi, Sibiryta tarafındaki Ketrapor Kalesi, Sarı Otak Kalesi, Kam Nehri,

²⁷⁷ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 27b.

²⁷⁸ 400 dirhemlik tartı birimi.

²⁷⁹ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 28a.

²⁸⁰ Safi, *a.g.e.*, s. 188-189.

Kazan yakınlarındaki Vacli Kalesi, İdil Nehri, Ufa, Bahte, Tongir, Braslak ve Sudurmu Kalelerini almıştı. Sudurmu Kalesi'nin bir tarafı Kazan vilayeti idi. Pugaçov; Orinor, Ak İdil, Minzele ve Nopalnamon Kalelerini, köylerini ve kasabalarını da zapt ederek iki buçuk sene buralarda mücadele etti. Necati Efendi'nin naklettiğine göre, Bibek adındaki Rus general başbuğ vazifesiyle 20 bin Rus askeri ve diğer milletlerden topladığı binlerce askerle Pugaçov üzerine gönderdi. Sefaretnamede anlatıldığına göre hem Rus kuvvetleri hem de Pugaçev'in kuvvetleri karşılaştığında pek çok rus askeri öldü. Geri kalan Rus askeri de firar etti. Hatta Pugaçov, Kazan'daki yerini alırken Kazan mirzalarına: *"eğer Moskova benim için sizlerden asker isterse vermeyesiniz. Ben Kazan'ı aldığımda sizleri İslam diyarına bırakırım kurtulursunuz. Eğer asker verirsiniz, sonra sizleri helak ederim"* diye haberi geldi. Sefaretnamede anlatıldığına göre Rus Generali Bibek, Kazan'a gelerek zorla bunlardan asker alıp Pugaçov üzerine gitti. Ancak buna rağmen Rus askerinin çoğu firar etti ve kimisi de öldü. Daha sonra Necati Efendi'nin söylediğine göre Pugaçov da gelip Kazan Kalesini alarak pek çok mirzayı da öldürdü. Sudurmu Kalesini aldığı içinde 400 kadar esir bulunuyordu. İçlerinden dil bilen 5-6 kişiyi ayırıp: *"sizleri buradan kurtarırım. Elinize verdiğim kâğıtla sizleri Çerkez ve Abaza taraflarından Anadolu yakalarına göndereceğim. Lakin bu kâğıdı Osmanlı Devletine götürüp, olanları burada olanlardan haberdar edin ki orduları hazırlıklı olsun. Evvelki Moskova kralı Deli Petro 1710 tarihinde İsveç Kralını nasıl Osmanlı toprağına sürüp çıkardıysa inşallah ben de bu kraliçeye öyle yaparım. İsteğim Osmanlı Devleti'ne hizmettir, bilgileri olsun"* diye bu adamları gönderdi. Ruslar tekrar asker topladı ancak bir türlü Pugaçov'a karşı koyamadı. Öğrenildiğine göre burada 50-60 bini aşan Rus askeri ziyan oldu²⁸¹. Pugaçov, Ejderhan tarafına gittiği sırada II. Katerina kendisine sıkıntı verenlere işkence edip başlarına da nöbetçiler dikerek, ölüme bedel olan Sibiryaya sürdü. Pugaçov'u ise yanında bulunan dört neferle birlikte öldürdü²⁸².

5.8. İdil Nehri ve Civarı Hakkındaki İzlenimler

Necati Efendi'nin ifadelerine göre Rusya'da gezip gördüğü yerlerden biri de İdil Nehriydi. Nehrin genişliği, uzunluğu, çevresi hakkında oldukça detay bilgi veren Necati

²⁸¹ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 28b, 29b; Afyoncu, *a.g.t.*, s. 38-40.

²⁸² Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 31b, 32a.

Efendi bu nehrin diğer nehirlerden daha büyük olduğunu söylemektedir. İfade ettiğine göre nehrin 40-50 mil kadar genişliği bulunmaktaydı. Derinliği ise 20-30 kulaç idi. Necati Efendi'nin anlattığına göre, burada bulunan Don Nehri Azak Kalesinin bulunduğu yerden geçiyordu. Söylediğine göre Don Nehri, İdil Nehrine üç menzil yakınlıktaydı. Necati Efendi burada tarihi bir bilgi niteliğinde olan Sokullu Mehmed Paşa'nın Don-Volga Kanal Projesi hakkında da detaylar vermektedir. Necati Efendi'nin söylediğine göre Sokullu Mehmed Paşa'nın düşündüğü bu plana göre eğer İdil Nehri, Don Nehri birleşmeliydi. Bu gerçekleştiği takdirde İstanbul'dan gemilerle gelen bütün İslam askeri cephane ve mühimmatlarıyla Karadeniz'den Azak Denizine oradan Don Nehrine, oradan İdil Nehrine, oradan da gemilerle İran'a geçebilecekti. Plana göre İran'dan da Demirkapı, Bakü, Şirvan, Şemahi ve Geylan mahallerinin zabtedilmesi mümkündü²⁸³. Necati Efendi sefaretnamede bu anlatımların ardından Yayık ve Tuna Nehirleri hakkında da notlar da yer almaktadır. Necati Efendi'nin dediğine göre Yayık Nehri, İdil'den küçük bir nehirdi. Aktardığına göre Yayık Nehri de Moskova'da, Kazak ve Heşdek Müslümanlarının yaşadığı bölgenin içerisinden akarak Hazar Denizi'ne dökülürdü. Sefaretnamede naklettiğine göre, bu nehirden sonra Tuna Nehri bulunmaktaydı. Necati Efendi'nin söylediğine göre, Tuna büyük bir nehirdi. 30-40 kulaç derinliği vardı. Verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre Tuna, Alman Dağlarından doğup beş yerden Karadeniz'e dökülürdü. Söylediğine göre birinci kolu önce Kili Kalesi boğazından Karadeniz'e akardı. İkinci kolu Tulca Kalesi yakınındaki Saluna Boğazı'ndan Karadeniz'e karışırdı. Üçüncü kolu Hızır İlyas Boğazından Karadeniz'e dökülürdü. Dördüncü kolu Beş Tepe yakınından yine Karadeniz'e akardı. Beşinci kolu Kara Harman Kalesi dibinden Karadeniz'e katılırdı. Necati Efendi'nin söylediğine göre, buraya büyük gemiler bağlanırdı ve ayrıca burası gemilerin kışlak yeriydi. Ancak buraya yüklü gemiler çıkamazdı²⁸⁴.

5.9. Rusya'da Bulunan Etnografya Müzesi Hakkında İntibalar

Necati Efendi'nin notlarından anlaşıldığına göre; Rusya'da pek çok yer kendilerine tahsis edilen bir rehber eşliğinde geziliyordu. Bu gezilen yerlerden biri de Neva Nehri'ydi. Necati Efendi burayı Eminönü ile Üsküdar'a benzetmektedir. Söylediğine göre nehrin karşı yakasında ise Galata'ya benzer bir şehir bulunmaktaydı.

²⁸³ Safi, *a.g.e.*, s. 189-191.

²⁸⁴ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 30b, 31a-b; Afyoncu, *a.g.t.*, s. 43-45.

Necati Efendi Rusların buraya Peterhof olarak adlandırdığını söylemektedir. Anlattığına göre Peterhof yaz aylarında kayıklarla gezilebilen bir yerdi. Buradan karşı yakaya geçebilmek için büyük bir de köprü vardı. Necati Efendi'nin söylediğine göre, Ruslar bu köprü'nün üzerinden arabayla geçiyordu. Necati Efendi buranın diğer elçilerin anlatmadığı etnografya müzesinden bahsetmektedir. Tarif ettiğine göre burası bugün Kunstkamera Müzesi olarak bilinen yer olduğu anlaşılmaktadır. Sefaretnamede bahsedildiğine göre, müze içinde bir sürü insan ve hayvan iskeletinin çoğu fanus gibi şişeler içerisindeydi. Necati Efendi, içlerinde bazı acayip ve çoğu tuhaf görüldüğünü söylediği hayvan ve insanlardan ölü olarak dünyaya gelenleri bu şişelere yerleştirildiğini söylemektedir. Bunlardan kimisi ana karnındayken anasının bağırsaklarıyla koyulmuştu. Kiminin de suretleri değişti. Kiminin çehresi iki tane, kiminin kolları başlarında ve kiminin vücudunda hayvan gibi kıllar ortaya çıkmış vaziyetteydi. Söylediğine göre bu şişelerdeki ırkları senede bir defa yenilediklerinden şişeye koyulanlar yeni gibi görünüyordu. Bazı şişelerde de henüz ana rahmine düşen çocuğun hali vardı. Ana karnında çocuk ne durumdadır, kaç gün sonra ne olur, vücut tamamlanıp dünyaya geleceği zamana kadar şişelerde her şey açıktı ve görülebilirdi. Bazı Çinlilerin sureti ve şekilleri bu dükkânda saklanıyordu. Söylediğine göre yüzleri Kalmuk çehresinde, gözleri küçük kötü yüzlü *kâfirlere* benziyordu. Necati Efendi'nin anlattığına göre, bu etnografya binası üç katlı kârgir bir binaydı. Her katında 15 odası vardı. Önlerinde nöbetle ikişer adam gece gündüz beklerdi. Burayı izlemek için gidenler ellerinde izin tezkiresi olmadıkça içeriye bırakılmazdı²⁸⁵.

5.10. Neva Nehri Hakkındaki Gözlemler

Sefaretnamede Rusya'nın önemli nehirlerinden biri olan Neva hakkında da detaylar bulunmaktadır. Necati Efendi'nin söylediğine göre Neva Nehri 8 ay buz tutan bir nehirdi. Bu nehrin üzerinden gemilerle karşıdan karşıya geçilirdi. Yine sefaretnameden öğrenildiğine göre Rusya'da bahar ayı ancak Mayıs'ta gelirdi. Necati Efendi'nin gözlemlerine göre Neva Nehri, iki şehrin ortasından akıyordu ve deniz kenarına üç buçuk saatlik mesafesi vardı. Nehrin üstünde oluşan buz kütleleri bahara yakın satılırdı. Söylediğine göre Rus halkı buzların üstüne nişan koyar ve vakti geldiğinde buzları kırıp arabayla evlerine götürürlerdi. Herkesin evinde, hanında,

²⁸⁵ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 32a-b, 33a;

kasabasında birer ikişer buzhaneleri bulunurdu. Kuzuların kesim zamanında, kuzular kesildikten sonra içini çıkarıp derileri yüzülerek buzlara konulurdu. Kış mevsimi geldiğinde de çıkarıp yiyorlardı. Necati Efendi'nin anlattığına göre, diğer mevsimlerde genellikle kış mevsimi için yaptıkları bu yiyecekleri yemezlerdi. İfade ettiğine göre Neva Nehri'nin bir kolu şehrin içinden geçerek yine nehre karışıyordu. Şehirde 5-6 yerde köprü bulunuyordu. Neva Nehrinden kayıklar şehir içine kadar gidip kereste, un ve ot vb. lazım olan eşyayı götürürlerdi²⁸⁶.

5.11. Moskova Hakkındaki İntibalar

Rusya'da pek çok yeri gezen Necati Efendi ve beraberindeki heyet, Moskova hakkında da pek çok bilgi vermektedir. Necati Efendi'nin notlarına göre, Moskova'daki evlerin hepsi kârgir idi. Söylediğine göre bu evler ikişer üçer kattı. Ayrıca bu evlerin altında dükkânlar ve mahzenler bulunurdu. Onun anlattığına göre, her esnafın bir işareti vardı. Bu işaretler dükkân kapılarına ya da duvarlarına resmedilmişti. İşte bu işaretler sayesinde kimin ne iş yaptığı öğreniliyordu. Anlatıldığına göre, Moskova'nın sokakları altmış arşın genişliğindeydi. Yaya kaldırımları da tahtadandı. Necati Efendi'nin anlattığına göre bu tahta kaldırımların altından Neva Nehri akıyordu. Söylediğine göre, Ruslar rıhtım üzerine tahta döşeyerek bunun üstüne de bina yapmışlardı. Onun anlatımlarına göre, çarşılarında üç araba yan yana geçiyordu. Ayrıca Ruslar, çarşılarının iki tarafında da kırk adımda bir sütun koymuşlardı. Bu sütunların yukarısına ise sokakları aydınlatmak amacıyla kandiller yanıyordu. Bu kandiller, yuvarlak fanus gibi şişeler içindeydi. Akşamları gökyüzünde ay doğmazsa bu kandiller yanıyordu. Ayrıca Necati Efendi'nin anlattığına göre sütunlarda kandiller dışında, Rusça olarak bulunulan yer hakkında bilgiler yazılıydı. Taşradan gelenler çarşı, pazar ve diğer yerleri bilmediğine bu sütunlardaki yazılara bakardı. Buna rağmen gideceği yeri bilemiyorsa çarşı, pazarların köşe başlarında bulunan karakollara sorup öğrenirlerdi. Necati Efendi'nin söylediğine göre, bu çarşıların yolları taş döşeliydi. Burada imparatoriçeye ait bir de saray bulunmaktaydı. Sarayın üst tarafında ise büyük bir bahçe vardı. Bu bahçenin etrafı demir tel ile örülüydü ve üstü kargir bir kubbeye örtülüydü. Bahçenin

²⁸⁶ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 33a; Afyoncu, *a.g.t.*, s. 45-46.

etrafında ise çeşitli meyve ağaçları vardı. Diğer bulunan ağaçlar da yabancı ağaçlardandı²⁸⁷.

5.12. Mesire Yeri, Önemli Görüşmelerin Yapıldığı Saray ve Katerina'nın Mücevherhata Hakkındaki İntibalar

Rusya'da pek çok yeri gezen Osmanlı heyeti, rus imparator ve imparatoriçelerine ait yapılmış olan birkaç mesire yerlerini de gezdi. Necati Efendi'nin bu gördüğü mesire yerlerinden ilki "Katerina'nın mesire yeri" olarak da bilinen yer idi. Söylediğine göre bu mesire Petersburg'a yakın olan Peterhof adıyla bilinen yerde bulunmaktaydı. Necati Efendi, sözünü ettiği bu mesire yerinin dört tarafının bahçe ve havuzlarla çevrili olduğunu söylemektedir. Ayrıca söylediğine göre burada 15-20 kadar odası olan bir bina bulunuyordu. Necati Efendi buradaki bahçelerin gezilebilmesi için arabalara ihtiyaç duyulduğunu da nakletmektedir. Yine Petersburg'a yakın bir yerde ikinci bir mesire yerine daha gidildi. Necati Efendi'nin aktardığına göre, bu mesire yeri de ilk gezdikleri mesire yerine benziyordu. Burada Necati Efendi'nin anlattığına göre, Ruslar başka bir devlette olmayan bir "odadan"²⁸⁸ bahsetmişlerdi. Rusların söylediğine göre bu odanın duvarları "parça güher-bâr ateşidir". Bu nedenle oda "güher-bârlı oda" diye de biliniyordu. Necati Efendi'nin anlattığına göre, bu oda sıcak günlerde barınılan derin yeraltı odasına benziyordu ve ortasında da havuz vardı. Söylediğine göre Ruslar, odanın duvarlarını deniz kenarından çıkan istiridye, sedef ve yılcık taşı ve buna benzer kabuklarla süslemişlerdi²⁸⁹.

Kendilerine tahsis edilen rehber eşliğinde mesire yerlerini gezildikten sonra, Necati Efendi üç tarafı camlarla çevrili olan bir köşkten bahsetmektedir. Necati Efendi sefaretinde bu köşkten şu şekilde bahsetmektedir: "*İşbu mezkûr çârî sarayda bir köşk şeklinde dört sütûnlu çarhlar üzre bir suffe üç tarafı camlar cevânib-i erba'ası bağçeye nâzır ve üstü sarayın binâsı ve tahtında nice alât-ı çarh ve hidmetçileri vardır ki, eğer kraliçenin bir mühim meşvereti olur ise mahal-i mezkûre gelüp umûra mahrem olan üç-dört nefer kimesne ile sandalyelerinde karar ettiklerinde, tedrici daika dakika ol köşk beş-altı zira' mikdârı yukarıya kalkup karar ettiklerinde, mezkur köşkün ortasında üç*

²⁸⁷ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 33b.

²⁸⁸ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 34a; Afyoncu, *a.g.t.*, s. 46.

²⁸⁹ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 34a.

arşın tûlu bir buçuk arzı tahta ambar kapağı misâl âriyyet, lakin iki tarafa dahî sürülür. Bir delik zâhir olup yerine âyinleri üzre bir sofrta ta'âmları çıkar bir saatden sonra bu sofrta iner yine gayrı sofrta çıkar. Bu gûne dört def'a iner ve çıkar. Bu dört saat ta'âmde müşâvereleri tamam ve mükaleme olur ve ferd-i vâhid kimesne yanlarına varmak ve vâkıf olmak muhâldir. Müşâvereleri tamam oldukda sûtûnun birinde r'es bağı bir halkayı çekerler, bir çana sedası hâsıl olur, ol sofrta iner, yerine kapak gelir. Der-akab köşk iner, andan sonra gerek sarayda gerek diğere bahar eyyâmında bu sarayda meks eder. Bir def'a da'vet olundukda serasker-i müşârün-ileyh bâlâda mezkûr odaları ve bu köşkü temâşa etmiş idi ve bu çarh sarayda bir kule-i kebîr binâ olmuş ki, der'ununda ayular vardır. Çift çifttir, yavrular etini kraliçe yer, ana binâen beslerler ve deryâdan dahî çıkar. Lâkin manda gibidir ve ol kadar kebîrdir ve derisini giyerler, beyaz olur, boz olur." Anlaşıldığına göre, devletlerarası önem arz eden konular, üç tarafı camla çevrili bu köşke görüşülüyordu. Tüm her şey dört saat içinde yemekli bir meşveretin ardından son buluyordu²⁹⁰.

Peterhofdaki üç tarafı camlarla çevrili bu köşk hakkındaki intibalarını anlatan Necati Efendi, daha sonra yine bu sarayda bulunan imparatoriçeye ait mücevher ve değerli eşyaların segilendiği salonun gezildiğini aktarmaktadır. Söylediğine göre, mücevherlerin bulunduğu bu salon iki oda arasındaydı. Necati Efendi, salonda gözüne çarpan 7 sandalyeden birinin iki kademeli yüksek bir yerde bulunduğunu ve Katerina için özel hazırlandığını aktarmaktadır. Sandalyelerden birinin ise misafir olarak gelen elçi için hazırlandığını söylemektedir. Diğer sandalyelerin ise kendi devlet ricali için ayrıldığını ifade etmektedir. Onun aktardığına göre bu salonun üzeri koyu mor renkli kadife bir kumaşla kaplı, etrafının ise şeritler ve kristallerle süslü olduğunu aktarmaktadır. Salonda bulunan sandığın üzerinde imparatoriçenin mücevherleri görünüyordu. Ayrıca çeşit çeşit çay takımları da göze çarpan detaylar arasındadır. Necati Efendi'nin söylediğine göre bu sarayın bir tarafında da kilise bulunuyordu. İmparatoriçe Pazar günleri ve diğer bazı günler bu kiliseye gidiyordu²⁹¹.

²⁹⁰ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 34a-b.

²⁹¹ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 34b; Afyoncu, *a.g.t.*, s. 48-49.

5.13. Petersburg'daki Tersaneler ve Gümrük Uygulaması Hakkındaki İzlenimler

Diğer sefaretnamelerde olduğu gibi Necati Efendi de Rusya'da gördüğü tersaneler hakkında bilgiler vermektedir. Söylediğine göre Petersburg'da gördüğü bu tersaneler Neva Nehri üzerinde inşa edilmişti. Burada mahzenler, ambarlar, kalyon gemilerinin yapılacağı geniş bir meydan ve tershane için gerekli diğer şeyler bulunmaktaydı. Öğrenildiğine göre burada senede iki kalyon yapılıyordu. Yapılan kalyonlar tekerlekli kızaklar üzerinden, geminin arka tarafından nehre doğru indilirdi. Ayrıca Necati Efendi'nin anlattığına göre buradaki tershane yakınında bir de gümrük uygulaması yapılmaktaydı. Bu bölgeye yükleriyle gelen gemiler, yüklerini bu gümrüğe getiriyordu. Necati Efendi, gümrüğe gelen bu gemilerin tertip ve düzenleri hakkında da bilgiler vermektedir. Aktardığına göre gemilerin içindeki adamların ve tüccarların adı bir deftere yazılıyordu gemiler ditmesi gerektiğinde de tutulan bu defterler yoklanıp gereğine göre izin verilirdi. Söylediğine göre gemide bulunan adamlar istedikleri vakit dışarıya çıkamıyorlardı. Bunun için gemi kaptanından izin almaları gerekmekteydi. Böylelikle de kimin gidip geldiği biliniyordu. Sefaretnameden anlaşıldığına göre, gümrüğe gelen satılacak eşyanın değerine göre %5, %40, %50 ya da %100 akçe isteniyordu. Eğer mal sahibi bu istenen paraya razı olmazsa bedelinden bir miktar faiz alıyorlardı. Satın alınan o eşyaya gümrük bedeli neyse üzerine eklenerek, devlet tarafından esnafa üç taksitle dağıtılırdı. Genellikle satılacak eşyalar Rusya Devleti tarafından temin edilirdi²⁹².

5.14. Rusların Asker Tertibi Hakkındaki Gözlemler

Sefaretnamede Rusların askeri düzeni ve vergilendirme sistemi hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Necati Efendi'nin notlarından anlaşıldığına göre, II. Katerina tarafından kime mukataa verilmişse senede birkaç nefer reaya lazım olduğunda bu mukataa sahiplerinden temin edilirdi. Bu mukataa sahipleri yetiştirdiği neferlerden kimini bahçe hizmeti için, kimisini evlerde su, un ve at hizmeti yapması için kullanırdı. Kimisini de arabacı yapar ve ücret karşılığı insanların yüklerini taşır ve kimini de ırgat olarak kullanırdı. Bunlar kazandıkları akçeyi ağalarına veriyorlardı. Necati Efendi, mukataa sahiplerinin neferleri birbirlerine karışmasın diye Rusların yaptığı bir

²⁹² Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 35a-b.

uygulamaya da dikkat çekmektedir. Mukataa sahiplerinin neferleri kime ait olduğunun belli olması için at nalına benzeyen etrafi delikli demir sikke üzerine mukataa sahibinin adı reayanın adı ve köyün adı basılırdı. Daha sonra bu demir reayanın yakasına dikilirdi. Bunların haricinde olanlar ise devletin askeriydi. Necati Efendi'nin dediğine göre, köylerindeki reayanın ektiğinin üçte biri mukataa sahibine ve geriye kalan da devlete ait olurdu. Devlet her reayadan 200 akçe cizye alıyordu. Ayrıca şehir ve kasabada her ateş yanan evden de senede 200 akçe alırdı. Mukataa sahipleri isterlerse reayalarını birbirlerine satabiliyordu. Savaş çıktığında ise devlete her 100 reayadan gereğine göre 2-3 reaya veriliyordu. Ama Necati Efendi'nin söylediğine göre, bu reayalar bir daha memleketlerini göremiyordu. Çünkü askerlik yaparken ya yaralanmış olurlar ya da yevmiesiz veya tayinsiz emekliye ayrılırlardı. Sonunda da dilenci oluyorlardı²⁹³.

Necati Efendi ayrıca kaleler ve askeri teçizat hakkında da ayrıntılı bilgiler vermekteydi. Onun anlattığına göre, Ruslar kalelere kaçar bin nefer tertip etmişse bunların yevmiyeleri kale zabiti tarafından ödenirdi. Mesela üç günlük asker ihtiyacı için; üç okka çavdar ekmeği ve dörder akçe ücret karşılığı olarak verilirdi. Ayrıca Ruslar bu neferler için, üç senede bir kaba kumaştan elbise de temin ediyordu. Bunu da kalede ve şehirde ikâmet eden tüccarlar verirlerdi. Necati Efendi'nin söylediğine göre, kale içinde olan bu mukataa gelirleri hazineye teslim edilirdi. Mukataa sahipleri mal, yiyecek ve içeceği kale zabıtine teslim edince bunun karşılığında ellerine senet alırlardı. Kale zabiti de bu aldığı şeyleri kalenin işleri için kullanırdı. Bundan sonra elde ne kalırsa kalede saklanarak hazineye kaydedilmek üzere gönderilirdi. Sefaretnamede nakledildiğine göre, hazineye akçe gönderilmesi ve hazineden de akçe istenmesi ancak kale zabitlerinin elindeydi. Kale zabitlerinin süresi bitip azlolduğunda gelir ve masraf neyse hesaplanırdı. Eğer zabıt olan general sadakatli hizmet etmişse başka kaleye gönderilir ve ücreti de verilirdi. Hıyanetlik ederlerse cezası tertip edilir herhangi bir görev verilmez, öldürülürdü. Sefaretnameden öğrenildiğine göre, kalelerde kalan askerlere sabah akşam savaş talimi yaptırılırdı. Eğer kaçan asker olursa bunların yeri hemen doldurulurdu. Bir kaleden başka bir kaleye asker gönderilirse tayin edilen asker, yiyeceğini de beraberinde götürürdü. Herhangi bir kale geride boş kalırsa ona yedek askerden gönderilirdi. Hizmetleri bittiğinde yine her asker kendi kalesine dönerdi²⁹⁴.

²⁹³ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 35b.

²⁹⁴ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 36a; Afyoncu, *a.g.t.*, s. 51-52.

Necati Efendi, askeri terimlerin adlarını ve bu terimlerin Osmanlı Devletindeki karşılıklarını ayrıntısıyla nakletmektedir. O bu terimleri sefaretnamesinde şu şekilde bahsetmektedir: "*Ta'bîr-i lâ teşbîh-i yeniçeri Rusyaca gornik كرنغ ve cebeciye muşkatr رثق ve شوم رثق ve topçuya katr رثق ve sipâhiye soldat ve bostancıya gvardiya هيدراوغ ve humbaracıya polpender ve lağımciya antır رثنع ve teresî رثسرت orta demek ve polk بولچار bölük demek ve garmazlun نولظمغ ordulu demek ve bluy بولب چاركçı ve kuryus صويروق dalkılıç demek vesâir ricâllerini lâ-teşbîh devlet-i aliyye münâsib isimleriyle zikrederler."* Necati Efendi'nin söylediğine göre bunların dışında 5-6 kalem daha vardı. Onların görevi de gelir ve masrafları yazmaktı. Köyler ve mukataanın geliri kalelerinde yazılır ve korunurdu. Borçlu bir kimse alacaklısına borcunu ödeyene kadar çalışırdı. Eğer borçlu hapse düşerse alacaklı kimse borçlunun borcunu öder daha sonra yine bu borçlu olan kimse borcunu ödeyene kadar alacaklı hesabına çalışırdı²⁹⁵.

5.15. Rusya'nın Şehir Düzeni Hakkındaki İntibalar

Necati Efendi'nin naklettiğine göre, Rusya toprağında olan köyler, şehir ve kalelerin hepsi menzil yollarına tesadüf ediyordu. Her 6 saatte bir konak yeri bulunmaktaydı. Konak yerlerinin etrafı karakollarla çevrili olduğundan başka yerlerden gitmek mümkün değildi. Yaban olan yerleri bataklık olduğundan gelip geçilemiyordu. Bu caddenin bazı yerleri ağaçlarla döşeliydi. Necati Efendi'nin anlatımlarına göre, ulağın bir menzilden bir menzile gelmesi beş dakikayı geçmiyordu. Ulağın elindeki kâğıtta ne zaman görevlendirildiği yere gitmesi bildirilmişse o saatte gideceği yere ulaşırdı. Ulaklar saat hesabı üzere giderler, geç kalırlarsa cezası ölüm idi. Rica ve niyaz kâr etmezdi. Öğrenildiğine göre, imparatoriçe ordunun durumunu ve gizli olan şeyleri bilirdi. Ordularında yabancı kimse bulunmazdı. Askerler sabah ve akşam yoklanırdı. Köyde ve şehirde olan reyanın başka kaleye, köye, şehre gitmesi gerektiğinde zabıtlarından tezkire verilmedikçe gidemezlerdi. Tezkiresi yoksa kabul edilmez, hangi köyden olduğu belli oluncaya kadar hapsedilirlerdi. Necati Efendi'nin bahsettiğine göre, Rus köylüleri çarşı pazar için geldiklerinde şehre yakın yerde arabalarına bir iki taş alırlardı. Ruslar bu taşlar için şehirde bir yer tayin etmişlerdi. İşte taşları bu tayin edilen yerlere bırakırlardı. Daha sonra bu toplanan taşlar hazine için gerekirse hazineye sarf

²⁹⁵ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 37b.

edilir, eğer şehirliye gerekiyorsa hazineden satın alınır. Bu durum Rusya'nın her yerinde görülen yaygın bir uygulamaydı²⁹⁶.

5.16. Rusya'daki Kimsesizler Yurdu ve Rusya'da Çıkan Yangınlar Hakkındaki Gözlemler

Necati Efendi'nin aktardığına göre, Ruslar evlilik dışı ilişkiden doğan çocuklar için bir bina tahsis etmişti. Bu binaya zabıt tayin etmişlerdi. Ayrıca bu bina içinde yeni doğan bebeklerin anneleri de kalırdı. Ülkedeki bütün kimsesiz çocuklar buraya toplanırdı. Bu çocuklar 5-6 yaşına geldiğinde papazlar görevlendirilerek okuma, yazma ve oyunbazlık öğretilirdi. Yaşları buluşa geldiğinde senede bir iki defa imparatoriçe gelerek bunları yoklardı. Erkekleri soldathaneye, kızları saraya götürürdü. Bu şekilde 5-10 senede pek çok çocuk toplanırdı²⁹⁷.

Necati Efendi sefaretnamenin bu son bölümlerinde ülkede çıkan yangınlardan bahsetmektedir. Söylediğine göre, Petersburg'da iki sene boyunca yaz ve kış gün aşırı yangın çıkıyordu. Hatta esirlerin yüzünden yangın oluyor diye pek çok esiri Narva Kalesine göndermişlerdi. Ancak yangınlar devam edince esirleri yerine geri getirmişlerdi. Moskova'nın da yarısı yanmış vaziyetteydi. Bundan dolayı bazı yerlerde kıtlık başlamıştı. Ayrıca sefaretnamede nakledildiğine göre, pek çok reaya ve asker vebadan dolayı helak olmuştu. Bunun gibi çeşitli zorluklar çıkınca papazlar şehirlerde kitap ve haçlarla gezerek dua ediyordu. Hastalıklı olanları şehirden taşraya kovuyorlardı. Ayrıca Necati Efendi'nin anlattıklarından öğrenildiği kadarıyla bugün *1 Nisan* olarak bildiğimiz şaka günleri de Rusya'da yapılmaktaydı. Söylediğine göre, senede bir defa yalan için "*yortu günü*" yaparlardı. Birbirlerine gelip şöyle olmuş böyle olmuş diye yalan laf ederlerdi. Akıllı olanlar yalan olduğunu bilir, akıllı olmayan bilmezdi²⁹⁸.

Necati Efendi, sefaretnameye son olarak Rusya'da gördüğü bahçeleri, cadde ve köprüleri, tershaneleri, imparatoriçe sarayını ve kimsesizler yurdunu anlattıktan sonra vatana dönüş tarihleri olan 10 Şubat 1775'te Silahtar İbrahim Paşa ve maiyetinin

²⁹⁶ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 36b, 37a.

²⁹⁷ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 37a; Afyoncu, a.g.t. s. 50-52.

²⁹⁸ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 37a-b.

Petersburg'dan ülkeye dönmek üzere ayrıldığını belirtmektedir²⁹⁹. Dönüş yolunu mesafelerini her ayrıntısına kadar yazan Necati Efendi, üç buçuk sene önce Tuğla'da bıraktıkları arkadaşlarıyla birlikte vatana döndüklerini anlatmaktadır. En son olarak da kendi fikrine göre niçin mağlup olduklarını uzun uzun açıklamaktadır³⁰⁰.

²⁹⁹ Unat, *a.g.e.*, s. 127-128.

³⁰⁰ Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, s. 38a-b, 39a-b, 40a-b, 41a.

VI. BÖLÜM

ABDÜLKERİM PAŞA'NIN RUSYA İZLENİMLERİ

6.1. Abdülkerim Paşa'ya Sefirlik Görevinin Verilmesi ve Sefaret Yolculuğunun Başlaması

Abdülkerim Paşa Burnazbeyzade diye bilinmekteydi. Mustafa Hattî Efendi'nin hizmetinde yetişmiş ve sadrazam Mehmed Sait Paşa'ya mühürdar olmuştu. Sonra hâcegândan olmuş ve Kıbrıs'a gönderilmişti. 1768'de çavuşbaşı vekili ve 1769'da nüzul emiri ve 1770'te mevkufatçı, 1771'de sipah kâtibi ve bir müddet sonra süvari mukabelecisi olmuş ve 1772'de baş muhasebeci görevi ile Rusya ile mütareke müzakerelerine memur edilmiştir. 1773'te çavuşbaşılığa, 1774'te Rusya Büyükelçiliğine tayin edilmiştir. Petersburg'dan dönüşünde başmuhasebeci olmuş ve daha sonra 1783'te birinci ruznameci, 1787'de defter emini olmuş ve 1788'de vefat etmiştir. Abdülkerim Paşa'nın Rusya elçiliğine ait sefaretnamesi, mahiyetinde veka-yı nüvis sıfatıyla bulunan Mehmed Emin Naifi Efendi tarafından yazılmıştır. Sefaretnamenin naklettiğine göre Abdülkerim Paşa, I. Abdülhamit tarafından Rusya *büyük elçiliğine* tâyin edilerek kendisine hil'at giydirilmiştir³⁰¹.

Abdülkerim Paşa, Kaynarca Anlaşmasının yapılmasından sonra Rus Devleti ile münasebet kurmak amacıyla görevlendirildi. 26 Ocak 1775'te sadrazamın huzuruna çıkarak Rus İmparatoriçesi II. Katerina'ya götüreceği hediyeleri teslim aldı³⁰². Bundan iki gün sonra da Sadrazam İzzet Paşa ve Şeyhülislam İvazpaşazade İbrahim Bey ile birlikte padişahın huzuruna çıkarak vazifesi için gerekli olan bilgileri aldı. Osmanlı sefaret heyeti 1775 yılı şubat ayının ilk günlerinde kalabalık bir heyetle İstanbul'dan yola çıktı³⁰³. Heyet daha sonra, Silivrikapı-Küçükçekmece yolu üzerinden devam ederek 10 gün sonra Edirne'ye geldi³⁰⁴.

Abdülkerim Paşa'nın naklettiğine göre, Edirne'den hareket edildikten sonra Boğdan sınırında gerekli malzemenin tedarik edilip hazırlanması için Boğdan'a bir

³⁰¹ Unat, *a.g.e.*, s. 129-130.

³⁰² B.O.A., TS. MA. d., Göm. No: 10363.

³⁰³ B.O.A., C..DH., 109/5427.

³⁰⁴ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1898, s. 3a-b.

mektup yazılarak gönderildi. Daha sonra Çalıkavak Boğazı'ndan geçilerek 1775 yılı mart ayının ilk haftası Şumnu'ya ulaşıldı. Bir müddet sonra buradan da hareket edilerek Silistre kasabası üzerinden Maçın'e geçildi. Sefaretnamede söylendiğine göre, Silistre-Maçın arasında 12 menzil mesafe bulunmaktaydı. İleride bulunan Kalas Nehri üzerinden geçilip geçilemeyeceği bilirkişilere sorulduktan sonra bu nehir üzerinden geçilerek yola devam edildi³⁰⁵.

Abdülkerim Paşa'nın anlattığına göre, yol üzerinde zahire ihtiyacını karşılamak mümkün olmadığından malzeme tedariki için çeşitli konaklar üzerinde mola veriliyordu. Eflak sınırına yaklaşıldığında ise İbrail'e kadar üç günlük gerekli zahireyi tedarik etmek için mektup yazılarak 500 kuruş da parayla birlikte Eflâk'a gönderildi. Osmanlı heyeti bir müddet sonra iki parça Tuna şayıklarına binerek Karelaş'a geçti³⁰⁶.

Abdülkerim Paşa ve yanında bulunan maiyeti uzun bir yolculuktan sonra Kalas Kasabası'na indi. Söylediğine göre bu kasaba önceki muharebelerden dolayı bütünüyle harap olmuştu. Ancak yine de iki tane boyahane binası bulunmaktaydı. Ayrıca birkaç yüz kadar mesken, bir miktar dükkân ve çoğunluğu buraya yerleşmiş olan reaya vardı. Sefaretnamede anlatıldığına göre, hem Kalas Kasabasında hem de Kalas'a 4 saat mesafedeki bir köyde ikâmet edildi. Bu sırada da Rus sınırına yaklaştıklarını belirten Abdülkerim Paşa, Rus feld mareşalinden mübadele sonrası istenecek malzeme neyse önceden bildirilmesini rica etti. Buradan yoluna devam eden Osmanlı sefaret heyeti, 1775 yılı nisan ayının ortalarında Yas'ky kasabasına 6 saat yakınlıkta olan bir köye ulaştı³⁰⁷. Rusya memleketlerinde suyun taşması, şiddetli kışın da uzaması sebebiyle Rus elçinin ancak temmuz başlarına doğru hududa gelebileceğini öğrenen Abdülkerim Paşa, Boğdan Voyvodasının kendisine tayin ettiği münasip bir köyde Rus elçisini beklemeye başladı³⁰⁸.

6.2. Mübadele Töreni ve Adetleri Hakkındaki İzlenimler

Abdülkerim Paşa'nın anlattığına göre, bir süre sonra Tuna Nehri üzerinde mübadelenin gerçekleşmesi için gerekli olan hazırlıklar yapıldı. Rus heyetinden Belgrad

³⁰⁵ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretnâme-i Abdülkerim Paşa*, s. 4b, 5a; Aslı İlikmen, *Sefaret-nâme-i Abdülkerim Paşa*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2001, s. 23.

³⁰⁶ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretnâme-i Abdülkerim Paşa*, s. 5b, 6b.

³⁰⁷ Unat, *a.g.e.*, s. 130.

³⁰⁸ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretnâme-i Abdülkerim Paşa*, s. 7a-b.

Anlaşmasında olduğu gibi mübadelenin sal üzerinde geleneklerden vazgeçilmeden yapılması istendi. Rus elçi de Osmanlı heyetinden mübadele salındaki iskemlelerin sırma ile işlenmiş kumaşla süslenmesini istedi³⁰⁹.

Sefaretnamede nakledildiğine göre Osmanlı sefaret heyeti tarafından, Tuna Nehri'nde "üstü açık" diye bilinen kayıklardan bir tanesi seçildi. Osmanlı Devleti'nde kullanılan kayık çeşidi olan "üstü açık" Tuna'da kullanılan gemilerdendi. Abdülkerim Efendi'nin söylediğine göre, bu "üstü açık" gemilerin bir dümencisi ve 8 kürekçisi vardı. Ayrıca bu gemiler nakliyatta kullanılırdı. Daha sonra Abdülkerim Efendi'nin anlattığında göre, bu "üstü açık" gemilerin birkaç gün önceden tamir edilip üzerine konulacak malzemelerin düzenlenmesi Osmanlı heyeti tarafından hazırlandı. Sefaretnamede nakledildiğine göre, bir adet sal yeşil örtü ile adetlere göre hazırlanarak mübadele töreni için tahsis edildi. Ruslar da kırmızı örtülü başka bir sal hazırlamışlardı. Nehrin ortasına gelindiğinde sabit durmak amacıyla çapa atıldı. Mübadele sonrası yapılması gereken adetler için de sahile yakın bulunan bir yer tahsis edildi³¹⁰.

Sefaretnamede mübadele töreni hakkında oldukça detay bilgi veren Abdülkerim Paşa, tarafların yavaş hareketlerle mübadelenin yapılacağı sala ulaştığını söylemektedir. İfade göre, kimin hangi yönden sala yanaşacağı konusu iki taraf elçileri arasında ihtilaflara sebep olmuşsa da anlaşmaya varıldı. Mübadele salına Rusya tarafından girildiğinde sağ taraf, Türklerin tarafına göre ise Rusyalılara sol taraf düşmekteydi. Rus General Kifo kendi elçilerini sağ elinden ve Mehmed Paşa da elçi Abdülkerim Paşayı sağ elinden tutup birbirine teslim ederek resmi mübadeleyi bitirdi. Sonrasında mübadele salından işaret verilerek onar adet top atıldı. Ardından piyade askeri tarafından peş peşe üçer defa tüfek atışı yapıldı. Ezvançe adındaki sahile gelindiğinde ise yine onar adet top atıldı. Daha sonra Rus adetlerine göre tatlı, kahve ve şerbet ikram edildi³¹¹. Resmi merasim yapıldıktan sonra da Abdülkerim Paşa'nın atı getirildi. Osmanlı elçilik heyeti alayla birlikte Ezvançe önündeki ordugâha gelerek burada ikamet etti. Ardından gerekli eşyalar tedarik edildikten sonra yola devam edilerek Komançe Kalesi önünde olan Dulgusak Köyünde çadır kuruldu³¹².

³⁰⁹ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 10a-11b; İlikmen, *a.g.t.*, s. 28-29.

³¹⁰ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 14a-b; İlikmen, *a.g.t.*, s. 31-32.

³¹¹ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 15a-b.

³¹² Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 17a-b.

6.3. Abdülkerim Paşa'nın Rusya Hududuna Girişinden Sonraki Bazı Kaleler Hakkında İzlenimleri

Sefaretnameye baktığımızda Abdülkerim Paşa'nın civar kale, köy, kasaba ve yerleri dikkatle incelediği görülmektedir. İşte bunlardan biri de Komanıçe Kalesi ve civar kaleler hakkındaki intibalarıdır. Abdülkerim Paşa'nın anlattığına göre bu kale, 30 arşın genişliğinde, derin bir hendeği olan, nehirle etrafı çevrilmiş ve hisardan yüksek orta halli bir kaleydi. Ayrıca burada minare yüksekliğinde uzun, kârgir bir bina da bulunmaktaydı. Sefaretnamede belirttiğine göre, buradaki pek çok yer de haraptı. Bu nedenle bazı yerlerde tamire başlanmıştı. Sonrasında buradan da yola çıkılarak Telna Kasabası'na ulaşıldı. Buradan Mencbuz adlı kasabaya girildi ve bu kasabada ikamet edildi. Bu kasabanın doğusu bataklık ve sazlık olduğundan 15 dakika kadar uzaklıktaki bir yerde tahta köprü üzerinde gidiş geliş yapılmaktaydı. 1775 yılı temmuz ayı sonlarında Poline adlı kasabaya ulaşıldı. Dört gün burada Ruslarla güzel vakit geçirip ziyafet tertip edildi. Sefaretnamede nakletildiğine göre, bu davette bulunan yabancı kadınlar, Osmanlı sefaret heyetine özel sazlı sözlü, birkaç saat eğlence düzenlediler. Abdülkerim Paşa'nın anlatımlarına göre bu Poline Kalesi yüksekçe bir yerdeydi. Ayrıca kalenin dış tarafında manastır, birçok cephane, mühimmat ve lazım olan diğer şeyler bulunmaktaydı. Kasaba kenarından ise birkaç değirmen çevirecek güçte bir nehir akmaktaydı. Nakledildiğine göre daha sonra 1775 Ağustosunun ilk haftalarında Berdişef Kasabasına inildi. Sefartenede bu kasabanın geniş bir göl kenarında yüksek bir yerde bulunduğu ifade edilmektedir. Bu kalede hendek ve şarampollerle çevrili bir manastır vardı. Önceki Leh müttefiklerinden bazıları bu manastıra sığınmışlardı. Abdülkerim Paşa, ayrıca daha önceden bu manastıra isabet etmiş olan iki parça güllenin verdiği hasarın kalıntıları da gördüğünü ifade etmektedir. Berdişef'ten de hareket edilip ağustos ayının ortalarında Pavloc adlı kasabaya ulaşıldı. 2 gün burada dinlenildikten sonra tekrar hareket edildi. Ardından Rusya sınırında bulunan Kiev eyaleti kollarından biri olan Eslekof adındaki kasabaya tahminen yarım saat yakınlıktaki bir yere ulaşıldı³¹³.

³¹³ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 18b, 19a-b, 20a.

6.4. Leh Arazisi Hakkındaki Gözlemler

Osmanlı heyeti, gün geçtikçe Rusya sınırına yaklaşıyordu. Bu tarihlerde Rusların sınırdaşı olan Leh topraklarında bulunan köyler Rus sınırına yakın bir mesafedeydi. Sefaretnamede anlatıldığına göre, buradaki Leh köyleri şen ve mamurdu. Her birinin kenarında genişçe göl ve çeşitli su değirmenleri bulunmaktaydı. Abdülkerim Efendi'nin söylediğine göre buradan geçtiklerinde tarlalarda hasat yapılıyordu³¹⁴.

Sefaret heyetinin burada konakladığı yer sahra ortasında bir yerdi. Abdülkerim Paşa burada kaldıkları hanelerin her biri farklı farklı 15-20 kadar daireden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca her dairenin birer müstakil hane gibi olduğu da belirtilmektedir. Dediğine göre bu hanelerin içinde dehliz ve pek çok oda bulunmaktaydı. Abdülkerim Paşa, burada konakladıkları yerin çam ağcından yapıldığını ve her odada çiniye benzeyen tuğladan yapılmış birer soba bulunduğunu söylemektedir. Ayrıca sefaretnamede belirtildiğine göre, önemli misafirler için ayrılan odalarının duvarları kumaş benzeri nakışlı kâğıtlarla süsleniyordu. Osmanlı heyeti buradan 24 Ağustos 1775'te hareket edilerek 3-4 saat ilerdeki bir yerde o gece geceledi. Heyet ertesi gün Kiev'e ulaştı³¹⁵. Kiev generali bu kaleden Osmanlı sefaret heyeti için 25 parça top attırdı. Misafirhaneye alayla girildikten sonra Abdülkerim Efendi ve yanındakilere yemek ikramında bulunuldu. Ertesi gün Kiev generali için kıymetli Hint kumaşları, pek çok ticaret malı ve bazı güzel kokuların da içinde bulunduğu yedi sekiz yüz kuruşluk hediyeler hazırlayarak gönderildi³¹⁶.

6.5. Kiev Kalesi ve Osmanlı Heyetine Tahsis Edilen Konak Hakkındaki İzlenimler

Kiev Kalesi ve civarı hakkında ayrıntılı bilgiler veren Abdülkerim Efendi'nin söylediğine göre, burası Rusya'nın Leh sınırına yakın topraktan yapılmış bir kaleydi. Sefaretnamede nakledildiğine göre, 1768-1774 harbi öncesi Kiev Kalesi'nin batı tarafına tahmini bir saat kadar yakınında toprak bir kale bulunmaktaydı. Bu toprak kalenin içinde rahipler ve öğrenciler için kendi dillerinde kitaplar basan büyük dükkân ve manastırlar vardı. Abdülkerim Efendi'nin aktardığına göre, savaş sonrası burasının muhafazasında görevli asker ve zabitan arttırılmıştı. Kiev Kalesinin doğu tarafı

³¹⁴ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 20a.

³¹⁵ İlikmen, *a.g.t.*, s. 13.

³¹⁶ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 20b-21b-22a.

önlerrinde bulan an Turla, Özi Nehrine akmaktaydı. Heyet buradan geçtiği sırada nehir üzerinde yolcular gelip geçmekteydi³¹⁷.

Abdülkerim Paşa'nın gözlermlerine göre Kiev Kalesi'nin ortasında cami, küçük büyük 50'yi aşan ev ve 100 dönümden fazla bahçe vardı. Buradaki binaların geneli kârgirdi. Osmanlı heyetinin burada yerleştiği konağın duvarı ise ahşaptandı. Bu duvarlar kumaşa benzer nakışlı kâğıtlar ve yıldızlı zehlerle süslüydü. Bağdat usulüne benzeyen döşemeleri çeşitli renklerde doğranmış tahta parçalar ile bezeliydi. Divanhaneden bakıldığında tahminen üç dönüm kadar arsa üzerinde ağaçların yanı sıra geniş yeşillik bir alan bulunmaktaydı. Ortasında kumla döşeli yollar vardı. Saksılarla süslü bulunan yeşilliğın sağ ve solundaki pek çok yerde 100-200 zira' miktarında parça parça çimenlikler yükselmekteydi. Dükkânları ıhlamur ve asma gibi ağaçlarla bezeliydi. Ayrıca bahçe içerisinde elma, armut ve erik gibi meyve fidanları dikiliydi³¹⁸.

Sefaretnamede bahsedildiğine göre çamlarla örtülü yerler, fırın gibi sobalar ve bahçe önünde alanın büyüklüğü kadar yeşillikler bulunmaktaydı. Sıcak beldelere mahsus meyveler, çiçekler ve fidanlar, havanın açık ya da sıcak olduğu günlerde veyahut kış vakitlerinde gerektiğinde sulanırdı. Osmanlı heyeti burada bulunduğu sırada nar, incir, limon ve karanfil gibi çeşitli meyveler çiçeklemişti. Abdülkerim Efendi'nin söylediğine göre bu bahçede bulunan birkaç çeşit elma, armut ve erik meyvelerinin tadı güzeldi ve meyveleri çok fazlaydı. Bahçenin ortasında da dik bir yokuşta birkaç dönüm kadar alanda ağaç fidanları dikiliydi. Üzümler yeni olgunlaşmaya başlıyordu³¹⁹. Kiev-Moskova arasında bulunan caddelerin kenarında her 12 dakikalık mesafede birer sütun bulunmaktaydı. Bu sütunların yukarısında da kaçınıcı sütun olduğu Rusça olarak yazılıydı. Her iki sütunun ortasındaki mesafe "*birus*" diye tabir edilir ve bu birusların beş tanesini bir saat olarak hesap edilirdi. Daha sonra 1775 Eylülünün başlarında Kiev'den de hareket edildi³²⁰.

³¹⁷ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 22a-b.

³¹⁸ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 22b; İlikmen, *a.g.t.*, s. 39.

³¹⁹ Kifo'dan (Beravari) 2 saat, (Simupol) 6 saat, (Kazelci) 5 saat, 1 gün ikamet, (Norufka) 3 saat, Nijne şehri 6 saat, ikamet-i tevni 2, (Komovufko) 6 saat, (Burugna) 4 saat, (Katrodaş) (Batorine) 3 saat, 1 gün ikamet, (Altnafka) 5 saat, (Kuraluice) 3 saat, (Toligalah) 4 saat, (Sulukof) 4 saat, 2 gün ikamet edildi. Ayrıntılı bilgi için bkz; Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s.24a.

³²⁰ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 23b, 24a.

6.6. Nijniy, Glushkova ve Civar Kasabalar Hakkında

Osmanlı heyeti, Eylül ayının ilk haftası Kozelci Kasabasına ulaştı. Ertesi gün de burada ikâmet etti. Heyet daha sonra 11 Eylül'de Nijniy şehrine ulaştı. İki gün de burada ikamet etti. Abdülkerim Efendi'nin söylediğine göre bu şehir geniş bir şehirdi. Gösterişli haneleri, çarşıları, çeşit çeşit ticaret malları bulunmaktaydı. Ayrıca burada herkesçe bilinen ve etrafı hendeklerle çevrili bir toprak kale vardı. Muhafazasında ise pek çok asker görevlendirilirdi. Abdülkerim Paşa'nın söylediğine göre, bir müddet sonra Nijniy'den hareket edildi. Pazar günü Botorine adlı kasabaya ulaşıldı ve ertesi gün burada ikamet edildi. Bu kasaba kenarından akan Prut benzeri bir nehirin üzerinden geçildi. Eylül ayının sonlarına doğru Glushkova adı kasabaya inildi ve 2 gün burada dinlenildi. Abdülkerim Paşa'nın naklettiğine göre, bu kasabanın yüksek yerinde toprak bir kale, içinde pek çok küçük ve büyük oda, kilise ve çeşitli dükkânlar vardı. Sefaretnamede Glushkova Kasabasının batı tarafından akan nehrin kanalını kapattıklarından dolayı göl oluştuğu ifade edilmektedir. Üzerinde ahşaptan yapılmış sağlam, geniş ve uzun bir köprü vardı. Buranın bir tarafında da su değirmeni bulunmaktaydı. Bu kalenin karşısında bulunan köprünün batı tarafındaki göl kenarında imparatoriçenin yalısı görünüyordu. Bu yalının bahçesi geniş bir alanı kaplamaktaydı. Bunların dışında kale içinde General Romançof için baştan ayağa geniş kârgir bir binaya başlamışlardı. Ancak Abdülkerim Paşa'nın söz ettiğine göre, buradan geçtiklerinde yapımı henüz bitmemişti. Kış gelene kadar da bitirmeye özen gösteriyorlardı. Ruslar, Glushkova Kasabasının feld mareşali için de bina tahsisi edilmişti; ancak dükkân inşaları ve menzillerin tamiri gibi sebeplerle yapılamamıştı. Abdülkerim Paşa, Leh sınırına yakın olan Glushkova kazasının kolundan dört saat ileride bulunan Pesman adındaki köyün "*Küçük Rusya*" diye bilindiğini aktarmaktadır. Buranın ahalisinin ise Kazak taifesinden olduğunu, oradan ilerideki yere büyük Rusya ve ahalisine de Miçok (Miçuk) denildiğini söylemektedir. Abdülkerim Efendi'nin söylediğine göre daha sonra General Romançof, Osmanlı heyetinin Moskova'ya girişine kadar gerekli şeyler için yeni bir defter tertip ettirdi³²¹. Ardından eylül ayının son

³²¹ Gulukofdan (Tuysetediu) 7 saat, (Sevsk) 8 saat, (Este) 8 saat, (Dimitrofska) 4 saat, bir gün ikamet-ikamet-i eyyam, (Çevardin) 3 saat, (Kırami) 4 saat, Orel Sat, ikamet günü 1, (Serze pofski) 6 saat, (Mecsuk) 4 saat, (Nikolski) 7 saat, 1 gün ikamet, (Serir pofski) 7 saat, (Sülüh) 4 saat, Tuğla'da ikamet 8 saat, (Narşan) 7 saat, (Zavedi) 4 saat, (Serpahof) 4 saat, 1 gün ikamet, (Loposni) 5 saat, (Bahri) 7 saat, (Moskova şehri) 6 saattir. Bkz.; Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 25b.

haftalarında Glushkova'dan hareket edildi. Birkaç gün sonra da Dmitrovsk kasabasına ulaşılarak bir gün burada ikamet edildi. Bir müddet sonra da Orel Kasabasına ulaşıldı³²².

6.7. Orel, Nikolo ve Tula Kasabaları Hakkında

Abdülkerim Efendi'nin anlattığına göre, Rusların Orel Kasabasındaki büyük çarşı ve pazarları mamurcaydı. Bu kasabanın içinde bir nehir akardı. Pazartesi günü Orel'den de hareket edilerek çarşamba günü Nikolo adlı yere inildi. Söylediğine göre buranın içinde zabıthane ve kilise de bulunmaktaydı. Her tarafı korunaklı ve çevriliydi. Ekim ayının son haftalarına doğru Osmanlı sefaret heyeti Tula kasabasına girdi. Abdülkerim Efendi'nin anlattığına göre bu kasabada zengin tüccar ahali vardı. Anlaşıldığına göre büyük nehir kenarında dükkân ve mağazaların ortasından akan çeşit çeşit su değirmenleri vardı. Ayrıca buradaki büyük dükkânlarda tüfek, piştov gibi harp alet ve edevatları bulunuyordu. Abdülkerim Efendi'nin naklettiğine göre, bu nehrin suyunu, hizmetlerinde kullanarak hayli kolaylık elde ederlerdi. Osmanlı elçilik heyeti, Tula kasabasına ulaştığında dükkânlardaki tüfek demirlerinin yakın yerlere taşındığını gördü. Abdülkerim Paşa ve yanında bulunan heyet buraya geldiğinde Ruslar birkaç adet top atışıyla onları karşıladı. Ekim ayının ortalarında Oka adıyla meşhur Turla benzeri büyük bir nehre gelindi. Daha sonra burada heyet için hazırlanmış olan kayıklarla karşıya geçildi. Söylediğine göre Oka Nehri, Volga Nehri'nin en büyük sağ koluydu. Buradan kayıklarla geçildikten sonra, bir saat ilerideki Serpukhov Kasabası'na gidilerek burada ikamet edildi³²³.

6.8. Moskova'ya Giriş ve Name-i Hümayunun Teslimi

1775 yılı Ekim ayının ortasında tekrar hareket edilerek Lopasni köyüne ulaşıldı. Daha sonra bu köyden de hareket edilerek 2 gün sonra Moskova'nın batısına yakın olan bir yerde 1-2 gün dinlenildi³²⁴. Abdülkerim Paşa'nın anlattığına göre, dinlendikleri bu hanenin içi kırmızı örtülü minderler, kadife yastıklar, süslü iskemleler, boy aynaları ve avizelerle bezeliydi. Burada emirlerine hizmetçilerin dışında imparatoriçenin hassalarından olan kapıcılar kethüdası anlamına gelen şambilan dedikleri iki asker Abdülkerim Paşa'nın hizmetine verildi. 19 Ekim'de Katerina tarafından gönderilen

³²² Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 24b, 25a-b.

³²³ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 26a-b.

³²⁴ İlikmen, *a.g.t.*, s. 13.

General Ebreskof, Osmanlı heyetini dinlendikleri bu yerden aldı. Heyet için, Ruslar tarafından İran takımıyla süslü bir baş at ve bunun haricinde 5-10 kadar at daha hazırlandı. Bu atlardan kimisinin eyeri ve takımları Osmanlı takımı olup kimileri de kendilerine ait takımlarla süslendi. Her bir atın yanına ikişer hizmetçi tayin edildi. Abdülkerim Paşa'da samur erkân kürkünü giyerek kendisi için süslenen atına bindi. Sefaretnamede anlatıldığında göre, alayı seyretmek için Moskova halkının erkek, kadın, yaşlı ve gençleri evlerinden ve dükkânlarından dışarı çıkmışlardı. Abdülkerim Paşa'nın söylediğine göre önünde, arkasında, sağında ve solunda bulunan alayla hep birlikte şehre girildi. Yine anlattığında göre Moskova'da Osmanlı heyeti için hazırlanmış olan karargâhın iki tarafında Rus süvari ve piyade askerleri iki sıra dizilmişti³²⁵.

Heyet için hazırlanmış olan bu konakta 15-20 kadar oda ve bahçe bulunuyordu. Abdülkerim Paşa buradaki konaklar hakkında renklerine, süslerine varıncaya kadar ayrıntısıyla anlatmaktadır. Sefaretnameden anlaşıldığına göre burada bulunan odanın biri, etrafı şeritli kadife ile süslü, diğer oda turuncu atlasla bezeli ve diğer bir odada da mavi atlas yastıklar vardı. Her birinin, yastıkları renginde örtüler serili ve perdeler asılıydı. Duvarları yine aynı renkte kumaşlarla kaplıydı. İskemleleri süslü ve bütün minderleri kırmızı çevke ile örtülüydü. Yine bu odaların boy aynaları ve avizelerle bezendiği de sefaretnamede belirtilmektedir. Ayrıca odalar kırmızı çuhadan yastık ve minderle döşeliydi. Abdülkerim Paşa'nın söylediğine göre kendi kethüdası ve diğer ağalar sarayın civarında genişçe bir hanede ikâmet ettirildi. Sefaretnamede belirttiğine göre başvekilin davetine icabet edilerek sadrazamın mektupları verildi. Ertesi gün imparatoriçenin sarayına gidilmesi için hazırlıklar yapıldı. Önce hediyeler arabalara ve tepsilere yerleştirildi. Bunlar birer gedik ağasının eline verildi. Böylelikle alayla saraya ulaşıldı. Abdülkerim Efendi sefaretnamede anlattığında göre gösterişli bir kürk giyerek imparatoriçe ile görüşmeyi beklemeye başladı. Katerina'nın görüşmeye hazır olduğu haberi geldiğinde imparatoriçenin karargâhı olan divanhaneye girdi. Burada Abdülkerim Paşa, padişahın hediyeleri ve anlaşmanın tasdiknamesini Katerina'ya teslim etikten sonra sefaret görevinin sebebini bildirdiğini ifade etmektedir³²⁶.

Abdülkerim Efendi'nin naklettiğine göre, Katerina tören için Rus geleneklerine özel kıyafetler giymişti. Üzerine gösterişli, yıldızlı elbisesini giyen Katerina küçük

³²⁵ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 27a-b, 28a-b; İlikmen, a.g.t., s. 43-44.

³²⁶ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 29a-b, 30a.

mücevher tacını da başına takmıştı. Anlattığında göre Katerina'nın sağ elinde bir zira' miktarı uzunluğunda, bir ucunda süsü olan oymalı bir ağaç parça vardı. Sol elinde ise deve kuşu yumurtasına benzer süslü altın bir küre bulunuyordu. Katerina'nın kendisine ait yerde oturduğunu söyleyen Abülkerim Efendi, Katerina'nın sol tarafında erkek generaller ve itibarlı devlet adamları, sağ tarafında ise yine devlet adamları ve kadın generallerin ayakta beklediğini yazmaktadır. Daha sonra söylendiğine göre "*kançlır*" adındaki devlet ricalinden biri hutbeye benzer yüksek bir yere çıktı. Önceden Osmanlı heyetinden alınan padişah mektubunun tercümesini okumaya başladı. Katerina da okunan bu padişah mektubu için güzel iltifatlarda bulunarak memnuniyetini bildirdi. Daha sonra ayakta bulunanların yerlerine oturduklarını söyleyen Abdülkerim Efendi, ellerinde hediye tepsilerini taşıyan gedik ağalarının hediyeleri sofraya koyduğunu anlatmaktadır. Katerina'ya hediye olarak verilen atların süslü, döşemelerin ve eyerinin de yaldızlı olduğu sefaretnamede ayrıca belirtilmektedir. Merasim bittikten sonra Abdülkerim Paşa, imparatorluktan yine alayla konaklarına döndüğünü belirtmektedir. Ertesi gün başvekil için ayrı, feld mareşal için ayrı, imparatoriçenin oğlu veliahd için ayrı ve Anşef adındaki general için de farklı farklı bir baş çardak, dört baş at eyeri, değerli döşekle süslü bir miktar Hint kumaşı ve güzel kokulardan hediyeler tertip edilerek birun ağalarıyla gönderildi³²⁷.

Abdülkerim Efendi name-i hümayunun tesliminden sonra notlarına Moskova hakkındaki gözlemleriyle devam etmektedir. Söylediğine göre; Moskova'daki binalar çam ağacındandı. Binalar ahşap olduğu için yangın çıkma ihtimalinden korkuyorlardı. Sefaretnamede belirtildiğine göre bu şehirdeki arsaların çoğu ıssızdı. Pek çok yerinde geniş bahçeler, harabe yerler ve pek çok kiliseden ibaretti. Ayrıca bu şehirdeki dükkânlar tuğladan yapılmıştı. Abdülkerim Efendi'nin söylediğine göre burada mangır darphanesi ve yabancı kitapların basım evi de vardı. Ayrıca sefaretnamede belirtildiğine göre; Rusya'nın şiddetli soğuşundan dolayı çeşitli meyve ve yemişlerin olgunlaşması zordu³²⁸.

³²⁷ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 30b, 31b, 32a.

³²⁸ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 43a, 44a.

6.9. Petersburg Hakkındaki İzlenimler ve Rusya'da Katılan Davetler

Abdülkerim Efendi'nin aktardığı notlarına göre, Rusya imparator ve imparatoriçeleri Petersburg'da ikamet ettiklerinden beri Moskova'daki eski sarayları köhneleşmişti. Tamir ve yenilenmesinin ardından hayli zaman geçtiği halde Rusya İmparatoriçesi barıştan sonra bu şehre gelmeyi istemiyordu. Bundan dolayı birbirine yakın iki adet geniş evlerden birini kendisi ve birini de veliaht için donatmışlardı. Abdülkerim Efendi'nin söylediğine göre, etrafında geniş iki adet divanhane ile birkaç adet bekçi ve nöbetçi yerleri bulunmaktaydı. Burada bulunan büyük bir divanhaneyi bazı cemiyet ve merasim vakitleri için tahsis etmişlerdi. Diğer bir divanhane de bazı itibarlı kimselere dinlenilecek yer olarak ayırmışlardı. Abdülkerim Efendi'nin belirttiğine göre, bu divanhaneler, billur avizeler ve farklı görünümlü iskemlelerle süslüydü³²⁹.

Abdülkerim Efendi, name-i hümayunun tesliminden sonra Rusya'da çeşitli davetlere katıldı. Bu davetlerden biri de devlet adamlarının hatta imparatoriçenin de katıldığı kâğıt oyunlarıdır. Abdülkerim Efendi'nin söylediğine göre, davette bulunan herkes birbirleriyle kâğıt oyunu oynuyordu. Hatta öyle ilgisini çekmiş olacak ki İmparatoriçe'nin oğlu, gelini, birkaç general ve zabitan ile kadınların da aralarında bulunduğu başka bir grubun ikişer ikişer toplanıp oyun oynadığını nakletmektedir. Ayrıca burada yabancı sazlarla eğlence yapıldığını da aktarmaktadır. Söylediğine göre katıldığı bu davette, birkaç yerde dörder beşer devlet adamı ve kadınlar karışık şekilde sandalyelere oturup kâğıt oyunu oynadı ve bu durum saat üçe dörde kadar devam etti. Sefaretnameden öğrenildiğine göre, Osmanlı heyeti bu davetten geç saatlerde konağına döndü³³⁰.

Abdülkerim Efendi, bundan sonraki bölümde kısa olarak esirlerden bahsetmemiştir. Söylediğine göre, İslam esirlerini aramaya ve kurtarmaya çalıştı. Esirler için yaptığı tüm teşebbüsleri münasebetleri kesmeye kadar götürdüğü hâlde; Rusların söz konusu esirleri Hıristiyanlaştıklarını bahane ederek geri vermediğini söylemektedir. Abdülkerim Paşa, ancak kendisine ulaşanları beraberinde geri getirebildiğini belirtmektedir³³¹.

³²⁹ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 32a.

³³⁰ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 32b; İlikmen, *a.g.t.*, s. 48.

³³¹ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 33a-b, 34b, 35a-b.

6.10. Tiyatro Gösterileri Hakkındaki Gözlemler

Sefaretnamede belirtildiğine göre, Moskova şehrinin etrafında birbirine bitişik 3 katlı 80 kadar odası olan bir bina bulunmaktaydı. Bina içerisinde genişçe bir sofa ve ortasında geniş bir yeri kaplayan üstü örtülü divanhaneye benzer tiyatro salonu vardı. Ruslar kış gecelerinde buraya gelirlerdi. Bu binanın sol tarafındaki odaların her biri 70-80'er kuruş mahiye ile kiralanırdı. Abdülkerim Efendi'nin belirttiğine göre, tiyatro gösterilerini izlemek için her tabakadan insan gelirdi. Aşağı takım seyirciler de adam başına birer ruble verirlerdi. Tiyatro salonu içinde asılı duran muşamba perde kalkıp arkasından oyuncular çıktığında çeşit çeşit oyunlar sahneleniyordu. Sefaretnamede aktardığına göre; bu tiyatro binasında, evvelki milletlerden nakledilen ve meşhur olan bazı komik ve gülünç hareketler, âşık ve maşukunda geçen bazı haller, kadın hilelerine dair bazı durumlar sergilenirdi. Ayrıca bazı olayları taklit etmek için ortaya çıkanlar olurdu. Bu eğlenceler saat 5'e veyahut 6'ya kadar devam ederdi. Gösteriler son bulduğunda ise herkes evine dönerdi³³².

Sefaretnamede naklettiğine göre, pazar günü akşamı yine bu tiyatro salonuna gidilmesine karar verildi. Salona gelenlerin sayısı bilindiğini söyleyen Abdülkerim Efendi, gündüz vakti gösteriler başlamadan evvel kim gelecekse bir kâğıda yazılması için görevli askerler oluşunu ifade etmektedir. Gelenlerden elinde bu kâğıdı olanların içeri girmesine izin verilir, olmayanlar da bekletilirdi. Söylediğine göre, buraya gelenler siyah ve pembe renk kumaştan ferace gibi elbise giyerek fark edilmeyecek şekilde kıyafetlerini değiştirdilerdi. Abdülkerim Paşa'nın izlenimlerine göre, imparatorluk sarayında olan bu tiyatro salonuna gelenler akşam saatlerinden sonra toplanırlardı. Kimi köşe ya da kenarda oturup sohbet eder kimi de üçer beşer oturup kumarla meşgul olurdu. Sefaretnamede aktarıldığına göre, Osmanlı heyeti tiyatro salonuna varduktan biraz sonra Katerina içeri girdi. Abdülkerim Efendi içeri girdiklerinde hemen önlerinde yürüyen Potyomkin³³³ ve Purus adındaki Anşef generalleriyle diğer itibarlı devlet adamlarının başlarına birer tane pembe renk kavuk takıp geldiğini söylemektedir. Anlattığına göre bu kavuğun üstü sarıkle çevrili, devlet adamlarının başı ve kıyafetleri de elmas ve çiçeklerle süslü bir şekilde dolaşıyorlardı. Öyle ki, bu onların kadın gibi görünmelerine sebep oluyordu. Abdülkerim Efendi'nin tuhaf bulduğu bu kıyafetler

³³² Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 36b, 37b.

³³³ Grigoriy Potyomkin: 18. Yüzyıldaki yayılmacı siyasetin mimarlarındanolan Rus general. Aynı zamanda Çariçe II. Katerina'nın sevgilisidir.

içinde kendisine yaklaştığını söyleyen Kalavel'in "*beni bildiniz mi*" diye söyledikten sonra yerine oturarak kâğıt oynamaya başladığını anlatmaktadır. Heyet bir süre burada kaldıktan sonra konağına döndü³³⁴.

Osmanlı heyeti, birkaç gün sonra imparatoriçenin mücevherat hazinesi seyretmek için davet edildi. Mücevherler, dört adet gergef gibi ayakları olan iskemleler üzerindeydi. Tozdan korumak için camdan yapılmış kapak arkasında küpe, gerdanlık, bazı çiçek, saat ve yelpaze gibi kadın eşyaları ve benzer şeyler bulunmaktaydı. Abdülkerim Paşa'nın söylediğine göre, Ruslar burada bulunan mücevher taş ile fındıktan daha büyük armut şeklinde on kadar inci tanesiyle övünürlerdi³³⁵. Mücevheratların izlenmesinin ardından 1776 yılı Ocak ayının ilk haftasında yapılan fişek şenliğine Abdülkerim Efendi de davet edildi. Ertesi gece de davetli olarak tiyatroya gidildiğini söyleyen Abdülkerim Efendi, gösterileri birkaç saat izledikten sonra geri dönüldüğünü ifade etmektedir³³⁶.

6.11. İstanbul'a Dönüş Hazırlıkları

Osmanlı heyeti, Moskova'ya 36 saat uzaklıkta olan Tula Kasabasına giderek bir iki gün de burada ikâmet etti. Heyet, bu kısa gezintinin ardından tekrar Moskova'ya geldi. İmparatoriçe ve veliahtın da birlikte çıktıkları kısa gezintinin ardından tekrar Petersburg'a dönecekleri haberi alındı. Petersburg'a geldiklerinde ise Katerina, Osmanlı heyeti tarafından ziyaret edildi. Kendisinden İstanbul'a dönmek için müsaade talebinde bulunuldu. Daha sonra İmparatoriçe tarafından hazırlanan mektubu teslim alan Abdülkerim Efendi, II. Katerina'ya veda ederek saraydan ayrıldı³³⁷. 1776 yılı şubat ayının ilk günü Rus başvekile veda ziyareti yapıldı. Moskova'da kendilerine gösterilen ikram ve misafirperverliğe teşekkürlerini bildiren mektubu da ayrılmadan önce İmparatoriçe Katerina'ya verilmek üzere Başvekil'e teslim etti³³⁸.

Abdülkerim Efendi'nin anlattığına göre bu sıralarda Moskova'dan Kiev'e kadar olan büyük nehirdeki buzlanma eridiğinden nehirdeki sular taşabilirdi. Abdülkerim Efendi, su taşkınlıkları olmadan önce Kiev'e ulaşmayı düşündüğünden vakit geçirmeden

³³⁴ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 37b, 38a-b.

³³⁵ Unat, *a.g.e.*, s. 132.

³³⁶ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 39b, 40b.

³³⁷ B.O.A., C.Hr., 123/6114.

³³⁸ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 41a-b.

hareket etmek istiyordu. Ancak Osmanlı heyeti şiddetli kıştan dolayı geri dönüş yolunda sıkıntılar çekti ve bu sebeple küçük köylerde konaklandı. Hududa kadar ikişer üçer gün ara ile ayrı ayrı kabilelerle gitme kararı alındı. Bu sebeple Osmanlı heyeti üç kabileye taksim edildi. Birinci kabileye selam ağası baş kabileci olarak tayin edildi ve bu kabile 3 Şubat'ta yola çıktı. İkinci kabileye de kethüda baş kabileci tayin edildi ve bir müddet sonra da bu ikinci kabile yola çıktı³³⁹.

Sefaretnamenin bu son kısmında Moskova şehri ve yetimhaneleri, kış bahçeleri, Rus para sistemi ve banknotları hakkında kısa kısa bilgiler verildikten sonra geri dönüş yolu anlatılmaktadır³⁴⁰. Abdülkerim Efendi ve maiyeti ile birlikte, Hotin, Boğdan, Dobruca, Hacıoğlupazarı, Kırkkilise, Silivri yoluyla 17 Ağustos 1776 tarihinde tamamen ve salimen İstanbul'a geldini söylemektedir³⁴¹.

³³⁹ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 42b.

³⁴⁰ Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 43b, 44a-b.

³⁴¹ BOA., C..HR., 159/7908; Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, s. 47b.

VII. BÖLÜM

MUSTAFA RASİH PAŞA'NIN RUSYA İZLENİMLERİ

7.1. Mustafa Rasih Paşa'ya Sefaret Görevinin Verilmesi

Mustafa Rasih, Bazergânbaşı-zâde ailesindedir. Memurluk hayatına Mektubi-i Sadr-ı âli Kalemi'ne girerek başladı ve "Hecalik" rütbesini kazanmıştır. Kâtiplikte tecrübe kazanıp, Atıfzâde Ömer Vahid Efendiye damad olduktan sonra defterdâr kisedârı olmuştur. 1786 tarihinde "Tekire-i Evvel" ve bir yıl sonra "Tekire-i Sani" daha sonra da sırasıyla "Topçular Katibi", "Süratçi Nazırlığı ve tekrar "Tezikre-i Asafi"ye giderek sadrazamla görüşmüş ve oradan da sadrazam ve şeyhülislamla birlikte saraya gitmiş ve Topkapı Sarayı'nın bahçesine "Ağa Bahçesi" denilen yerde "Rikab" düzenlenmiştir.³⁴² 1790-1791'de Küçük Ali Efendi'nin azlinden sonra rikâb-ı hümayun kethüdâlığına getirilmiştir. 1791-1792 yılında savaşın bitmesi ve ordunun İstanbul'a dönmesiyle bu görevden azl edilmiştir. 1792-1793'te Rumeli Beylerbeyi pâyesiyile *büyükelçi* olarak Rusya'ya gönderilmiştir. Rusya dönüşünde kendisinden Rumeli beylerbeyi pâyesi alınıp eski mesleği olan kâtipliğe tayin edilerek Defter-i Hâkân-i Emaneti emîni olmuştur. Rusya elçiliğinden sonra pek çok görevde yer alan Mustafa Rasih Paşa en son Mısır seferine katılmak üzere Atıf Efendi'nin yerine reîsü'l-küttâblığa getirilmiştir. Burada iki seneye yakın görev yaptıktan sonra azl edilerek İstanbul'a dönmüştür. İstanbul dönüşünde nişancılık görevi verilmiş ve sonra ise rûznâmçe-i evvelik ve rûznâmçe-i sanîlik görevlerine getirilmiştir. 2 Eylül 1803'te vefat ederek Üsküdar'da Haramlık'a defnedilmiştir³⁴³.

III. Selim'in tahta çıktığı dönemlerde I. Abdülhamid zamanında Rusya ile başlamış olan savaş devam etmekteydi. Ancak Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı başarı gösteremeyerek Yaş Antlaşmasıyla savaşa son verdi. Anlaşmaya taraf olan devletler uluslararası ilişkilerdeki protokol gereği anlaşmanın tasdikli metinlerinin onaylanması ve oluşturulan barışın pekiştirilmesi için taraflar arasına elçiler gönderdiler. Bu amaçla

³⁴² Cahit Bilim, "Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefaretnamesi", *OTAM*, S. 7, s. 20-21.

³⁴³ Yılmaz Karakaya, *Mustafa Rasih Efendi'nin 1793 Tarihli Rusya Sefaretnamesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.10-11.

Rikab-ı Hümayun Kethüdalığından Mustafa Rasih Efendi seçilerek kendisine Rumeli Beylerbeyliği rütbesi verildi. Seyit Abdullah Efendinin kaleme aldığı sefaretname Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e salât ve selamdan sonra dönemin padişahı III. Selim'e dua ile başlamaktadır³⁴⁴.

Osmanlı sefaret heyeti yol için gerekli olan hazırlıklarını yaptıktan sonra 24 Ocak 1793'te Rusya İmparatoriçesine gönderilecek hediyeleri sadrazamdan teslim aldı. Ocak ayının son günlerinde ise anlaşmanın tasdikli metnini ve name-i hümayunu almak üzere sadrazam, şeyhülislam ve büyük elçi Mustafa Rasih Paşa saraya kabul edildiler³⁴⁵. Daha sonra Mustafa Rasih ve maiyeti, Hoca Paşa Cami yanındaki misafirhaneye döndü. Durumu ve masraflarının miktarını bildirmeleri hâlinde yine para gönderilmek üzere sınıra kadar masraflar için Mustafa Rasih'e 400 kese akçe verildi³⁴⁶. Mustafa Rasih, ertesi günü veda ziyaretlerine başlayarak ilk önce sadrazamı daha sonra ise reisülküttabı ziyaret ederek 31 Ocak Çarşamba günü İstanbul'dan hareket etti. Daha sonra Osmanlı sefaret heyeti Divanyoluna çıkıp oradan da Silivri kapı yoluyla Küçükçekmece'ye vararak burada ikamet etti³⁴⁷.

Mustafa Rasih, diğer sefaretnamelerden farklı olarak notlarına Rusya topraklarında itibaren başlamaktadır ve buna dair ilk intibaları da Tombasar'da³⁴⁸ başlamaktadır. Söylediğine göre burası Rusya sınırının başladığı yeri³⁴⁹. Osmanlı heyetinin Tombasar'a gelmesinin üçüncü günü ise, buraya sekiz saat yakınlıkta olan Bender karşısındaki Perkan adındaki köyde 26 esir Türk olduğu haberi geldi. Musfata Rasih, kendileriyle ilgilenmekle görevli olan Rus mihmandar İlya Anderic'ten bu esirleri talep ettiğini söylemektedir. Ayrıca burada İsmail'deki esirlerinden İsayif'in kızı Şerife Hatice, Osmanlı heyetine sığınarak esirlikleriyle ilgili pek çok şey anlattı. Mustafa Rasih, burada Şerife Hatice'yi himayesine alarak Ruslara vermediğini belirtmektedir. Anlattığında göre, bu olaydan sonra ise iki bölük askerle sefaret dairesi Ruslar tarafından gece gündüz gözetlenerek izinsiz kimsenin içeri girmesine ya da çıkmasına

³⁴⁴ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, Fatih Millet Kütüphanesi, Demirbaş: AETrh 830, s. 1b.

³⁴⁵ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 2a.

³⁴⁶ BOA., C..HR., 48/2357.

³⁴⁷ BOA., HAT, 258/14847.

³⁴⁸ Tombasar: Bender ve Akkremar arasında Dinyester Nehri'nin kenarında bir şehirdir.

³⁴⁹ BOA., HAT, 257/14794.

müsaade edilmedi.³⁵⁰ Petersburg'a gelinceye kadar yolda bütün her yer böyle olduğu gibi Petersburg'da da Osmanlı sefaret heyeti sıkı karakollarla tam bir göz hapsine alındı. Öyle ki hatta Osmanlı heyeti tüccarlardan bir şeyler almak istediğinde o tüccar karakollardan iyice sorup soruşturduktan sonra tercümanlarla birlikte gidiliyordu. Zaten Ruslar, alışveriş sırasında da başka hiçbir şey konuşmaya fırsat vermiyorlardı³⁵¹.

Mustafa Rasih, bir müddet sonra Petersburg'a geldiklerini söylemektedir. Ancak buraya geldiklerinde ne diğer devlet elçilerinin ne de başka birilerinin yanlarına gelmediğini ifade etmektedir. İfade ettiğine göre, Ruslar sefaret dairesinin etrafına kendilerinden başka kimseyi yaklaştırmıyordu. Ancak Mustafa Rasih'in anlattığına göre bu durum yani ne diğer devlet elçilerinin ne de beyzadelerin gidiş-geliş yapmaması olağan dışı bir durumdu. Çünkü bu tür ziyaretler adettendi. Ancak böyle bir ziyaretin olmadığını söyleyen Mustafa Rasih, diğer yabancı devletlerin elçilerini sadece bir tören günü uzaktan gördüğünü ifade etmektedir³⁵². Bu davranışın sebebi Ruslara sorulduğunda ise lafı geveleyerek, *'bu sizlerin rahatı içindir çünkü hırsızlık gibi uygunsuz hallerde karşılaşmamanız için bu tedbiri aldık'* diyorlardı. Ancak işin gerçek sebebinin kaçan esirlerin sefarete gelmesini önlemek ve diğer bir sebebin ise Rus devletinin işlerine hiç kimsenin vakıf olmasını istemediklerinden böyle yapmış oldukları anlaşılıyordu. Mustafa Rasih, bazı kişilere altın vererek yanlarına çekmeye çalıştığını ifade etsede, bunda pek de başarı elde edemediğini belirtmektedir.³⁵³ Sefaretnameden öğrenildiğine göre Ruslar devlet işlerini sıkı tutuyordu. Başka devletlerin ne durumda olduğunu öğrenmek için de elçi gönderiyorlardı. Hatta Osmanlı heyeti, Petersburg'a ulaştığında 12 gün peş peşe yemekli davet verilmişti. İşte Mustafa Rasih bu sırada Rus bir generalden İngiltere'ye elçi gönderileceği haberini almıştı³⁵⁴.

7.2. Petersburg Hakkındaki İntibalar

Sefaretnameye genel olarak bakıldığında diğer sefaretnamelerden farklı olarak diplomatik görüşmelerden daha çok gezip görülen yerler hakkındaki intibalar üzerinde durulmuştur. Bu itibarla Mustafa Rasih'in gözlemlerine göre Petersburg'da bulunan han,

³⁵⁰ Mustafa Rasih Paşa, *Rusya Arizası*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmaları, Demirbaş: 3887, s. 4a-4b.

³⁵¹ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 3b.

³⁵² Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 4b.

³⁵³ Mustafa Rasih Paşa, *Rusya Arizası*, s. 4a-4b.

³⁵⁴ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 5a-b, 6a; İyigünler, *a.g.t.*, s. 3-4.

kervansaray, dükkân ve mahzen gibi benzeri binaların geneli kârgirdi. Bu binalar generaller ya da diğer devlet ricallerinden birine, belli bir müddet kiraya veriliyordu. Aktardığına göre, bu şekilde hem devletleri kazanıyordu hem de eskimiş olan binalar kiracılar sayesinde yenilenmiş oluyordu. Bunların dışında sefaretnamede naklettiğine göre, Petersburg'da çam ağacının odunu ve kerestesi ucuz olarak alınıp satılıyordu. Ayrıca İmparatoriçe sarayının boğaz kenarında *tersane* diye bilinen bir yer vardı. Gemi yapımı için lazım olanlar buraya getirilir ve burada gemi inşa edilirdi. Ayrıca sefaretnamede belirtildiğine göre, bu bölgede 100-150 nefer sığacak kadar karakol hanesi vardı. Bunların dışında esas tersaneleri ise Baltık Denizi kenarında Petersburg'a da 8 saat mesafesi olan Kronştad adındaki tershaneleridir. Kalyonlar ve donanma tekneleri Kronştad'daki bu tershanede imal edilirdi. Mustafa Rasih, Kronştad'daki tersaneyi kendi gözüyle görmek istediğini Rus yetkililere söylediye de bu isteğinde muaffak olamadığını söylemektedir. Buna rağmen bazı kimselere donanmanın durumu sorulduğunda 100'er top çeken 8 parça kalyon, 27 parça büyük kalyon, firkateyn ve şalopanın bulunduğu ayrıca 200 parça da teknenin olduğu öğrenildi. Bunların dışında Kherson'da olan büyük donanmaları 28 parçadan oluşmaktaydı. Nikolofka adı yerdeki donanmaları küçüktü, ama 150 parça tekne olduğu rivayet ediliyordu³⁵⁵.

Sefaretnamede Mustafa Rasih'in bahsettiğine göre; baruthane, alet, sanat ve kumaş dükkânlarının da Petersburg civarında bulunmaktaydı. Burada Mustafa Rasih dört tarafı çevrili olan bir bedestenden bahsetmektedir. Aktardığına göre, bu bina eskiden kalma kargir bir bina idi. Bu binanın içindeki her bir oda dükkân görünümündeydi. Bu binada bulunan oda ve mahzenlerin her biri kira geliri ile tüccar zümresi ve yüksek rütbe sahibi kimselere kiralanırdı. Ayrıca bina önünde karakol ve zabıt binası da bulunmaktaydı³⁵⁶.

Mustafa Rasih'in sefaretinde çarşı pazar taşımacılığı ve yolcu taşımacılığı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Anlattığına göre, Petersburg'da ya da başka bir yerde ağır yükleri sırtında taşıyan hamallar yoktu. Yaz mevsiminde atlı arabalar kış mevsiminde ise kızaklar yardımıyla yükler taşınırdı. Her bir arabacının arkasında hangi yerin arabacısı ve kaçınıcı arabacı olduğu, beyaz bir teneke parçası üzerine siyah boya ile Rusça olarak o yere ait tüm bilgiler yazılırdı. Arabayı kiralayacak olan kimse ilk

³⁵⁵ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 74a-b, 75a.

³⁵⁶ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 72a-b, 73a-b; İyigünler, *a.g.t.*, s. 52-54.

önce o arabanın hangi yere gittiğini, kaçınıcı araba olduğunu arkasına asılmış olan bu tenekeden anlıyordu. Araba ya da kızağa yüklerini yükleyen kişi bir eşyasını unutsa ya da ziyan olsa, o arabacı hemen arkasında yazılı olan o tenekeden bulunuyordu³⁵⁷. Ama bunları okuyabilmek için Rusçayı bilmek gerekmektedir. Bu arabacı, ekmekçi, bakkal ya da diğer ufak tefek esnafın her birinden, kandil masrafı ve köprü tamiri için para tahsil ediyorlardı. Bunun için memurlar görevlendirmişlerdi. Sokaklarda bir kaldırım taşı bozulsa ya da kandiller yanmasa hemen görevli memura söylenerek, eksik olan neyse tamir edilip yenileniyordu. Mustafa Rasih'in belirttiğine göre, çarşı ve pazarlarında her yolun iki tarafında 50'şer 60'ar zirâ' ara ile ahşaptan birer sütun bulunurdu. Bu sütunların başlarında da fanus ya da cam teneke ile yapılmış kandiller takıyorlardı. Ayrıca bu sütunlarda bulunduğu yer hakkında bilgiler bulunmaktaydı.³⁵⁸

7.3. Rusların Meşverethane Görüşmeleri Hakkındaki İzlenimler

Mustafa Rasih'in notlarına göre; İmparatoriçe II. Katerina'nın sarayı karşısında tahminen 500 zira uzaklıkla 3 katlı büyükçe bir meşverethane binası vardı. İster istişare edilecek iş olsun isterse olmasın her pazartesi ve perşembe günleri haftada iki kez 12 neferin meşverethanede toplanmasını adet hâline gelmişti. Çok önemli bir durumda bile bir başka gün ve zamanda toplanılmazdı. İnsanlarda merak uyandırmamak için o işin görüşülmesi ertelenerek Pazartesi ve Perşembeye bırakılmaktaydı. İstişare odasının yakınlarına bu 12 müsteşardan başka kimse alınmıyordu. Meşverethanede alınan kararları ikinci vekil olan Pezburtek, İmparatoriçe Katerina'nın eskiden yakını Potemkin'in şimdiki vekili olan Zibof ve başvekilleri Osterman ile birlikte imparatoriçeye bildirirlerdi. Bu meşverethane gibi bütün eyaletlerde de birer meşverethane bulunmaktaydı. Eyalet meşverethanelerinde eyalet işleri görüşülürdü. Kendilerinin karar veremedikleri şeylerdeyse Petersburg'a müracaat ederek çözüm bulurlardı. Mustafa Rasih'in söylediğine göre, kanunlarından hiçbir zaman taviz vermezler ve kıyamet kopsa tertip ve nizamlarını değiştirmeyi caiz görmezlerdi³⁵⁹. Bunların değişmesi devletin yıkılması demek olduğunu düşünürlerdi. Büyük Petro imparator olduğunda İsveç, Avusturya, Fransa ve İngiltere'ye talebeler göndererek bu devletlerin parlak ve ileri görünen kısımlarını tahsil ve tetkik ederek Rusya'ya gelip

³⁵⁷ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 75b, 76a.

³⁵⁸ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 76b, 77a-b, 78a.

³⁵⁹ Mustafa Rasih Paşa, *Rusya Arizası*, s. 5b-7b; Karakaya, a.g.t., s. 28-29.

uygulatmaktaydı. Devleti ilerletmek, orduyu tertip ve ticareti tanzim etmek gibi amaçlarla devleti daha iyi duruma getirmeye çalışıldırı³⁶⁰.

7.4. Rusya'daki İktidar Kavğaları Hakkındaki Gözlemler

Mustafa Rasih, Petersburg'da kaldığı bu sıralarda şahit olduğu iktidar kavğalarının yanı sıra II. Katerina'ya kadar olan taht kavğalarını da anlatmaktadır. Sefaretnamede bahsedildiğine göre, Petro'nun oğluyla başlayan bu mücadele Petro'nun eşi, Aleksî'nin oğlu, kardeşi İvanovna ve sonunda II. Katerina'nın tahta çıkmasıyla son buldu. Anlattığında göre, Kavga Petro'nun oğlu Aleksî, babasının halli için rahiplerle anlaşır ittifak kurmasıyla başladı. Petro'nun tahtan indirilmesinin planlarını yapıp ileri gelenler ve vekillerin de görüşlerini alıp bu hususta da ittifak sağlanarak kralın katline karar verdiler. Ancak Aleksî'nin bu planları duyuldu ve amacına ulaşamadı. Mustafa Rasih daha sonra notlarına, Petro'nun ölümünden sonra vasiyeti üzerine eşi I. Katerina imparatorluk makamına geldiği şekilde devam etmektedir. I. Katerina'nın kısa bir süre sonra imparatorluk makamından ayrılmasının ardından Aleksî'nin oğlu II. Petro'nun imparator olduğunu nakletmektedir. Verdiği bilgilere göre, bu da üç sene imparatorluk yaptıktan sonra Anna İvanovna, değişik hile ve oyunlarla II. Petro'yu makamından uzaklaştırarak 10 sene Rusya imparatoriçesi oldu. 1741'de öldüğünde ise yerine henüz çocuk olan İvan imparatorluk makamına oturdu. Aradan bir yıl geçtikten sonra Büyük Petro'nun kızı Elizabet ortaklık iddiasında bulunarak pulak askerlerinin bir kısmı ile anlaşır saraya hücum etti. Küçük çarı ve Avusturya asıllı olan annesi çariçeyi, kumandan olan kocası Anton'u Rusya'dan kovarak Avusturya'ya gönderdi. Elizabet bundan sonra Rusya'ya tamamen hâkim oldu. Daha sonra 1763 tarihinde imparatoriçe görevi terk edince yerine yeğeni olan III. Petro imparator oldu. Bir sene kadar sonra yaptığı uygulamalar sebebiyle 1764'te tahtan indirildi. Yerine hala zevcesi olan Rusya imparatoriçesi II. Katerina imparatorluk makamına oturdu. Mustafa Rasih'in anlattığında göre Rusya, Büyük Petro'dan imparatoriçe Katerina'ya kadar bir dizi iktidar mücadelesi geçirmişse de gelişmesini ve büyümesini koruyabilmişti³⁶¹.

³⁶⁰ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 6b, 7b, 8a-b.

³⁶¹ Mustafa Rasih Paşa, *Rusya Arizası*, s. 4a-4b.

7.5. Rusya'da Verilen Cezalar Hakkındaki Gözlemler

Sefaretnamede Mustafa Rasih, pek çok ayrıntıyı dile getirmektedir. Suç işlendiğinde ne tür cezaların verildiği, Rusya'nın ekonomik yapısı, kullanılan para birimi, askeri yapısı ve yetiştirilen bitki çeşitlerine kadar gördüğü her detayı sefaretine not düşmüştür. Örneğin Rasih Efendi'nin izlenimlerine göre, Rusya'da bir kişi suç işlediği zaman o kişi en ağır bir şekilde cezasını çekerdi. Bu kişiyi imparatorun başkası da affedemezdi. Ölümle cezalandırılan kişiler idam edilmezdi. Ölümüne mahkûm edilen kişilerin de azad edilmesi mümkün değildi. Verilen ölüm cezası hakkında ricacı ve kurtarıcı kabul edilmezdi. Ölümle cezalandırılan kişilerin ölümünün cezası olarak Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Sürgüne gönderilecek kişinin eşi varsa ve eşiyle birlikte gitmeyi isterse eşyalarıyla beraber gönderilirdi. Suçlunun zimmetinde devlet malı varsa, para getiren mülk ve mallarından tahsil yapıldıktan sonra, burnundan bir parça kesilerek Sibirya'ya sürülürdü. Bu kişi oradan asla kaçamazdı. Kaçacak olsa bile burnundan tanınarak kim olduğu araştırılır neticede yine Sibirya'ya gönderilirdi. Ayrıca Mustafa Rasih'in öğrendiğine göre, Rusya'da bu zamana kadar da böyle birinin kurtulduğuna dair bilgi yok idi³⁶².

7.6. Rus Para Sistemi Hakkındaki İzenimler

Mustafa Rasih sefartenamesinde Rus para sistemi hakkında da oldukça kayda değer bilgiler bulunmaktadır. Paranın kullanışı, değeri hakkında uzun tafsilatlı açıklamalar yer almaktadır. Bahsettiğine göre, Rusya'da madeni paraların yanı sıra kâğıt para da kullanılıyordu. Bakır para ve asganas adı verilen kâğıt para daha çok kullanılıyordu. Öyle ki bunlar halk arasında altın ve gümüş paralardan daha fazla biliniyordu. Hatta bu kâğıt para o kadar yaygındı ki tüccarlar altın ve gümüş paraların hesabını karıştırıyordu. Mustafa Rasih Efendi burada başına geçen bir hadiseyi şöyle anlatmaktadır: Petersburg'da iken buraya yerleşmiş olan Fransız bir tüccar bazı eşyalar satın almış ancak yanında asganas kâğıdı olmadığından ödemesini gümüş ruble ile yapmıştı. Aldığı eşyaların ücreti asganas kâğıdı olarak değeri 300, gümüş ruble olarak değeri ise 215 idi. Fakat hesaplamada yanlışlık yapılarak 180 gümüş ruble ödedi. Daha sonra hesaptaki bu yanlışlık fark edilerek eksik olan miktar bir adam gönderilerek tahsil edildi. Bakır akçe 1, 2, 3, 4 ve 10 akçelik olarak mevcut iken, asganas diye bilinen kâğıt

³⁶² Mustafa Rasih Paşa, *Rusya Arizası*, s. 9a-9b; Karakaya, *a.g.t.*, s. 112.

paranın ise 25, 50 ve 100 rublelik olarak mevcuttu. Bu 25, 50 ve 100 rublelik asganas kâğıt paraların rengi beyazdı. Daha sonra kolaylık olsun diye mavi kâğıda 5 ruble, kırmızı kâğıda da 10 ruble olarak iki çeşit daha para basmışlardı. Bir gümüş rublenin değeri 200 akçeydi. Bir ruble asganas kâğıdının değeri bakır akçeye çevrilecek olursa 200 bakır akçeydi. Bakır ve asganas kâğıdının 1 rublesi gümüş akçeye çevrilmek istense 140 akçeyi 100 gümüş akçeye değiştiriyorlardı. Gümüş akçeler bile 7 çeşitti. Ruslar, 200 gümüş akçeye tam ruble diyorlardı. Diğer gümüş rubleler ise 100, 50, 40, 30, 20 ve 10 akçeye denk gelmekteydi. Sefaretnamede Rus altın paraları hakkında da ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Öğrenildiğine göre bir altın 2 bin akçeye tekabül etmekteydi³⁶³.

Mustafa Rasih'in anlattığına göre Petersburg'da, diğer şehirlerde ve kasabalarında Macar altını bulunurdu. Hatta öyle ki alışveriş de bu Macar altınından yapılıyordu. Macar altını gümüş ruble ile 3 rubleye yani 600 akçeye rayıçtı. Ufak cins ruble ile Macar altını değiştirilse 620-640-650 akçeye kadar bir adet Macar altını değiştirirlerdi. Bu 600 akçeden ziyade değeri de farkıydı. Mesela diğer devlet tüccarı kendi memleketine akçe göndereceği zaman paranın tamamını Macar altını olarak tedarik etmesi gerekiyordu. Mustafa Rasih'in anlattığına göre Ruslar, sefer sırasında askerine altın olarak ulufe vermek gerektiğinde ise 1 adet Macar altını 660 gümüş akçeye veya 5 adet asganas kâğıdına yahut 5 adet bakır ruble hesabına göre hesap edip veriyorlardı. İşte Ruslar bu tarz işleri için memleketlerinin genelinde Macar altını bulunduruyordu³⁶⁴.

Mustafa Rasih Efendi'nin anlatımlarına göre; hazine denilen yere emlak, arazi ve mücevherler rehin olarak verilip karşılığında borç para alınıyordu. Alınan borç için belli bir vade takdir edilerek, vadesi geldiğinde borcun ödenmesi gerekiyordu. Eğer borç belirlenen sürede ödenmez ise rehin bırakılan emlak ve eşya satılarak borç kapatılıyordu. Ayrıca memleketin imar olması için taksitlerle bina yapmak üzere borç para veriliyordu³⁶⁵.

Sefaretnamede naklettiğine göre, askerlerin maaşları yılda dört tertip ile üç ayda bin bakır akçe veya kâğıt para olarak verilirdi. Yüksek rütbeli askerin maaşlarının iyi

³⁶³ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 11a-b, 12a-b.

³⁶⁴ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 13a-b; Karakaya, *a.g.t.*, 114-115.

³⁶⁵ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 17b, 18a-b, 19a.

olmasına rağmen küçük rütbeli askerlerin maaşları kendilerini geçindirmeyecek kadar az idi³⁶⁶.

7.7. Rusya'daki Ticaret İzlenimleri Hakkındaki İntibalar

Sefaretnamede nakledildiğine göre, hububat ve bitkiler her yerde yetişmiyordu. Moskova'dan aşağıda bulunan Kiev, Hırkova ve Kuruska taraflarından diğer taraflara hububat ve bitki sevk edildiği için fiyatları yüksekti. İçki ve ispiro imalatı devletin tekelindeydi. İmal edilen içki ve ispiro resmi bayilerine istedikleri kadar satılıyor, bunların imalat maliyeti çıktıktan sonra geriye kalan kâr hazineye gönderiliyordu. Tüccar tarafından başka ülkelerden getirilen içkilere el konularak, devlete ait satış yerlerinde sattırılmaktaydı. Rusya'da imal edilmeyen şarap vb. içkilerin de gümrükleri verilerek memlekete giriyordu ve satışı yine devlet kontrolündeydi. Mustafa Rasih'in ifade ettiğine göre, Rusya sadece içkiden 28 milyon ruble gümrük gelir sağlıyordu ve bu gümrük geliri de diğer bütün gelirlerine eş değer nitelikteydi³⁶⁷.

Gerek Rus tüccarlar gerekse Rusya'ya yerleşmiş diğer yabancı devlet tüccarları gümrük vergilerini aynı oranda ödemektedirler. Diğer tüccarlar ise farklı gümrük vergisine tabiydi. Gümrük bedeli malın geldiği yerdeki rayic bedelinden alınmaktaydı³⁶⁸.

Tüccarlar gümrük vergisinden başka işlerinin büyüklüğüne göre dört kısma ayrılarak vergi vermekteydi. Birinci sınıf tüccar senede 25 ruble, ikinci sınıf tüccar ise 5 bin rublelik malı için senede 60 ruble, üçüncü sınıf tüccar ise 10 bin rublelik malı için 125 ruble, dördüncü sınıf tüccar ise 500 ruble vergi vermekle yükümlüydü³⁶⁹.

Sefaretnamede belirtildiğine göre, Rusya'da eşya ve ticaret mallarına rayic narh uygulaması yoktu. Ayrıca ülkede imalatı olan eşya, çuha, kumaş, bardak vs. gibi maddelerin girişi yasaktı. Gümrüklerden geçen eşyalara mühür vurulmakta, mühür vurulmayan eşyalara ise ip bağlayıp mumla damga basarak veya kurşun dökerek mühürlenip gümrüğe dâhil olarak gösterilirdi. Gümrüklere çokça özen gösterilir, izinsiz ve gümrüksüz bir hardal tanesi bile geçirilmezdi. Gümrüklerini yeniden düzenleyerek,

³⁶⁶ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 21a.

³⁶⁷ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 20a, 21a, 22b, 23a; Karakaya, *a.g.t.*, 112-125.

³⁶⁸ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 23b, 24a; İyigünler, *a.g.t.*, s. 17-18.

³⁶⁹ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 24b, 25b, 26a.

memleket dâhilinde imal edilen malların satılması yoluyla devletin gelirleri daha da artmaktaydı³⁷⁰.

Mustafa Rasih Efendi'nin sefaretnamede naklettiğine göre, Rusya soğuk bir memleket olduğundan buralarda meyve ve sebze yetişmezdi. Bu sebeple ihtiyaç olan bazı yiyecekler sıcak olan memleketlerden getirilmekteydi. Getirilen meyve ve sebzelerin çok az kısmı taze, çoğu ise kurutulmuş şekliyle gelirdi. Fiyatların ise çok yüksek olmasına rağmen halk ithal olan meyve ve sebzeye düşkün olduğu gibi elbise ve kumaşlara da düşküdü. Kadınların erkekler üzerinde bir hâkimiyetleri bulunmaktaydı. Ayrıca Ruslar fuhuşa, yemeye ve içmeye oldukça düşküdürlü³⁷¹.

7.8. Mustafa Rasih Efendi'nin Rusya Reayası ve İdari Teşkilat Hakkındaki İzlenimleri

Sefaretnamenin bu bölümünde Rus halkının ne tür vergiye tabi tutulduğu ve bazı idari sistemleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Sefaretnamede anlatıldığına göre, Rus halkı dört kısma taksim edildiğinden dört çeşit haraç almaktaydı. Birinci kısım reayadan üç ruble haraç tahsil edilmekteydi. Bunların oturdukları köyden çıkmasına izin verilmiyordu. Ayrıca Ruslar bu sınıftaki reayadan istedikleri kadar солдат yazabilirdi. İkinci sınıf reayadan ise senede 6 kâğıt ruble haraç alınıyordu. Bu reayaların da başka köylere gitmesine müsaade edilmez, yalnız bunlardan asker almak reyanın muvaffakiyetine bağlıydı. Üçüncü sınıf reayadan ise 12 kâğıt ruble haraç tahsil edilirdi. Bu reayaların bağlı bulunduğu sancak dâhilinde gezmesine müsaade edilirdi. Bu sınıf reayadan asker alınması da ikinci sınıf gibiydi. Dördüncü sınıf reayadan da 15 kâğıt ruble haraç alırdı. Bunlar kendi sancaklarında rahat dolaştıkları gibi pasaportla Rusya'nın diğer eyaletlerine de gidebilirdi³⁷².

Mustafa Rasih'in sefaretnamesinde belirttiğine göre Rusya'da her şehir, kasaba ve köyler 24 senede bir defa tahrir edilmekteydi. Bu tahrirde kişi başına konan vergiler ister nüfus artsın ister azalsın bir sonraki tahrire kadar aynı şekilde alınmaktaydı³⁷³. Rusya'nın idari taksimatı sancak ve gubernalık denilen eyaletlere ayrılıyordu. Her eyaletin sınırları belliydi. Eyalet sınırında eyalet amblemi sayesinde diğer bir eyalete

³⁷⁰ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 27a-b, 28a.

³⁷¹ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 24b.

³⁷² Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 30a-b, 31a.

³⁷³ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 31b, 32a; Karakaya, *a.g.t.*, 133-135.

kaç kilometre olduğu ve Petersburg'un kaç kilometre mesafede bulunduğu gibi bilgiler yazıyordu³⁷⁴.

Mustafa Rasih Efendi'nin naklettiğine göre kumar ve içki Ruslar arasında çokça yaygındı. Bir gecede zengin ve fakir olanlar vardı. Her türlü fuhuşiyat serbestti. Rusların zevk ve eğlenceye olan düşkünlükleri hiçbir Avrupa devletinde görülmediği de ayrıca sefaretnamede ifade edilmektedir³⁷⁵.

Mustafa Rasih'in notlarından anlaşıldığında göre, Rus devlet adamları zaman zaman kendi aralarında çekişme ve mücadele içine giriyordu. Söylediğine göre, Rusya'da herkes kendi adamını koruyup kollamakta ve önemli görevlere kendi adamını getirmekteydi. Diğer yandansa devletlerinin nizam ve intizamlarına da dikkat edilmekteydi. Devlete sadakat ve fedakârlıkla hizmet edenlere nişan ve berat verip onları ödüllendirirlerdi³⁷⁶.

Sefaretnamede nakledildiğine göre, Rusya'nın batı tarafı imarettten uzaktı. Sibiryaya ve Yakutistan tarafları ise kar ve kış mahalliydi. Soğuk olan köy ve yerlerde genellikle çavdar ve saman ekiliydi. Buralarda kışın şiddetli geçmesi sebebiyle yollar buz tutuyordu. Ülke içinde herhangi bir bölgede zahire ya da eşya gerektiğinde bunlar ihtiyacı olan bölgelere nakledilirdi³⁷⁷. Sefaretnamede anlattığına göre, Bender Nehri ile Özi Nehri arasında yaşayan halk, geçimini ektiği mahsülden karşılıyordu. Harkova ve Bender Nehri civarında kesilen ağaçlar Bender Nehri'nin kenarına getirilirdi. Buradan da Kherson'a kereste nakli yapılırdı. Sefaretnamede aktarıldığına göre, bu civarda birçok yerde keresele yığınları görülmüştü³⁷⁸.

7.9. Rus Askeri Sistemi Hakkındaki Gözlemler

Sefaretnamede Mustafa Rasih, Rus askeri sistemi hakkında da bilgiler vermektedir. Askerlerin sayılarından, hangi milletlerden seçildiğine ve verilen askeri ünvanlara kadar pek çok detay göze çarpmaktadır. Mustafa Rasih'in sefaretnamede ilk bahsettiği şeylerden biri, Rus askerinin hangi milletlerden oluştuğu konusudur. Bunlar Rus, Ejderhan, Çerkez ve Kazaklardan oluşmaktaydı. Hatta Karadağ ahalisinden 20-25

³⁷⁴ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 32a; İyigünler, *a.g.t.*, s. 24.

³⁷⁵ Mustafa Rasih Paşa, *Rusya Arizası*, s. 48a.

³⁷⁶ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 51b, 54b.

³⁷⁷ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 69b, 70a.

³⁷⁸ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 70b.

nefer kadar kişiye Rusya'dan derece ve nişan verilmişti. Bunların her biri Rusya'ya ulufe gönderiyordu. Askerlerin tertipleri, savaşta durumları ganimet paylaşımı ve ulûfeleri, asker yazımı, askerlerin yetişmeleri, iaşeleri ve giyecekleri belli nizamlara bağlı olarak yürütülmekteydi³⁷⁹.

Mustafa Rasih'in naklettiğine göre, Rusya Devleti süvari ve piyade askerlerini pulak pulak tertip ve tanzim ederdi. Pulak sayıları birbirlerine eşit değildi. Bin, iki bin yahut dört bin asker oluyorlardı. Söylediğine göre, Ruslar tertip edilmiş ve vazifeli askerlerini sayarken 100 bin, 60 bin gibi sayılar söyleyerek bu sayılarla iftihar ederlerdi. Bu kadar askerini 1000, 2000, 4000 neferli olarak belirtirlerdi. Pulaklarının 200 binden fazla olduğunu iddia ederlerdi. Ancak ne kadarının ulufeli olduğu bilgisine ulaşılammıştı. Bu "*pulak*" diye söyledikleri askerler mertebelerine göre sayılara ayırıyordu³⁸⁰. Pulağın bütün işleriyle General Anşef ve General Mayor dedikleri görevliler ilgilneyordu. Naklettiğine göre ikinci kısım bazı pulaklar da kapıcıbaşı rütbesindeydi. Üçüncü kısımda bulunan "*pulak-venikte*" ise kaç bin nefer varsa her bin neferde bir görevli olan binbaşya "*pevt-pulakvenik*" diyorlardı. Örneğin bin, iki bin, üç bin veya dört bin kadar olanların başındakine "*pulakvenik*" derlerdi. 500 nefer başına "*mayor*", ikincisine "*primer-mayor*", bundan sonra olan zabitlerine "*kaptan*" derlerdi. Mustafa Rasih'in bundan sonraki yaptığı gözlemlerde Osmanlı'daki rütbelerle mukayese ettiği görülmektedir. Örneğin "*pevt-pavercek*" rütbesinin Osmanlıdaki "*serdar*" manasına geldiğini ifade etmektedir. Bunlardan sonra gelen zabitanaya ise "*oficiyal*" dendiğini, bunun da Osmanlıdaki "*bayraktar*" manasına geldiğini nakletmektedir. Bundan sonra gelen zabite "*ser-cand*" diyorlardı. Bu ise yüzbaşı manasına gelmekteydi. Bundan sonra gelene ise "*kabral*" diyorlardı ki bu da onbaşı anlamındadır. Bu tertip üzere her biri 1000 neferden ibaret olan bir pulakın kabralinden pulak-venikine varıncaya kadar 100 kişiden oluşan nefer zabitanı olurdu. Pulakta bir meseleye çözüm aramak gerektiğinde pevt-pulakvenik mayora, mayor kaptana ve en sonunda ta kabrale varıncaya kadar her birinin söylediği mesele görevli kişilere ulaşıyordu³⁸¹.

Mustafa Rasih sefaretnamede generaller ve pulakvenik rütbsindeki kişiler adına kasaba ve köylerde konaklar hazırlandığını da söylemektedir. Onun öğrendiğine göre

³⁷⁹ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 34a-b, 59a.

³⁸⁰ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 35a-b; İyigünler, a.g.t., s. 26-27.

³⁸¹ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 35b, 36a; Karakaya, a.g.t., s. 137-138.

Ruslar, Moskova'dan Aksu'ya gelinceye kadar olan gubernalarda generaller ve pulakvenik payeli kimseler adına üçer beşer kasaba ve köylerde konaklar hazırlanıyordu. Bu şekilde belli kimselere konak tahsis etmek Ruslarda eski bir gelenektir. Hatta bu gubernalar ya da pulakkonikler ne kadar esir aldılarsa o kadar şöhrete kavuşurlardı³⁸². Onun anlattığına göre Rusya'da kötü iş peşinde olanların çoğu Potemkin'in etrafında toplanmıştı. Hatta öyle ki, Potemkin'den izin almadan kimse soru bile soramıyordu³⁸³.

7.10. Rus Soldatlarına Ulufe Dağıtımı ve Seferlere Soldat Temini Hakkındaki İzlenimler

Mustafa Rasih Efendi, sefaretnamenin bu bölümünde seferlere gönderilen askerlerin nasıl temin edildiği, askere dağıtılan ulufe ve bazı askeri rütbelere hakkında bilgiler bulunmaktadır. Söylediğine göre Ruslar, 10 nefer başı olan kabralden, General Anşef mertebesinde bulunan görevlilere kadar belirlenmiş olan ulufeleri üç ayda bir defa veriyordu. Anlattığına göre Ruslar'ın verdiği ulufelerin miktarı soldatın sahip olduğu dereceye göre değişmekteydi. Örneğin Mustafa Rasih'in söylediğine göre, 12 kâğıt ruble yıllık ulufesi olan kabrale 3 ayda bir defa 280 adet, 10 bin ruble yıllık ulufesi olan General Anşef'e 3 ayda bir defa 2500 adet kâğıt ruble verilmesi Rusların kanunlarındandı. Ruslar, savaş zamanında da barış zamanında da ulufeleri belirlendirildiği şekilde veriyordu. Onun öğrendiğine göre, savaş zamanlarında sefer aletleri ve harbiyede lazım olan çadır, çerke, barut, kurşun ve bütün gerekli malzemelerin masrafları tamamen Ruslar tarafından karşılanıyordu. Söylediğine göre Ruslar, ölen veya sakat kalanların yerine askeri donanıma sahip soldatlar getiriyordu. Sefer zamanı uzadıysa ve ölen ya da sakat kalan çok olduysa, gereğine göre soldatlık için 500 kişilik reyadan 7 nefer alınırdı. Askeri kaybın az olması durumunda ise alınan kişi sayısı sadece 1 ya da 2 nefer olurdu. Mustafa Rasih Efendi'nin aldığı notlarda Rusların askeri eğitime hangi yaşta başladığından, giyimlerine kuşamlarına kadar her detay bulunmaktadır. Söylediğine göre Ruslar, reyadan soldatlığa kabul ettikleri neferatı da boylarına ve yaşlarına göre sınıflandırıyorlardı. 15 yaşından 25 yaşına kadar üç mertebede, yaşlarına ve boylarına göre iki mertebede tertip ediyorlardı. Mustafa Rasih'in söylediğine göre, burada her bir pulağın boy ve poslarının aynı olması şartı

³⁸² Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 71b.

³⁸³ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 60a, 66b.

aranıyordu. Asker ihtiyacı olan mahallin zabıt ve memurları bu ihtiyaçlarını soldatlığa yeni seçilenler arasından temin ediyorlardı. Mustafa Rasih'in anlattığına göre, teslim edilen acemi reaya ilk olarak o pulağın, pulak-veniği tarafından bir kulağından diğerine varıncaya kadar her şeyine bakılıyordu. 1-2 ay hizmet öğrenmesi ve terbiye edilmesi için zabıt yanında istihdam ediliyorlardı. Daha sonra inançları gereğince manastır ve kiliseye getirilip papazların önünde yemin verdiriyorlardı³⁸⁴.

Mustafa Rasih Efendi'nin anlatımlarından öğrenildiğine göre Ruslar, yeni soldat olanlara şapkasından çizmesine varıncaya kadar bir kat soldat giyeceği ve silah veriyordu. Pulağından verilen soldat kıyafetleri muharebe zamanında, öğrenme vaktinde ve tayin zamanlarında karakolda giyilirdi. Mustafa Rasih'in söylediğine göre, bu çeşit soldat neferatına beyliklerinden verdikleri giyecek iki çift çizme, iki çift çorap ve bezden yapılan iki adet gömlekten ibaretti. Bu üç çeşit şey senede bir defa verilirdi. Dediğine göre bakır dökme, yün kollu bir entari ve yine yünden bir şalvar devletleri tarafından temin ediliyordu. Bu entari ve şalvarı iki senede bir defa yeniden veriyorlardı. Öğrendiğine göre, bakır dökme kullanma süresi 24 seneye kadar sürmekteydi. Bu süre zarfında dökme bir tanesi ziyan olursa kullanan soldatın onu tedarik etmesi zorunluydu. Ama 24 sene bittiğinde bakır dökme, soldatın malı oluyordu. Bunların dışında bir adet tenekeden yapılan ve tüylü soldat şapkası, bir beyaz başlıkla bir yağmurluk verirlerdi. Mustafa Rasih Efendi'nin söylediğine göre, her bir soldatın senelik ulufesi 7.5 kâğıttı. Bu miktar önceden belirleniyordu. Öğrendiğine göre ruble hesabıyla 1500 bakır akçe, ulufe ise sende 4 defa veriliyordu. Her bir soldatın tayinat ücreti 200 dirhem çavdar unu ile 15 dirhem çorbalık darı unuydu. Ayrıca bir aylık tayinat ücretleri, ayda bir defa toptan veriliyordu. Söylediğine göre Ruslar, pulaka verilmesi gereken tayinat ücretlerini aydan aya birer aylık olarak tespit etmişlerdi. Böylece senelik ulufelerin vakti geldiğinde gubernalardan tahsis ediyorlardı³⁸⁵.

Sefaretnameden anlaşıldığına göre, askerlerin kıyafetleri de çeşitliydi. Örneğin, bir çeşit atlı askerin mavi renkli yünden entarisi olurdu. Bu mavi renkli kıyafet giyen asker şalvar giyer ve başında taktığı şapka ise tenekeli ve tüylü olurdu. Bu atlı askere süngüsüz bir çift piştov, bir adet filinta, bir adet kılıç, bir palaska ve bir palaska kayışı verirlerdi. Başka bir çeşit atlıya da süngüsüz siyah demirli bir filinta, bir çift piştov, bir

³⁸⁴ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 36b, 37a-b, 38a-b.

³⁸⁵ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 39a-b, 40a; Karakaya, *a.g.t.*, 141-143.

palaska ve iki kayış temin edilirdi. Yayasına da süngülü siyah demirli bir tüfek, bir piştov, kırk fişekli bir kuşak verirlerdi. Ayrıca bu yaya askeri için, şiş gibi bir bıçak ve iki kayış da temin ederlerdi³⁸⁶. Öğretmen piyade neferatına dahi bir süngülü tüfek, bir palaska, şiş benzerinde bıçakla birlikte palaska ve tüfeğin asılması için kayış temin edilirdi. Topçu askerinin elbiseleri kırmızı yündendi ve göğüslerinde top resmi vardı. Top ve arabacı askerinde silah yoktu³⁸⁷.

Sefaretnamede nakledildiğine göre Harkova, Kurska, Moskova gibi şehirlerinde ve Petersburg'da yaz kış tertipli pulakların kışlaları bulunurdu. Bu gibi şehirlerde sürekli karakollar olurdu. Karakola tayin edilen pulakların muhafazada kalmaları bir ya da iki gün sürerdi. Korunacak yer ve saklanması gereken her neyse görevli olan pulak askerini iki sıra halinde tertip ederlerdi. Mustafa Rasih, burada şahit olduğu soldat değişimi hakkında da bilgiler vermektedir. Söz konusu bu bilgileri şu şekilde nakletmektedir: Rus neferatında müzikan olarak bilinen 12 neferden oluşan bir pulak bulunurdu. Bunlar çeşitli tasvirlerle süslenmiş bayrak önlerinde; düdük, boru, zil gibi çalgılar çalarlardı. Pulakın ilerlemesini isteyen öğretmen oficiyal işaret verdiğinde her bir soldat, kabzaları yerde olan tüfeği eline alırdı. Oficiyal kılıcını kılıfından çıkarıp işaret verir, soldatlar da tüfekleri yerden kaldırır ve sağ kollarına alırlardı. Sonra yine bir işaretle tüfekleri sol kollarına alarak sağ ellerini salıverirlerdi. Sonra ilerleme işareti verildiğinde gelenekleri üzere hepsi de yürüyecekleri tarafa yönelirdi. Beşer beşer sıraya dizilip ve iki beşer sıranın arasında kabral diye bilinen onbaşı düzün bir şekilde ilerlerdi. Önlerinde olan müzikan sazını çalarak muhafazasına görevlendirildikleri yere vardıklarında, o yerde önceki muhafız olan pulak askerleri de tüfekleri ellerinde ve iki sıra halinde dizilmiş olarak beklerlerdi. Bu sırada burada olan pulağın da müzikanı sazını çalardı. Sonra yeni gelen pulak askeri de düzgün iki sıra hâlinde ayakta bekleyen eski pulağın yerine geçerdi. Ve sonunda burada kaç tane karakol neferi varsa o kadar nefer değişim yaparak değişim işlemi sona ererdi³⁸⁸.

Rus soldatına gerekli tüm alet edevat çeşitli şehirlerdeki devlet fabrikalarında ve atölyelerinde yapılmaktaydı. Bu alet ve edevatlar belli yerlerde depolanarak sefer

³⁸⁶ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 40b.

³⁸⁷ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 41a-b.

³⁸⁸ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 43a-b; Karakaya, *a.g.t.*, s. 145-146.

esnasında askere dağıtılmaktaydı. Karakol işleri ister barış zamanı olsun ister savaş zamanı olsun her durumda itinalı bir şekilde yerine getirilirdi³⁸⁹.

7.11. Rus Soldatlarının Parola Kullanımı Hakkındaki İzlenimler

Mustafa Rasih sefaretinin bu bölümünde askerler arasında kullanılan parola hakkında bilgiler sunmaktadır. Öğrendiğine göre, nöbet tutan askerlerin her biri kendi subaylarının emrini dinlerdi. Öyle ki imparatoriçeleri bile verilen emrin aksine bir şey derse bunu yerine getirmezlerdi. Nöbet yerleri nöbetçilerin birbirlerini görebileceği ve duyabileceği şekilde tanzim edilirdi. Onun aktardığına göre, nöbetçiler parola usulünü kullanırdı. Parolayı bilmeyenleri asla askerî alana sokmazlardı. Anlattığına göre herhangi biri karakola geldiğinde, karakollar arası haberleşmeyi sağlamak için iki, üç ya da beş dakikada bir *usteşay* kelimesi söylenerek haber verirlerdi. Her gece parola dedikleri kelime de pulak başmüdürü olan general tarafından değiştiriliyordu. Parolayı eyaletin en yüksek rütbeli generali tesbit ederek bildirirdi. Mustafa Rasih'in belirttiğine göre, Rus milleti insanın gözünden sürmesini çalan kimseler olmasına rağmen nöbet ve karakol sayesinde en ufak bir şeyleri dahi kayıp olmuyordu³⁹⁰. Dediğine göre, bu parola aslında her gece belliydi. Bunlar deftere yazılıp düzenlenirdi. Mesela ağustos gecesinde şu kelime, ikincide şu kelime, üçüncüde şu kelime şeklinde parola belirlenirdi. Onun anlattığına göre, parola dedikleri kelimeyi dikkatle araştırılırdı. Milletlerinin ulularından ya da kiliselerinden birinin adı, kasaba ve şehirlerinden bir şehir yahut bir kasabanın ismini parola olarak tayin ederlerdi. Parola olacak kelime bu şekilde tespit edilerek pulak müdürü general tarafından pulak kaptanına teslim edilirdi. O da öğretmen olan oficiyale parolayı gizlice söyler ve oficiyal de karakollara bu parolayı söylerdi. Bilmeyen olursa geçişine ya da çıkışına izin verilmezdi³⁹¹.

Mustafa Rasih bütün, bu anlatımlardan sonra 3 Şubat 1794 yılında Petersburg'dan hareket ettiğini söylemektedir³⁹². Rus elçisi Kutuzof ile de Tuna Nehri üzerinde geri dönüş mübadelesi yapıldıktan sonra da Çalikkavak ve Kırkkilise üzerinden temmuz ayının ikinci haftası İstanbul'a dönmüştür.

³⁸⁹ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 46b; İyigünler, a.g.t., s. 3

³⁹⁰ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 45a-b, 46a, 47a.

³⁹¹ Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, s. 46b.

³⁹² İyigünler, a.g.t., s. XVIII.

SONUÇ

İncelediğimiz sefaretnamelerin hepsi 1722-1794 yılları arasını yani XVIII. yüzyılı kapsamaktadır. Osmanlı Devleti'nin duraksadığı Avrupa devletlerinin ise ilerlediği bu asırda artık Osmanlı Devleti'nin güçsüz gördüğü, protokol bakımından kendisiyle denk görmediği devletlerle dostluk antlaşmaları yaparak sakin bir dönem geçirmeye çalıştığını görmekteyiz. Belgrad Antlaşmasıyla yaklaşık 30 yıl sürecek barış dönemi, nizam-ı cedid hareketleri, savaşların uzun sürmesi ve artık üst üste yenilgilerin geliyor olması Osmanlı Devleti'nin XVIII. asırdaki durumunu bizlere net olarak göstermektedir.

Sefaretnamelere baktığımızda sefirlerin genellikle tershaneler, park ve bahçe düzenlemeleri, kendi onurlarına düzenlenen balolar, esirlerin durumu ve müzeler hakkında bilgi verdikleri görülmektedir. Örneğin Mehmet Emni Bey, Peterhof Sarayı'ndaki havuzlardan, su cetvellerinden, çeşitli ağaç dallarının budaklarından ve insan heykellerinden fışkıran fiskiyelerden, ucu bucağı görülmeyecek kadar geniş olan ormanlarından uzunca bahsetmektedir. Emni Efendi'nin Kronştad tersanesinden de ayrıntılı olarak bahsetmektedir. Bu tersanenin ve Peterhof Sarayı'nın, Şehdi Osman'ın da dikkatini çektiğini görmekteyiz. Öyle anlaşılmaktadır ki, sefirler genellikle kendi ülkelerinde olmayan detaylara değinmişlerdir. Çeşitli ağaç budaklarından, insan heykellerinden fiskiyeler yapılmış olması güzel bir misaldir.

İki heyet arasında gerek yolculuk esnasında gerekse Rusya topraklarında bir takım anlaşmazlıkların ve devletlerarası hukuka uymayan durumların yaşandığı da bilinmektedir. Örneğin, Emni Bey'in yolculuğu sırasında şahit olduğu savaş hazırlıklarının Ruslar tarafından gizli tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun dışında Çariçe ile yapılacak olan görüşmenin kaidelerinde bir takım anlaşmazlıkların yaşanmıştır. Mehmed Emni'nin söylediğine göre Ruslar, her seferinde eşitliğe uymayan işler peşindeydi. Kendilerini Hıristiyan devlet sefirleriyle karıştırmaktaydı. Ama Mehmet Emni bu tür oyunlara gelmeyip kaideler uygun hareket ettiğini, Osmanlı Devleti'nin şanına uymayan bir harekete girişmediğini söylemektedir. Çariçe ile ilk karşılaşmalarında söylediği görüşme şartlarının aynen kabul edildiğini beyan etmektedir. Bunun dışında Novgorod'da bir gemi yolculuğu sırasında geminin haçlı bayraklarıyla donatılmış olduğunu ancak, İslam'ın şartlarına uymadığını söyleyip hemen indirilmesini istediğinde derhal bayrağın kalktığını ifade etmektedir. Buradan

anlaşılmaktadır ki, devletin gücü ve itibarının hala yerinde olduğu, sözünün dinlenir olduğu izlenimi verilmek istenmektedir. Emni Bey'in yanında getirdiği hediyeler taşınırken insanların zorda kaldığını söylemesi de gücü ve itibarın korunmak istendiği fikrini yansıtmaktadır. Tüm bunların dışında Emni Bey'in getirdiği namede *imparator* ünvanının kullanılıp kullanılmadığı Ruslar tarafından büyük merak konusu olmuştur. Aynı şekilde Emni Bey'in ardından 1754 yılında Rusya'ya sefir olarak gönderilen Derviş Mehmed Efendi'nin getirdiği namede de *imparator* ünvanının kullanılıp kullanılmadığı akılları kurcalamıştır.

İncelediğimiz sefaretnamelerden anlaşıldığına göre, esirlerle ilgili pek çok sorunların yaşandığı da dikkati çekmektedir. Bunlardan biri de Şehdi Osman Efendi'nin Rus topraklarının çeşitli yerlerinde karşılaştığı anlar olmuştur. Esaret hayatı yaşayan bu kişiler çeşitli yollarla ve bindir güçlkle hatta bazen kılık değiştirerek sefaret heyetine ulaşmışlardır. Benzer durumların Mustafa Rasih Efendi de yaşandığı görülmektedir. Hatta sefarete sığınan esirlerin Ruslar tarafından geri alınmak istendiği, bunun için pek çok çaba harcadıkları bilinmektedir. Ruslar bazen namelerdeki hitaplar konusunda itirazda bulunmuşlardır. Nişli Mehmed Efendi, Abdülkerim Efendi ve Şehdi Osman'da Rusların hitaplarla ilgili itirazlarını bulmak mümkündür. Örneğin, Şehdi Osman'ın götürdüğü nameyle ilgili olarak "*devletimizin şanına beklenen övgüler yeterli değil*" diye söyledikleri bilinmektedir. Ancak Şehdi Osman, "*eğer doğru tercüme edildiyse devletin şanına aykırı bir durum yoktur*" şeklinde cevap verdiğini söylemektedir. ayrıca Şehdi Osman'ın da Rusların çeşitli bahanelerle eşitliğe uymayan, devletin itibarını küçük düşürücü hareketler yapıldığından şikayet etmektedir.

Bazı sefaretnamelerde ise sefirlerin katıldıkları balolar ve masharatlıklarla ilgili ya da gezdikleri müze ya da çeşitli binalarla ilgili gözlemleri dikkatleri çekmektedir. Rütbeli askerlerin, devlet adamlarının hatta çarların bile bu özel davetlerde farklı kıyafetler giydiklerini söylemektedir. Hatta bu kıyafetler sefirlere ilginç ve farklı geldiğinden "*tuhaf görünümlü*", "*kadınları erkek erkekleri kadın kıyafeti giymiş*", "*kadınlı erkekli kağıt oynuyorlar*" şeklinde tespitleri bulunmaktadır. Ruslar yaptıklarıyla övünürken, Osmanlı sefirleri bazı durumlar karşısında şaşkınlıklarını dile getirmişlerdir. Örneğin Şehdi Osman'ın Petersburg'da bir matbaa binasında yaptığı gezinti sırasında gördüğü aletler için "*bunlar lüzumsuz değil midir*" diye sormuştur.

Necati Efendi'nin Rusya'da bulunduğu yıllarda Sokullu Mehmet Paşa'nın Don-Volga Kanal Projesi hakkında da bilgi verdiği görülmektedir. Ayrıca sefirlerin gördükleri bir bina içinde bir sürü insan ve hayvan iskeletleri fanus gibi şişeler içindeydi. Yine Necati Efendi'nin sefaretinde Moskova sokakları hakkında geniş bilgiler verilmektedir. Örneğin, tahtadan yaya kaldırımlarının olduğunu, her esnafın bir işaretinin bulunduğunu ve bu işaretlerin de her birinin kapısında resmedildiğini öğrenmekteyiz. Moskova'daki çarşılar hakkında Abdülkerim Efendi ise, on iki dakikalık mesafelerle sütunların bulunduğunu ifade etmektedir. Bu sütunlarda ise gece, ay ışığı olmadığı vakitlerde sokakların aydınlatmak amacıyla fanus gibi şişeler içinde kandillerin yandığı söylenmektedir. Sütunlarda Rusça olarak bulunulan yer hakkında bilgiler mevcuttu. Bizim "*kimsesizler yurdu*" olarak bahsettiğimiz fakat Necati Efendi'nin "*piçhane*" olarak nitelendirdiği binalarda ise babası belli olmayan çocukların yetişip büyütüldüğü ve her birinin de mezhiyetine göre saraya yerleştirildiği söylenmektedir. Bugün 1 Nisan olarak bildiğimiz "*yortu günü*" kutlamaları hakkında ise "*aklı olan inanmaz aklı olmayan ise inanır*" şeklide gözlem yapılmaktadır. İşte sefaretnamelerde anlatılan o çok katlı kargir evler, dükkânlar, park ve bahçeler, saraylar, tershaneler, çeşitli gösteriler, çarşı-pazarları, ekonomik ve askeri gözlemler o dönem Osmanlı'da olmayan düzenlemeler olarak görülmüştür. Ve sefirler tarafından verilmek istenen mesajın "*bizde de böyle olsa*" şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun dışında Osmanlı devletine benzer uygulamaların da olduğunu görmekteyiz. Örneğin Necati Efendi'nin sefaretinde mukataa sahiplerinin olduğunu, devlete asker lazım olduğunda bu mukataa sahiplerinden temin edildiğini öğrenmekteyiz. Yine aynı sefaretnamede benzer askeri rütbelerin yeniçeri, topçu, sipahi, lağımcı, çarkçı vs. olduğu dikkatleri çekmektedir. Şehdi Osman Efendi'nin sefaretinde ise çocukların daha küçük yaşta alınıp askeri talim ve terbiye verildiği öğrenilmektedir. Bu da Osmanlı Devletindeki "*devşirme*" sistemine benzemektedir.

Sefirlerin yaptığı gözlemlerden Osmanlı Devletinde olmayan bir takım düzenlemeler, tertip ve nizamlar, ekonomik sistem gibi şeyler sefaretnamelerin geniş bölümünü tutmuştur. Anlaşılan o ki sefirler kendi devletlerinde olmayan bu düzenlemelere dikkati çekmek istemişlerdir.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Belgeleri

- BOA., C..DH., 109/5427.
 BOA., C..HR., 159/7908.
 BOA., C..HR., 160/7994.
 BOA., C..HR., 48/2357.
 BOA., C..HR., 59/2906.
 BOA., HAT, 257/14794.
 BOA., HAT, 258/14847.
 BOA., TS. MA. d., Göm. No: 10363.

b. Kitap ve Makaleler

- Afyoncu, Erhan, *Necati Efendi Tarih-i Kırım (Rusya Sefaretnamesi)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1990.
- Aksın, Ahmet, "Osmanlı-Rus Ticari Münasebetleri (1787-1830)", *Türk Tarih Kongresi*, 9-13 Eylül Ankara, 2002.
- Aktepe, Münir, *Mehmet Emni Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâret Nâmesi*, TTK., Ankara 1989.
- Arıkan, Ayşe, *1774 Elçilik Hatıratı ve XV-XVIII. YY. Osmanlı-Rus İlişkileri*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çankırı 2012.
- Ayhan, Fatma, "Türklerin Giyim Kuşamında Kürk", 38. *ICANAS*, Ankara 2007.
- Bilim, Cahit, "Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefaretnamesi", *OTAM*, S. 7, Ankara 1996.
- Binark, İsmet, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Nâme-i Hümayûn Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500. Yıl*, TTK, Ankara 1999.
- Bülbül, İsmail, *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007.

- Çapraz, Hayri, *1740-1792 Osmanlı-Rus Münasebetleri (Siyasi ve Ticari)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 1997.
- Çomak, İhsan, "Vasili Dimitriyeviç Smirnov (1846-1922)", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S. 21, Bahar 2012.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt II, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.
- Derviş Mehmed Efendi, *Derviş Mehmed Efendi'nin Sefaret Takriri*, Ali Emiri Kütüphanesi No: 829.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007.
- Dursun, Davut, "Lezgiler", *DİA*, C. 27, Ankara 2003.
- Güner, Hanife, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus İlişkileri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2014.
- Hammer, Joseph von, *Devlet-i Osmaniye Tarihi, Mehmet Ata Tercümesi*, C.II., Matbaa-i Amire, İstanbul 1947.
- İhsanoğlu Ekmeleddin - Aydın Salim, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi", *Türkler Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul 1996.
- İlikmen, Aslı, *Sefaret-nâme-i Abdülkerim Paşa*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2001, s. 13.
- İnalçık, Halil, *Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede*, Editör: Mustafa Demir, Çanakkale Savaşları Tarihi, Değişim Yayınları, C.1, İstanbul 2008.
- İpşirli, Mehmet, "Elçi", *DİA*, C. 11, İstanbul 1995.
- İyigünler, Uğur, *Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1998.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.
- Karakaya, Yılmaz, *Mustafa Rasih Efendi'nin 1793 Tarihli Rusya Sefaretnamesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

- Karakaya, Yılmaz, *Mustafa Rasih Efendi'nin 1793 Tarihli Rusya Sefaretnamesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
- Karamuk, Gümeç, "Hacı Zağanos'un Elçilik Raporu", *Bellekten*, LVI/216, Ağustos 1992.
- Kezer, Aydın, *Türk ve Batı Kültüründe Siyaset Kavramı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Köse, Osman, "1722-1772 Tarihli Ecnebi Defterine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri", *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. IX, Samsun 1994.
- Köymen, Mehmet Altay, *Alparslan ve Zamanı*, C. II, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Ankara 1983.
- Kurat, Akdes Nimet, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, Ankara 1999.
- Kurtaran, Uğur, "Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri", *Bellekten*, c. 285, S. LXXIX, Ağustos 2015.
- Kuzucu, Serhat, *Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Siyasi Seyri*, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 35, S. 59, Ankara 2016.
- Mehmet Emin Naifi, *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, İkdam Matbaası, İstanbul 1898.
- Mehmet Saray, "Başlangıçtan Petro'ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *İÜEFĐ*, (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı) , S. 35, İstanbul, 1994.
- Mertayak, Aydın, "Nişli Mehmed Ağa", *Historias Of The Ottoman Empire*, Ağustos 2008.
- Mertayak, Aydın, *Nişli Mehmet Ağa'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi (1722-1723)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2005.
- Mustafa Rasih Paşa, *Rusya Arızası*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmaları, Demirbaş: 3887.
- Nagiyev, Ferhad, "Hatman", *DİA.*, C.16, İstanbul 1997.

- Necati Efendi, *Sefaretname-i Necati Efendi*, Fatih Millet Kütüphanesi, Demirbaş: AETrh 831.
- Nişli Mehmed Efendi, *Sefaretname-i Rusya*, Topkapı Sarayı Müzesi No. 1313.
- Pekalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB., C. III, Ankara 1993.
- Polatçı, Türkan, *Şehdi Osman Efendi'nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnamesi (1757-1758)*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2003.
- Pritsak, Omeljan, "1491-1532 yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri", Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, *TTK.*, Ankara 1999.
- Roux, Jean- Paul, *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.
- Safi, Muhammet, *Osmanlı Elçilerinin Wikileaks Raporları*, Ural Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Sander, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.
- Savaş, Ali İbrahim, "Osmanlı Elçilerinin Resmi Kabul Protokolleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.XI., İzmir 1996.
- Sazak, Samet, "Mustafa Rasih Paşa'nın Gözlemleriyle XVIII. Yüzyıl Sonu Rus İmparatorluğu", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, Ekim 2016.
- Seyyid Abdullah Efendi, *Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, Fatih Millet Kütüphanesi, Demirbaş: AETrh 830.
- Suner, Suna, Ottoman Empire and Theatre VIII: "Culture, Diplomacy and Peacemaking: Ottoman-European Relations In The Wake Of The Treaty of Belgrade (1739) and The Era of Maria Theresia (r.1740-1780)", *Don Juan Archive Wien International Symposium*, 28-29 May 2015 in İstanbul, at the Pera Museum.

- Süslü, Azmi, Un Aperçu Sur Les Ambassadeurs Ottomans Et Leurs Sefaretname, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, S.25, C.14, Ankara 1981.
- Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine No: 1577.
- Tahir, Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 21, Ankara 2006, s.398.
- Tuncer, Hüner, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010.
- Unat, Faik Reşid, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK., Ankara 1992.
- Uzun, Mustafa, "İsmail", *DİA.*, C. 23, İstanbul 2001.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *OSMANLI TARİHİ, Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın sonuna Kadar*, C.IV, 5. Baskı, Ankara 1995.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *OSMANLI TARİHİ, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, TTK, C. III, 5. Baskı, Ankara 1995.
- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara 1997.